

162969

**ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO, TV VE SİNEMA ANABİLİM DALI**

Duygu ÖZSOY

**MEDYAYI BİR SİMÜLASYON MODELİ OLARAK YENİDEN
DEĞERLENDİRMEK**

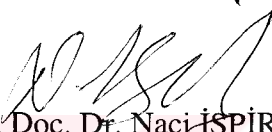
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Naci İSPİR**

ERZURUM-2005

SOSYAL BİLİLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

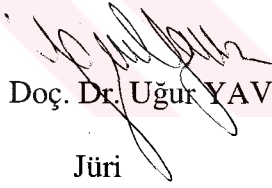
Bu çalışma Radyo, Televizyon ve Sinema Anabilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Naci İSPİR

Danışman/Jüri

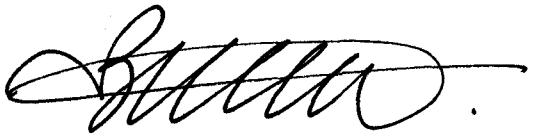

Prof. Dr. Abdulkuddüs BİNGÖL

Jüri

Yrd. Doç. Dr. Uğur YAVUZ

Jüri

Yukarıdaki imzalar, adı geçen öğretim üyelerine aittir. .../.../.....

Prof. Dr. Vahdettin BAŞÇI

Enstitü Müdür V.

İÇİNDEKİLER

SAYFA NO.

ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
1.BAUDRİLLARD’IN TÜKETİM TOPLUMU ÜZERİNE GÖRÜŞLERİ.....	4
1.1.Tüketim Toplumu.....	4
1.2.Baudrillard ve Tüketim Toplumu.....	11
1.2.1.Farkların endüstriyel üretimi.....	17
1.2.2.Kitle iletişim ve kültür.....	18
1.2.3.Tüketim ve boş zaman.....	20
İKİNCİ BÖLÜM.....	26
2.SİMÜLASYON EVRENİ.....	26
2.1.Simgesel Değiş-Tokuş.....	26
2.2.Baudrillard’ın Ekonomi Politik Eleştirisi.....	29
2.3.Simülasyon Çağı.....	36
2.4.Teknoloji Çağında Birey.....	45
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	55
3.SİMÜLASYON EVRENİ VE MEDYA.....	55
3.1.Medya Kuramlarına Genel Bir Bakış.....	55
3.2.Sessiz Yığın Kitle.....	67
3.3.Müstehcen Medya/Şişko Toplum.....	76
SONUÇ.....	80
KAYNAKÇA.....	84
ÖZGEÇMİŞ.....	87

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****MEDYAYI BİR SİMÜLASYON MODELİ OLARAK YENİDEN
DEĞERLENDİRMEK****Duygu ÖZSOY****Tez Yöneticisi: Yrd. Doç. Dr. Naci İSPİR****2005- SAYFA:87****Jüri: Yrd. Doç. Dr. Naci İSPİR****Prof. Dr. Abdulkuddûs BİNGÖL****Yrd. Doç. Dr. Uğur YAVUZ**

Bu çalışmanın amacı, batılı toplumların düşünsel, ahlaki, politik ve toplumsal alanlarda içinde bulunduğu sorunları Baudrillard'ın bakış açısı doğrultusunda ve medyanın sistem için oynadığı rolü ön plana çıkararak ele almaktır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Tezin birinci bölümünde, tüketicinin toplumsal ve ekonomik değişimlere koşut olarak, tarihsel süreç içerisinde kazandığı yeni anlamlar değerlendirilmiş, Baudrillard'ın tüketim toplumu üzerine görüşleri aktarılmıştır.

İkinci bölümde, düşünürün simülasyon kuramı anlatılmaya çalışılmış, üçüncü bölümdeyse; kitle iletişimi üzerine ortaya atılan temel kuramlar ve eleştiriler özetlenmiş; medya, Baudrillard'ın simülasyon kuramı kapsamında değerlendirilmiş, Baudrillard'ın yaklaşımı diğer medya kuramlarıyla karşılaştırılmıştır.

Sonuçta ise, Baudrillard'a yöneltilen eleştiriler ve düşünürün bu eleştirilere verdiği cevaplarla, Baudrillard'ın sistemin sonuna ilişkin görüşlerine yer verilmiştir.

ABSTRACT

MASTER THESIS

RE-EVALUATING OF MEDIA AS A SIMULATION MODEL

Duygu ÖZSOY

Supervisor: Assistant Professor Naci İSPİR

2005- PAGE:87

Jury: Assistant Professor Naci İSPİR

Professor Abdulkuddûs BİNGÖL

Assistant Professor Uğur YAVUZ

The purpose of this study is to handle the mental, moral, political and social problems of western societies from the point of Baudrillard and by putting the role of media in the system foreground.

The study is comprised of three chapters. In the first chapter, the new meaning of consumption gained in the historical process parallel to the sociological and economic changes were evaluated, and ideas of Baudrillard on the consumption society are narrated.

In the second chapter, the theory of simulation of the philosopher was tried to be explained, and in the third chapter, the basic theories and criticism remarked on the mass communication were summarized, and then media was evaluated in the concept of Baudrillard's simulation theory, and Baudrillard's approach was compared with other media theories.

In the conclusion, the criticism directed to Baudrillard and his answers together with his ideas on the end of the system were given place.

IV

ÖNSÖZ

Batılı toplumlar, özellikle aydınlanma çağı ve sonrasında ortaya koydukları pek çok ideali gerçekleştirmiş, ancak ortaya çıkan sonuçlar pek de bekledikleri gibi olmamıştır. Örneğin tüketim artık ihtiyaçların giderilmesini sağlayan bir etkinlik olmaktan çıkmış, sistemin devamlılığını sağlayan bir araç haline gelmiştir. Üretimin amacı da artık talebi karşılamak değildir. Sistem her yerde kurduğu üretim mekânlarıyla herkesin bir işe sahip olmasını sağlayarak, herkesi sistemin bir parçası olmaya zorlamaktadır. Yani emek artık üretken bir süreç değildir. Toplumsal kitlenin içerisinde kaybolmuştur. Toplumsal, ekonomi, üretim, tüketim gibi geçmişe ait ve Batı'yı var eden kavramlar, sahip oldukları amaç ve içerikleri yitirmiştir.

Biriktirmeye dayalı kapitalizmin sonsuz tüketim mantığı doğanın tüm kaynaklarını gelişme, ilerleme gibi kavramların ardına gizlenerek ve tüm dünyanın geleceği pahasına mahvetmiştir.

Hedeflerinin çoğuna ulaşan batılı toplumların yaşama dair yeni beklentileri kalmamıştır. Gelişmenin ve yeniliğin durduğu bu kısır döngüsel ortamda; sistem artık yalnızca varlığını devam ettirmeyi ve elindeki maddi refahı kaybetmemeyi arzulamakta, bunun için de bitmişliğini gizlemeye çalışmaktadır.

Bu noktada, batı dünyanın geri kalanı için halen ideal bir model olabilir mi, ya da batı hiç ideal bir model olabildi mi? Sistem bu haliyle varlığını daha ne kadar sürdürebilir? Sistemin bitmişliğiyle nasıl mücadele edilir? Hâlâ kuramdan söz edilebilir mi? Medyanın sistem içinde oynadığı rol nedir? Tez, Baudrillard'ın görüşleri çerçevesinde bu soruları tartışmayı hedeflemektedir.

Araştırmada temel olarak Baudrillard'ın kendi eserlerinden yararlanılmıştır, ayrıca Baudrillard üzerine hazırlanan ikinci el çalışmalar da tezin materyalleri arasındadır. Araştırmada, kaynak tarama ve derleme yöntemleri kullanılmıştır.

Çalışmalarıyla beni etkileyen, düşünce kalıplarımın kırılmasını sağlayan kuramsal terörist Jean Baudrillard'a; emeği, sabrı ve nezaketi için hocam Yrd. Doç. Dr. Naci İSPİR'e; çalışma boyunca nazımı çeken ailem ve arkadaşlarıma teşekkürlerimle...

GİRİŞ

Fransız felsefesinin önde gelen isimlerinden Jean Baudrillard, 1929 yılında, Reims’da doğdu. Meslek yaşamına Almanca öğretmenliğiyle başlayan Baudrillard, 1966 yılında, Nanterre Üniversitesi’nde, Henri Lefebvre ile çalışmaya başladı. Bertolt Brecht’ten şiirler, Peter Weis’ten tiyatro oyunları ve Wilhelm Mühlman’ın Üçüncü Dünya Cennetleri’ni çeviren yazar, dünyanın pek çok ülkesinde ders ve konferanslar verdi/veriyor. ‘Foucault’u Unutmak’ başlıklı metninden dolayı Fransız akademi çevrelerinin tepkisini çeken Baudrillard, profesörlük unvanını ancak 1990 yılında alabildi. Yazarın yapıtları Türkçe de dahil olmak üzere pek çok dile çevrilmiş, ironik, kışkırtıcı ve aykırı bir üsluba sahip bu metinler dünyada büyük ilgi görmüştür.

Çalışmalarında yöntem kullanmayı reddeden Baudrillard, yaptığı şeyin varsayımları en uç noktaya kadar götürmek olduğunu söyler ve bunu kuramsal şiddet olarak adlandırır. Baudrillard, Marksist düşünce de dahil olmak üzere bütün dogmalara karşıdır. Çünkü dogmalar gelişme ve değişimin düşmanıdır. Alternatif düşüncesini kuramsal şiddet olarak adlandıran Baudrillard, evrensellik iddiasında olan bütün düşüncelere karşıdır. Modern Batılı toplumları anlamlandırabilmek için üretilmiş olan kavramlar ve analizler, üretildikleri alanın ötesine de uygulanmıştır. Kapitalizm öncesi ya da Batılı olmayan toplumları, üretim tarzı(Marksizm) ya da bilinçdışı(psikanalizm) kavramlarıyla anlama girişimleri, Baudrillard’a göre, Batı düşüncesinin kendini fetişleştirmesidir. Düşünür, sorunlara evrensel düzeyde bir alternatif arayışının anlamsız ve gereksiz olduğunu söyler. Bütün bu girişimler yalnızca kapitalizm öncesi toplumları değil kendi toplumlarımızı da yanlış anlamamıza neden olur. Onun için, yapılması gereken Marksizmin, psikanalizmin, yapısalcılığın ve göstergebilimin terk edilmesidir.¹ Kuramsal şiddeti kitlelerin sessizliği olarak tanımlayan düşünüre göre; günümüzde sistemle en etkili mücadele biçimi tepkisizliktir. Çünkü tarih boyunca siyasal, ekonomik ve kültürel sistemleri çökerten mantık, diyalektik(neden-sonuç) mantık değil, olasılaştırma(etki-tepkisizlik) mantığıdır. Bugüne kadar hiçbir dış etken bir sistemi, tek

¹ Smart, Barry. Postmodern Toplum Teorisi. çev. Mehmet Küçük, Modernite versus Postmodernite, Vadi Yayınları, 3.basım, Ankara, 2000, s.342

başına ortadan kaldıramamış; çöküş hep yavaş yavaş ve için için kaynama sonucu yaşanmıştır.²

Baudrillard'ın simülasyon kuramı zaman zaman dünyayı da kapsıyor görünmekle birlikte, temelde Batı uygarlığına ilişkin bir kuramdır. Batılı toplumlar kendilerine koymuş oldukları hedefleri çoktan geçmiş oldukları için artık amaçsız ve ne yapacaklarını bilemez bir hale gelmişlerdir. Yani Batı uygarlığı simgesel(içerik, ideolojik, felsefi, kültürel düzeyde model olma özelliğini) anlamını yitirmiştir. Buna karşın Batı maddi gücünü de yitirmemek amacıyla bitmişliğini yadsımaya çalışmaktadır. Simülasyon evreni bu bitmişliğin gizlenmeye çalışıldığı bir evrendir.³ Bu evrene atalet egemendir. Kitleler sisteme sessizlikleriyle katılırlar. Kitlenin bu sessiz direnişi onun çaresiz stratejisidir. Simülasyon evreninin nesnesi, bir tür yaşayan ölü numarası yapmaktadır. Batılı insan artık toplumsal hedef ve amaçlardan yoksun, buna karşın bireysel hedef ve amaçların kendini hiçbir yere götürmeyeceğini bildiği bir evrene aittir ancak sahip olduğu refah ve konforu bırakmaya da niyetli olmadığı için kendiyi hesaplaşmak yerine, sisteme teslim olmuş numarası yaparak sorumluluktan kurtulmaya çalışmaktadır. Bu evrende hiperuyumluluk egemen olduğu için devrimci denebilecek dışadönük patlamalar görülmez. Simülasyon evreni kendi üstüne kapanma ve için için kaynama evrenidir.⁴

Yanlış uygulanmış bir proje olan modernizmin bir an önce ortadan kalkması, dolayısıyla yeni bir düzen arayışı içine girilmesi gerektiğini belirten Baudrillard, bu yeni düşüncenin artık tıkanma noktasında olan batı düşüncesinden değil az gelişmiş/ gelişmekte olan ülkelerden çıkacağına inanmaktadır. Batılı toplumlara ait olan simülasyon kuramı bu nedenle Batı'yı kendine örnek alan, Batılı olmayan toplumlar için de çok önemlidir. İdeolojik, ahlaki ve düşünsel anlamda çöktüğüne inandığı bu sistemin daha fazla sürüp gitmesinin bir anlamı olmadığını savunan Baudrillard, düşüncelerinden ötürü aşırı karamsar olmakla eleştirilir. Oysa, bu eleştirinin aksine Baudrillard, Batı'nın içinde bulunduğu umutsuz ve karamsar durumu kendi ironik üslubuyla eleştirir, karamsar ve çaresiz sistemin ortadan kalkması için çaba sarf eder.

² Adanır, Oğuz. Baudrillard'ın Simülasyon Kuramı Üzerine Notlar ve Söyleşiler. Dokuz Eylül Yayınları, 1.basım, İzmir, 2000, ss.34-35

³ Adanır, a.g.e, s.39

⁴ Adanır, a.g.e, ss. 42,45

Baudrillard'ın çalışmaları; kitle iletişiminin doğasını ve etkisini anlamaya çalışan bir kuram geliştirmesinden ötürü de son derece değerlidir. Simülasyon evreni bir caydırma evrenidir. Sistem caydırma eylemini gerçekleştirebilmek içinse kitle iletişim araçlarını kullanır. Baudrillard, medyayı yepyeni bir perspektiften değerlendirir.

Baudrillard kendisine yönelik postmodern nitelendirmesine şiddetle karşıdır. Bazı mülakatlarda kendisine atfedilen 'postmodern teorisyen' ya da 'postmodernizmin başrahipi' statüsü hakkında ne düşündüğü sorulduğunda soğuk ve eleştirel bir yanıt vermiştir: "Bu postmodern yoruma benim söyleyeceğim bir şey yok, herhangi birinin başrahip olması konusunda bir şeyler söylemeden önce postmodernizmin bir anlamı olup olmadığı sorulmalıdır." Baudrillard postmodernizm hakkında söylenen her şeyin daha terim ortada yokken söylenmiş olduğunu, terimin yeni hiçbir katkısı olmadığını görür görmez onu fırlatıp atmak gerektiğini belirtir. Ancak bütün bu açıklamalara yani Baudrillard'ın kendine rağmen, Baudrillard, çoğu kez, evrensellik iddiası taşıyan düşünceleri reddetmesi, kurama karşı olması, Marksizm, psikanalizm ve yapısalcılıktan uzaklaşarak yeni bir simülakrum düzeyinin araştırılmasına yönelmesi gibi nedenlerle postmodern olarak adlandırılmaktadır.⁵

⁵ Smart, a.g.e, s.343

BİRİNCİ BÖLÜM

1.BAUDRİLLARD'IN TÜKETİM TOPLUMU ÜZERİNE GÖRÜŞLERİ

1.1.Tüketim Toplumu

Temelde ekonomiye ait bir kavram olan tüketimin ihtiyaçlarla olan ilişkisi kesildiğinden bu yana tüketim kavramı sosyoloji, psikoloji, felsefe gibi farklı disiplinlerin de ilgi/inceleme alanı içerisine girmiştir. Günümüzde tüketim yalnızca gereksinimlere değil, gittikçe artan bir şekilde arzulara dayanan bir olgu haline gelmektedir. İnsan için artık üretimdeki rolü merkez olmaktan çıkmış; tüketim olgusu içindeki roller ağırlık kazanmıştır.

İngiltere’de farklı bir kapitalist yapı içindeki ilk tüketim modelleri 17. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmaya başladı. Kalvenizm ve Püritenlik, tarım ve imalat kapitalizminin ilk burjuvalarını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu sistem, yasal olarak özgür ve ücretli işçilerden oluşmuş, serbest pazarda satılmak üzere üretilmiş ürünlerden elde edilen kazancın, barışsever ve rasyonel ilkelerle dağılımına özen gösteren bir sistemdi. Avrupa’nın diğer kesimlerinde hâlâ köy tarımcılığı yapılırken İngiltere ticari tarımcılık, tarım işçiliği, yeni tarz çiftliklerde üretilen ürünlerin satışıyla oluşan bir serbest pazar geliştirmişti. Bu yeni ticari tarz çiftçilikle uğraşanların bir bölümü püritendi. Püritenler diğer toplumlardaki aristokratlar ve saray mensupları gibi lüks tüketime gitmedikleri için kazandıkları parayı işlerini geliştirmek için yeniden yatırım olarak kullanıyorlardı. İngiliz püritanizmi bedene karşı her türlü ilgiyi reddeden, giysi, pahalı yiyecek gibi şeylere fazla para harcamaya karşı olan çileci bir kültüre sahipti.

18. yüzyılda, küçük ölçekli girişimler, çanak çömlek, giyim eşyası, mücevherat gibi tüketim maddeleri üretmeye başladılar. 18. yüzyılın ortalarında bölgesel gazete ve dergilerde reklamcılık başladı ve bölgesel basın hızla gelişti. Böylece kadınlar modadan haberdar olabilir hale geldi. İnsanların evlerini ve bedenlerini süsleyebilecekleri mal çeşitliliğinin farkına varması ve bunları satın alabilme güçlerinin artması sayesinde 18. yüzyılın ilk yarısında bir tüketim devrimi yaşandı. 18. yüzyılın son yarısında ortaya çıkan endüstriyel üretimle birlikte ilk kapitalist üretim modelleri, işçi ve burjuva gibi yeni sınıflar ortaya çıktı. Endüstriyel toplumların gelişimiyle birlikte tüketim grupları oluşmaya başladı. Modern dönemin başlarındaki tüketiciler, tüketimin yaşamlarında

önemli bir rol oynadığı ve tüketim aracılığıyla, toplumdaki diğer gruplardan ayrılan, kendilerine sosyal statü sağlayan gruplardı. Ortaya çıkan bu yeni burjuva sınıfı seçkin sınıfların alışkanlıklarını taklit etmeye çabaladı, endüstriyel kapitalizm geliştikçe tüketim grupları da giderek büyüdü. Sanayileşmeyle birlikte, şehirler, çelik imalatından dantel yapımcılığına kadar değişen çeşitli endüstri merkezleri çevresinde gelişmeye başladı. Tiyatro, müzikhol, spor salonları, sinemalar, eğlence merkezleri, dükkanlar yeni gelişen şehirlerin sakinlerinin sosyal ve psikolojik gereksinimlerini karşılamak üzere hızla büyüdü. Modern üretim kalıpları, şehir ve onun banliyölerinden oluşan metropollerde yaşamın bir sonucu olarak ortaya çıktı. Metropolde yaşayan birey artık giyim kuşam gibi görece önemsiz şeyler için harcama yapar, Kalvenistlerin ve Püriten ahlâkın değerlerinden uzaktır. Şehir insanı; kendisine bir kimlik yaratabilmek, kendisini diğer bireylerden farklı kılmak için tüketir. Birey özdeşleşmeye çalıştığı gruplarla ortak sembolleri tüketerek farklılaşmaya çalışır. Tüketimin kısır döngüsü de burada başlar. Orta ve alt gelir grubundaki insanlar genellikle daha yüksek sınıfların tüketim alışkanlıklarını taklit ederler, bu durumda üst sınıf mensupları ayrıcalıklarını devam ettirebilmek için tüketim kalıplarını devamlı değiştirir. Yeni gelişen burjuva toplumunda çalışmayan kadın tüketimin merkezindedir. Erkekler, eşlerini ve kız çocuklarını zenginliklerini sergileyecek araçlar olarak kullanmıştır. Veblen; ataerkil bir geçmişi olan sosyal sistemimizin, ailenin ödeme olanaklarını kanıtlama görevini, önemli ölçüde kadına verdiğini söyler. Modern yaşam düzenine göre ait olduğu saygıdeğer aile ismini korumak, kadının özellikle özen göstermesi gereken bir şeydi; o halde kadının dünyasını oluşturan şey, saygı uyandıran bir harcama tarzı ve boş zamanları gösterişli bir şekilde değerlendirmek sonucunda şerefli aile ismini korumak olmalıydı.¹

1914 yılında ortaya çıkan fordizmle birlikte, otomobil montaj hattında çalışan işçilere çabalarının karşılığı olarak sekiz saatlik bir işgünü için beş dolar ücret verilmeye başlandı. Ford'un iş örgütlenmesi kısa sürede diğer sektörlere de örnek oldu. Ford, emek süreci alanında eski teknolojileri ve daha önceden varolan ayrıntılı işbölümünü rasyonalize etti. İşin yerinden kıpırdamayan işçiye aktarılmasıyla üretim muazzam bir artış gösterdi. Bu kitlesel üretim beraberinde kitlesel tüketimi getirdi.²

¹ Robert, Bocock; Tüketim, çev. İrem Kutluk, 1.basım, Ankara, Dost Kitabevi, 1997, ss.20-30

² David, Harvey; Postmodernliğin Durumu, çev. Sungur Savran, 1.basım, İstanbul, Metis Yayınları, 1997, s.147

1950’li yıllarda, kitlesel tüketime geçilmiş, toplumun çok yoksul olan kesimleri dışında emekçiler de dahil olmak üzere hemen her grup tüketmeye başlamıştır. Fordist seri üretim, toplu tüketim döneminde yeni tüketici gruplar oluştu. Reklamlar aracılığıyla her üründe marka imajları yerleşti. Fordist üretim hattında çalışan işçiler ağır işlerde çalışan geleneksel işçilere göre daha evcimen, aileleriyle daha fazla zaman geçiren, evlerinin ufak tefek tamirat işleriyle ilgilenen insanlardı. Rahat döşenmiş evleri, televizyonları, otomobilleri, hafta sonları otomobilleriyle gezmeye gitme olanakları vardı. 1950’lerden sonra 1970 ve 1980’li yıllarda, tüketimin yaşamlarında önemli bir rol oynadığı yeni gruplar ortaya çıktı. Bu dönemde tüketim yoluyla kimlik oluşturma iyice egemen hale geldi. Kimlik duygusunun oluşumu, belirli giyim eşyaları gibi tüketim mallarının kullanımı, belirli müzik grupları, şarkıcılar ve futbol takımının taraftarlığını da içerecek şekilde, müzik veya spor etkinliklerine katılım yoluyla elde edilebilecek bir süreç olarak algılanabilir. Böyle oluşumlara en çok 14-30 yaş grubu insanlarda rastlanır. Artık gençlik yeni ve önemli bir pazardır.³

Marx’ın düşünceleri, modern kapitalizmi eleştiren pek çok entelektüel yaklaşıma temel teşkil etmiştir. Modern anlamda tüketim kavramı Marx’ın yaşadığı dönemde hayal edilemeyecek boyutlara ulaşmıştır. Marx için bir üretim modeli olarak kapitalizmin en ayırt edici yanının tüketim malları üretimi olmasına karşılık, onun esas ilgilendiği malların tüketimi değil üretimidir. Marx’a göre bir tüketim malı, doğrudan kullanım ve tüketim amacı ile değil, pazarda satış amacıyla üretilen bir üründür. Yabancılaşma kavramı Marx’ın kuramında geniş yer tutar. Yabancılaşma, işçinin ürettiği ürünlerin, daha önceki üretim modellerinden farklı şekilde, yasal olarak kendine ait olmayışından kaynaklanır. Endüstriyel kapitalizmde insanlar kendilerine ait olmayan araç ve makinelerle yine kendilerine ait olmayan malları üretirler. Bu şekilde yabancılaşmış bir tüketimin de temelleri atılmış olur. İşçiler kendilerinin veya başka işçilerin ürettikleri ürünleri ücretlerinden elde ettikleri parayla veya gelecekteki kazançlarından borçlanarak satın alırlar. Bu şekilde tüketici olmak için zorlanırlar. Üretim mallarının mülkiyetinden kaynaklanan anlamının yanında, Marx’ın yabancılaşmaya yüklediği ikinci anlam; işçilerin üretim aşamasında yaşadıkları uzaklaşma duygusuyla ilgilidir. 19. yüzyılın endüstriyel aşaması içindeki işçiler diğer insanlardan ve ücretli iş için birbirleriyle rekabet halinde olmalarından ötürü

³ Bocock, a.g.e, ss.36,37

birbirlerinden, işverenlerinden, üretim aşamasında üzerlerinde kontrol kuran işveren temsilcilerinden uzaklaşıyordu. Bu koşullar altında endüstriyel çalışma toplumsal bir işbirliği içinde ve doyurucu bir deneyim olarak yaşanamazdı. Nesneleşme ve uzaklaşmayı kapsayan Marx'ın yabancılaşmasında en önemli odak noktası tüketim değildir.⁴

Marx, yaşadığı dönemin kapitalizmin son evresi olduğuna, işçi sınıfının sefaletinin artacağına, kuramının kapitalizmin daha sonraki dönemlerde alacağı şekli incelediğine inanıyordu. Oysa kapitalizm Marx'ın tahmin ettiği şekilde evrilmedi. Yaşadığı dönem kapitalizmin beklenen sonu değil henüz başlangıcıydı. Marx'ın kapitalizmin ilk dönemlerinde ortaya attığı yabancılaşma kavramı günümüz tüketim toplumlarında daha farklı ve derin yaşanmaktadır. İnsan diğer hayvanlar gibi yalnızca yiyecek içecek tüketip neslini devam ettiren bir canlı değildir. Onun entelektüel etkinlikte bulunma yetisi vardır. Ve insan yalnızca bu etkinlikler sayesinde ki insan olduğunun bilincine varabilir. Marx insanı tüketici bir türden çok öncelikle yaratıcı bir tür olarak görmüş, 'bilinçli yaşam etkinliği' kavramına çok önem vermiştir. İnsanlık yabancılaşma yaratan sistemlerle yaşamaya mecbur değildir. İnsanoğlu yaratıcı yeteneklerini, türsel varlığını daha çok gerçekleştirebilir.

Yabancılaşmanın etkileri tüketim çağında kendini daha fazla hissettirmektedir. Gelişmiş toplumlarda kapitalizmin ilk dönemlerinden farklı olarak kimlik duyguları tüketim kalıpları içine giren insanlar, yalnızca yaşamlarını sürdürebilmek için değil, aynı zamanda tüketim mallarını almaya güçleri yetsin diye de çalışmaktadırlar. Yabancılaşma günümüzde hâlâ bir anlam ifade etmektedir. Çünkü günümüz işçisi de ücret karşılığı çalışmakta, durgunluk dönemlerinde işini kaybetme korkusu yaşamaktadır. Ancak bütün bunlar yabancılaşmanın gelişmiş toplumlarda neden daha derin yaşandığı sorusunu cevaplamaz. Bu sorunun cevabı; günümüzde tüketimin ulaştığı boyuttur. Tüketimcilik, yani yaşamın anlamının bir şeyler satın alma, önceden düzenlenmiş deneyimler yaşamak olduğunu öne süren etkin ideoloji, modern kapitalizmi egemenliği altına almıştır. Bu tüketim ideolojisi hem kapitalizmi yasallaştırır hem de insanları tüketici olmak için güdüler. Yabancılaşma artık tüketim alanına da yayılmıştır. Tüketilen mallar ve deneyimler önceden paketlenmiş, düzenlenmiş ve tüketici de istenen tepkiyi uyandırmak üzere kodlanmıştır.

⁴ Bocoock, a.g.e, ss.42-44

Tüketiciler durmaksızın artan paketlenmiş deneyimler yüzünden birçok etkinlik sırasında bir yaratıcılık ve özerklik duygusu yaşamaktan uzaktır. Marx için yabancılaşmamış etkinliğin tanımlayıcı özelliğinin insanın yaratıcılığı olduğu göz önünde bulundurulursa, boş zamanını televizyon karşısında ya da sistemin kendisine sunduğu hazır paketleri tüketerek geçiren çağdaş insanın yabancılaşmasının boyutları ortaya çıkar.⁵

Modern tüketim araştırmalarında kullanılan bir başka metodoloji de yapısalcılıktır. Bu, Marx'ın yabancılaşma üzerine çalışmalarından kuramsal bir kopuştur. Yapısalcılık temel olarak öznenin, hümanizm ve rasyonalizm içindeki ayrıcalıklı konumunun sorgulanmasıdır. Marksist ideoloji, bireysel bilincin, toplumun sosyal ve ekonomik gelişme düzeyine tekabül eden kolektif bir öznenin başarı ve sınırlılıklarına bağlı olduğunu ortaya koymuştur. Bilinç ait olduğu sınıfa bağlıdır. İnançlarımız, tutkularımız, ahlâki değerlerimiz mutlak hakikatten ziyade, toplum içindeki konumumuzu yansıtır.

Bilinçsiz zihne(bilinçaltı) ait bir kuram olan Freud'un psikanalizi de; bireysel bilinç ve davranışın sadece bilinçdışının rasyonel ve saydam olduğu pek de söylenemeyecek olan mekanizması aracılığıyla anlaşılabilirliğini ortaya koyar. Bilinç, zihinsel yaşamımıza ilişkin olarak sadece kısmi ve çarpıtılmış bir görüş sağlar. Marx ve Freud'un bilincin saydam olamayacağını ortaya koyan bu görüşleri aydınlanma felsefesinin zihin ya da öznenin, yalnızca tümüyle saydam bir bilince eşit olduğu Kartezyen ilkesini çökertir. Ancak hem Marx hem de Freud, kuramlarında öznenin ademimerkeziyetçi konumuna dokunmazlar. Aksine özneyi saf bilince eşit kılmak için çözüm yolları önerir, bilinçli beni tekrar ele geçirme yönünde bir umudu ifade ederler. Marx ve Freud'un düşüncelerinden etkilenen yapısalcıların amacıysa, öznenin Aydınlanma felsefesi içindeki ayrıcalıklı konumunu ortadan kaldırmaktır.⁶

Yapısalcılık iki önemli yanılgıdan kaçınmayı hedefler: tarihselcilik, ruhbilimselcilik. Marksizm, tarihsel değişimi yöneten bilimsel yasaları keşfettiğine inanıyordu. Oysa yapısalcılar bu görüşe karşı çıkar. Ruhbilimselci yaklaşımın temel savıysa önemli toplumsal ve ekonomi-politik olayların ardında, bireylerin ve onların

⁵ Bocock, a.g.e, ss.57,58

⁶ David, West; Kıta Avrupası Felsefesine Giriş, çev. Ahmet Cevizci, 1.basım, İstanbul, Paradigma Yayınları, 1998, ss.216,217

belirli anlarındaki ruh hallerinin yattığıdır. Buna karşılık yapısalcılık, bireyin özerk bir toplumsal davranışlar merkezi olarak değil, içinde olduğu toplumsal ve kültürel ortamın bir ürünü olarak görülmesi gerektiğine inanmaktadır.

Yapısalcılık çalışmaları ilkin dilbilim alanında başlamıştır. Saussure, Jacobson gibi yapısalcılığın önde gelen temsilcilerinin dildeki anlamı oluşturan yapılara ulaşma fikri diğer insan bilimleri için de heyecan verici olmuştur.

Yapısalcılar metinlere nesnel bir yaklaşımla yaklaşırlar. Yani onları bir yapıya sahip metinler olarak kabul ederler, onlara yazarı belli metinler olarak yaklaşmazlar. Anlamın kavranabilmesi için yazarın eserini ne amaçlarla yazdığının çözülmesi gerektiğine inanmazlar. Aksine yazarların öznel amaçlarının bilinemeyeceğini savunurlar. Yapısalcılara göre bir metin okunurken bu amaçların konuyla ilgisiz şeyler olarak değerlendirilmesi gerekir. Bu bakış açısı modern tüketim olgusunun ve reklamların çözülmesinde yeni yaklaşımlar ortaya çıkarmıştır.⁷

Yapısalcılık; tüketim üzerine yazılar yazan iki Fransız yazar Baudrillard ve Bourdieu üzerinde çok etkili olmuş, yazarlar kendilerini yapısalcı olarak tanımlama konusunda çekimser kalsalar da her ikisi de yapısalcı görüşü etkilemiş ve yapısalcılığın dogmatik biçimlerinden sıyrılmasına ve adına post-yapısalcılık denen yeni dönemin başlamasına yardımcı olmuşlardır. Her iki yazar da modern tüketim analizlerinde semboller ve göstergeler üzerinde durmuşlardır. Bourdieu'nun amacı çeşitli tüketim mallarının, özellikle sosyo- ekonomik sınıflar tarafından farklı yaşam tarzlarını belirginleştirmek ve kendilerini diğerlerinden ayırt etmek için nasıl kullanıldıklarının analizini yapmaktır. Bu noktada Bourdieu, sosyal alanda iki değişik tip sermaye olduğunu söyler: ekonomik sermaye, entelektüel sermaye. Daha çok yeni zenginlerin oluşturduğu ekonomik sermayenin hedefi para sermayesini, taşınmaz malları, fabrikaları, dükkanları, hisse senetlerini biriktirmekken; kültür sermayesi, eğitim ve kültürel etkinliklerle ilgilenir. Birinci grup; yeme, içme, aşırı süslenme, ev döşerken abartılı zevkler kullanma gibi eğilimler taşırken; entelektüel sermaye, felsefi ve sosyal bilimlerle ilgili metinlerden romanlara, resimlere, binalara, televizyon programlarına, giysilere kadar yeni kültürel değerler yaratabilme ve kültür üzerine konuşup yazabilme temeli üzerine kurulmuştur.⁸

⁷ Bocock, a.g.e. ss.64-67

⁸ Bocock, a.g.e, ss.68-70

Bourdieu, yalnızca sembolik sistemler(dil, efsaneler v.s) içinde değil, sosyal yaşamın içinde de, öznelerin bilinç ve iradesinden bağımsız, onların uygulamalarını yönetme ve kısıtlama yetisine sahip yapılar bulunduğunu söyler. Bu yaklaşımıyla Bourdieu, insan üzerinde etkiye sahip ve insanın öznel bilincinden bağımsız yapılar(sınıf, statü, etnik ve cinsiyetçi yapılar) olduğu yönündeki temel düşünceye bağlıdır. Ancak, O, bu yapıların etkiledikleri kişilerin hareketlerini, inançlarını, değerlerini ve arzularını belirlemediklerini savunur. Konum belirten yapılar, bu tür sosyal ve kültürel arzular için birtakım sınırlar oluşturur. Örneğin fakirlerin arzu, inanç ve değer sistemleri, Marksist ekonomik yaklaşımda olduğu gibi, kendilerinin ekonomik sistemdeki yapısal konumları yüzünden ortaya çıkmamış, doğrudan bu konumlar tarafından belirlenmemiştir. Bourdieu, bir yapıdaki konumların, yaşam tarzlarını olduğu gibi sürdürmek veya değiştirmek için bir araya gelen insan grupları oluşturmadığını vurgular. Bourdieu'ya göre tüketim, bir dizi özerk ekonomik etken sonucunda yerleşmiş olan farklılıkları ifade etmeye değil, sosyal gruplar arasında farklılıklar oluşturmaya yarayan bir toplumsal ve kültürel uygulamalar dizisidir. Örneğin, yeme içme, ev döşeme, televizyon izleme gibi konularda çalışan sınıfların tüketim tarzlarıyla alt gelir grubunun tarzları arasında önemli farklılıklar vardır. Birinci grup dolaysız zevkler için tüketirken ikinci gruptakilerin hedefi saygınlık kazanmaktır. Onlar daha yüksek gelirli üst sınıfın neyi, nasıl tükettikleriyle ilgili ipuçları aralar. Bourdieu, bunu söylerken sosyal statü kavramı ve sosyal statü gruplarının, bir yaşam tarzını diğerlerinden ayırt etme yolu olarak özel tüketim kalıplarını kullanma olgusunu, tüketimin kapsamına göstergeler, semboller ve değerlerin de girdiği düşüncesiyle birleştirmeyi amaçlamıştır. Tüketim yalnızca biyolojik ihtiyaçların giderilmesi olarak görülmemelidir. Modern toplumlarda eğitim ve sanat da tüketim nesnesi haline gelmiştir. Roman okumak, tiyatroya gitmek, tablolar satın almak yalnızca para ve zamanı değil sonradan kazanılmış özel zevkler edinmeyi de gerekli kılar. Bu anlamda zevk bir kültürel sermayedir, çünkü çeşitli statü grupları arasında farklılıkları olanaklı hale getirir.⁹

Baudrillard da yapısalcılıktan etkilenmiş, ancak O düşüncelerini Bourdieu'den çok daha radikal bir şekilde ortaya koymuştur. Tüketimin her zaman semboller ve göstergelerin tüketimi olduğunu savunan Baudrillard, bu sembol ve göstergelerin zaten

⁹ Bocock, a.g.e, s.68-74

var olan bir anlam dizisini ifade etmediğini, anlamın sembol ve göstergeler tarafından oluşturulduğunu söyler.

1.2.Baudrillard ve Tüketim Toplumu

Nesneler çağında olduğumuzu ve yavaş yavaş işlevselleştirdiğimizi söyleyen Baudrillard nesnelerin ritmine ve onların hiç kesintisiz art arda gelişlerine göre yaşadığımızı söyler. Baudrillard, çağımızda tüketicinin sağladığı özel fayda bağlamında bir nesneye değil, bütünsel anlamı bağlamında bir nesneler kümesine yöneldiğini yani çamaşır makinesi, bulaşık makinesi, buzdolabı gibi aletlerin, toplu halde, tek tek sahip olduklarından daha üst bir anlama karşılık geldiklerini belirtir. Nesneler tüketime düzensiz olarak sunulmazlar, bazı durumlarda nesneler daha iyi baştan çıkarmak için düzensizliği taklit eder ama her zaman satın alma itkisini nesneler ağına yöneltmek, baştan çıkarmak yani ekonomik potansiyelini en üst noktaya taşımak için bilinçli bir şekilde düzenlenirler. Bu sistemde tüketici mantıksal olarak bir nesneden diğerine gidecektir. Modern alışveriş yerlerinde, ayakkabı bağından uçak biletine kadar her şeyi satın alabilmemizin yanı sıra eğlenme, yeme- içme ve kültürel ihtiyaçlarımızı karşılayabiliriz. 7 gün 24 saat açık olan bu merkezler hava değişikliklerinden de tamamen arındırılmıştır. (Klimalar alışveriş merkezini sürekli ideal bir ısıda tutmaktadır) Konforun, güzelliğin ve başarının bu izdivacı içinde bu merkezler eski anarşik kentlerimizin bizden esirgediği mutluluğun maddi şartlarını keşfederler.

“Burada günlük yaşamın bütünüyle düzenlenmesi, bütünsel türdeşleştirme olarak tüketimin merkezindeyizdir, bu merkezde her şey, gerginliklerin giderilmesiyle tanımlanmış soyut bir mutluluğun kolaylığı, yarı saydamlığı içinde eritilmiş ve aşılmıştır. Alışveriş merkezi ve geleceğin boyutlarında genişletilmiş drugstore, yalnızca emeğin ve paranın değil mevsimlerin de ortadan kaybolduğu, tüm gerçek yaşamın, tüm toplumsal yaşamın süblimasyondur.”¹⁰*

Baudrillard; iletilerin içeriklerinin, göstergelerin gösterilenlerinin önemsiz olduğunu; bizlerin bu iletilerin içeriğine, göstergelerin gösterilenlerine bağımlı

¹⁰ Jean, Baudrillard; Tüketim Toplumu. çev.Hazal Deliçaylı, Ferda Keskin, 2.basım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004, s.22

* ABD’de ilaç, yiyecek, içecek, kozmetik gibi maddelerin satıldığı mağaza

olmadığımızı, medyanın bize göstergeler olarak göstergeleri -gerçeğin teminatıyla doğrulanmış- tükettirdiğini ve tüketim praksisinin burada tanımlanabileceğini söyler. Tüketicinin gerçek dünya, politika, tarih ve kültürle ilişkisi çıkar, yatırım, sorumluluk ilişkisi değildir; ama bir tümünden kayıtsızlık ilişkisi de değildir. Gündelikliği, bütünsel bir praksisin(siyasalın, toplumsalın ve kültürel) aşkın, özerk ve soyut bir alanıyla özelin içkin, kapalı ve soyut alanı olarak bölünmesi şeklinde tanımlayan Baudrillard bireyin özel yaşamı içine kapandığını(çalışma, boş zamanı değerlendirme, aile) dış dünyadan koptuğunu savunur ve içe kapanma olarak gündelikliğin dünyanın simülakrı, dünyaya bir katılım kandırmacası olmadan dayanılmaz olduğunu söyler. Özel gündeliklik alanıyla kitle iletişim araçları arasındaki ilişki bu noktada başlar. Gündelikliğin dinginliği şiddet tüketmeye ihtiyaç duyar. Ters yöne açılan bir pencere olarak TV'nin resimleri bir odaya bakar ve dış dünyanın zalimliği samimi ve sıcak hale gelir. Dünyanın bu dışlanması kişiler için bir güvenlik belirtisine dönüşür. Ama bu noktada, olayları TV ekranından izleyen insanın edilginliğiyle özünde iradecilik, eylem, verimlilik ve fedakârlık ahlakı olan bir toplumsal ahlakın normları arasında gerilim yaşanır.

“Tarihsiz ve öyle olmaktan mutlu milyonlarca insanın edilginliğin suçluluk duygusundan arındırılması gerekir. İşte burası gösterisel dramlaştırmanın kitle iletişim araçlarıyla müdahale ettiği yerdir(tüm iletilerin genelleştirilmiş kategorisi olarak gündelik haber/felaket): püriten ahlakla hazcı ahlak arasındaki bu çelişkinin çözülebilmesi için, özel alanın dinginliğinin bir felaket yazgısıyla sürekli tehdit edilen ve etrafı kuşatılmış olan, kurtarılmış değer olarak görülmesi gerekir... Tüketim toplumu etrafı kuşatılmış, zengin ve tehlike altında bir Kudüs olmayı diler, işte bu onun ideolojisidir.”¹¹

Varlığını her şeyin aşırı tüketimi üzerine kuran sistemin ortadan kalkışı da muhtemelen aynı yolla olacaktır. Çünkü tüketim toplumunda sadece bireysel değil kolektif harcamalar da artış gösterir. Ancak harcamalardaki bu artış ve teknik gelişmeler beraberinde büyük zararları getirir. Ekonomik etkinlikler kolektif çevreyi tahrip eder (hava ve su kirliliği, trafik tıkanıklıkları bütün bunlar teknik, psikolojik, insani açığa yol açar) ve altyapı, benzin, kazazedelerin tedavi harcamaları gibi sisteme ek harcamalar yükler. Rasyonelleşmenin ve kitlesel üretimin teknik ve kültürel etkilerinin neden olduğu zararlarsa hesaplanamaz. (kötü bir filmin toplum üzerindeki etkisini nasıl

¹¹ Baudrillard. a.g.e, ss.29,30

ölçeceksiniz?) “Üretkenliğin artışı bir kez belli bir aşamaya ulaştığında, bu büyümenin büyümeyle homeopatik tedavisi tarafından neredeyse büsbütün yutulur, gövdeye indirilir. Ürünlerin ve makinelerin hızla eskimesini, yaşamımıza gözle görülür ciddi fayda sağlamayan cihazların artışını, modern yaşam ve çalışma koşullarının insanlarda meydana getirdiği fiziksel ve psikolojik zedelenmeyi de bilançoya ekleyen Baudrillard, tüketim toplumunun bedelinin yine kendisinin neden olduğu genelleşmiş güvensizlik duygusu olduğunu söyler. Sistem kendinin yarattığı bu olumsuzlukları ortadan kaldırmak için eğitim, sağlık, araştırma gibi alanlara giderek daha fazla harcama yapma eğilimi hisseder. Bu, sistemin zamanla kendini yok etmesi sonucunu doğurur. Toplum için yükümlülük getiren kategorilerin sayısının giderek artması bir zarar unsuru olmasalar da sürecin kendisini gitgide daha ağır bir biçimde ipotek altına alır.

“Bir sistem bedeli verimine eşit ya da veriminin üstünde olduğunda etkisizdir. Henüz o aşamada değiliz. Ama zararlar ve onlar için getirilen toplumsal ve teknik tedbirler arasından sistemin düzensiz bir şekilde her yana yayılan bir iç işleyişine doğru bir eğilimin oluştuğunu görüyoruz; ‘işlevsiz’ bireysel ya da kolektif tüketimler işlevsel tüketimlerden daha hızlı artarken sistem aslında kendi kendisinin asalağı olarak yaşıyor.”¹²

Potlaç kültürü ve günümüz tüketim toplumu üzerine bir karşılaştırma yapan Baudrillard; bütün toplumların her zaman zorunlu harcamalar ötesinde har vurup harman savurduğunu, harcıyıp ve tükettiğini çünkü toplum gibi bireyin de sadece var olmadığını, ama yaşadığını aşırı ve gereğinden fazla bir tüketimle hissettiğini savunur.

Bolluğun bir değere dönüşmesi için ondan yeterince değil, yeterinden fazla olması gerekir; gerekliyle gereğinden çok olan arasında anlamlı bir fark korunmalı ve sergilenmelidir. Bolluğu psikolojik, sosyolojik, ekonomik olarak yöneten kavram faydalılık değil, ilke olarak savurganlıktır. Baudrillard; kitle kültürüyle birlikte artık kitle iletişim araçlarının üretim kahramanlarının (sıfırdan başlayan adam gibi) değil tüketim kahramanlarının (manken gibi) öykülerine yer verdiğini; magazin ve TV dedikodularını renklendiren bu insanlarda yüceltilenin aşırıya kaçan yaşamları ve korkunç harcamalar yapabilme gücü olduğunu söyler. Onların insanüstü niteliği yarattıkları potlaç havasıdır. Ancak tüketim toplumu potlaçtan farklı bir şeydir. İki kültür arasındaki temel fark bu har vurup harman savurmanın ilkel şölen ve potlaçta

¹² Baudrillard, a.g.e, s.37

kazanabildiği belirleyici simgesel ve kolektif anlama sistemimizin sahip olmamasıdır. Bu saygın tüketip bitirmenin kendisi de kişiselleştirilmiş ve kitle iletişimselleşmiştir. Kitle iletişim araçlarınca yüceltilen bu lüks savurganlık, kültürel düzeyde ekonomik süreçle bütünleşmiş çok daha derin ve sistematik savurganlığın ifadesidir. Bu tüketim ve nesneler açlığı üretim düzeninin yeniden üretimini dolayısıyla sistemin devamlılığını güvence altına alır. Tüketim toplumu var olmak için nesnelere ihtiyaç duyar, daha doğrusu onları yok etmeye. Tüketim üretimle yok etme arasındaki aracı bir terimdir, işte burası tüketimin anlam kazandığı yerdir.¹³

Mutluluğun tüketim toplumunun ideolojisi olduğunu söyleyen Baudrillard; sanayi devriminden bu yana eşitlik söyleninin, sahip olduğu sosyolojik ve politik anlamı, günümüz tüketim toplumunda mutluluk kavramına devrettiğini savunur. Ancak eşitlikçi söylenin aracı olabilmesi için mutluluğun nesneler, göstergeler konfor aracılığıyla ölçülebilir olması gerekir. Bolluk idealistleri artan üretim ve malla birlikte toplumdaki sınıf farkının da ortadan kalkacağını, üretim toplumunun bir eşitlik toplumunu yaratacağını savunurlar. Her şey daha çok olacak sonunda herkes için yeterli olacaktır. Ancak bunun bir yanılgı olduğunu savunan Baudrillard; büyüme toplumunun genel olarak bu toplumdaki bolluk ve refah söyleneni destekleyebilen eşitlikçi demokratik ilkelerle bir ayrıcalık ve tahakküm düzenini korumaya yönelik temel buyruk arasındaki bir uzlaşmadan doğduğunu söyler. Bolluk toplumlarında da ayrıcalık hâlâ vardır ancak değer ölçütleri ekonomiden farklı bir alana kaydırılmıştır. O (zengin adam) gösteriştan ağırbaşlılığa, niceliksel gösteriştan farklılığa, paradan kültüre geçerek ayrıcalığını mutlaka korur.

“Mekân ve zaman, temiz hava, yeşillik, su, sessizlik... Eskiden bedava olan ve bol bol kullanılan mallar sadece ayrıcalıkların erişebildiği lüks mallar haline gelirken üretilmiş mallar ya da hizmetler kitlelere sunulur. Dolayısıyla zorunlu mallar düzeyindeki görece türdeşleşmeye bir değer kayması ve yeni bir çıkar hiyerarşisi eşlik eder. Dengesizlik ve eşitsizlik azalmaz yer değiştirir... Tüketim, aynı(?) malların ve aynı(?) maddi ve kültürel ürünlerin gitgide artan paylaşımını toplumsal aykırılığın, hiyerarşinin, genellikle iktidarın ve sorumlulukların en büyüğü olan ayrıcalığın bir düzelticisi olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Gerçekte okul ideolojisi gibi tüketim ideolojisi de bu rolü iyi oynar”¹⁴

¹³ Baudrillard, a.g.e, ss.41-46

¹⁴ Baudrillard, a.g.e, s.63

Tüketici diye bir kitle olmadığını ve hiçbir ihtiyacın tüketici tabanından kendiliğinden doğmadığını söyleyen Baudrillard; ihtiyacın standart ihtiyaçlar paketinde yer alması için öncelikle seçkin paketten geçmesi gerektiğini belirtir. Hiçbir ürün, hiçbir ihtiyaç eğer zaten üst modelin bir parçası değilse ve mesafenin korunabilmesi için yerine bu üst modelde ayırt edici başka bir mal ya da ihtiyaç geçmemişse kitlesel olarak diziselleşme ve tatmin edilme şansına sahip değildir. Baudrillard'a göre büyüme toplumu bir mallar üretimi toplumu olmadan önce bir ayrıcalıklar üretimi toplumdur. Ayrıcalık ve kıtlık arasındaysa zorunlu bir ilişki vardır: kıtlık olmaksızın ayrıcalık var olamaz. Baudrillard bu kıtlığın ilkel kıtlıkla bir ilişkisi olmadığını, ilkel kıtlığın geçici olabildiğini oysa günümüzdeki yapısal kıtlığın büyüme düzeni içerisinde iktidar stratejisi olarak hep var olacağını savunur.

“ İlkel toplumlarda karakteristikleri olan kolektif basiretsizlik, savurganlık gerçek bolluğun göstergesidir. Biz sadece bolluğun göstergelerine sahibiz. Devasa bir üretim aygıtının önünde yoksulluğun ve kıtlığın göstergelerinin peşinde koşuyoruz.”¹⁵

Baudrillard tüketimin iki zorlama boyutu olduğunu söyler:

- 1- Yapısal çözümleme düzeyinde anlamlandırma zorlamasının tahakkümü altında
- 2- (sosyo- ekonomi politik) Stratejik çözümlemede üretim ve üretim çevrimi zorlamasının tahakkümü altında.¹⁶

Nesneler kendi anlam alanlarının dışında nesne, gösterge değerini kazandığı yan anlamlar alanında neredeyse sınırsız biçimde birbiriyle yer değiştirebilir. Tüketimin anlam kazandığı yer bu ikincisidir. Bu alanda her tür nesne çamaşır makinesinin yerine geçebilir. Simgelerin mantığında olduğu gibi göstergelerin mantığında da nesneler artık ne bir ihtiyaca bağlıdır ne de işleve ihtiyaç duyar. Baudrillard bu durumu psikosomatik rahatsızlıklarla karşılaştırır. Hastalık organik olduğunda organla zorunlu bir ilişkisi vardır ama psikosomatik durumda gösterge olarak semptom keyfidir. Psikosomatik hastalıklarda müdahaleyi ağrıyan organa yapmanın sonuç vermeyeceği gibi tüketimi de ihtiyaçlarla açıklamak sonuç vermeyecektir. Bu noktada Baudrillard; tüketim toplumunu ihtiyaçların sistem tarafından yapay şekilde üretilmesiyle açıklayan

¹⁵ Baudrillard, a.g.e, s.77

¹⁶ Baudrillard, a.g.e, s.97

sosyolojik yaklaşımı (aslında insanların ihtiyaçları belirlidir ama sistem reklam gibi araçları kullanarak yapay ihtiyaçlar üretir ve birey bu ihtiyaçları tatmin etmek –haz- için tüketir) aynı nedenle reddeder. Yalnızca şu ya da bu nesneye ihtiyaç vardır ve tüketicinin ruhu bir katalogdan başka bir şey değildir yaklaşımı insana ilişkin kolaycı bir görüştür ve psikolojinin ortadan kaldırılmasını gerektirir.

“Migren, kolit, lumbago, anjin, genel yorgunluk: Bir somatik gösterenler zinciri vardır ve semptom bu zincir boyunca gezinir; tıpkı bir nesne/ gösterge ya da nesne/ simge zinciri olması ve bu zincir boyunca artık (her zaman nesnenin rasyonel erekselliğiyle ilintili olan) ihtiyacın değil arzusun ve yanı sıra başka bir belirlemenin, yani bilinçdışı toplumsal mantığın dolaşması gibi.”¹⁷

Baudrillard’a göre; ihtiyacın asla falan nesneye duyulan ihtiyaç değil, farklılık ihtiyacı (toplumsal anlam arzusu) olduğu teslim edilirse o zaman ne tamamlanmış bir tatmin dolayısıyla da ihtiyacın bir tanımı olmayacağı anlaşılabacaktır.

“ Asla kendinde(kullanım değeri içinde) nesne tüketilmez; gerek sizi ideal gönderge olarak kendi grubunuzla ilişkilendirerek, gerekse de üst bir statü grubuna göndergeyle sizi grubunuzdan ayırt eden göstergeler olarak her zaman güdümlenir.”¹⁸

İkinci zorlama boyutundan bakınca, tüketim toplumu; aynı zamanda tüketimin öğretilmesi, tüketime toplumsal bir biçimde alıştırılma toplumdur. 19. yüzyılda üretim sürecinde gerçekleştirilen rasyonelleştirme projesi 20. yüzyılda tüketim sektöründe son bulur. Tüketimin rasyonelleştirilmesi üretim sürecinin sürdürülebilirliğini sağlar. Bu dönemde harcama, haz, hesapsızlık (şimdi alın, sonra ödeyin) temaları püriten tasarruf, çalışma ve mal varlığı temalarının yerine geçer. Tüketim toplumsal yükümlülük olarak verginin yerini etkili bir şekilde almıştır. Örneğin vantilatörlerini klimayla değiştiren insanlar ekonomiyi büyütmenin kendi güçlerinde olduğunu anlamıştır. Bireyin sisteme tasarruflarını yatırarak ve sistemi sermayesiyle besleyerek değil, ama sistemin ürünlerini tüketerek hizmet ettiğini söyleyen Baudrillard, sistemin insanlara artık emekçiler, tasarrufçular olarak değil tüketiciler olarak ihtiyaç duyduğunu belirtir. Milyonlarca tüketici toplumsal bilinçaltılarının bir yerlerinde bu yeni yabancılaşmış emekçi konumun

¹⁷ Baudrillard, a.g.e, s.90

¹⁸ Baudrillard, a.g.e, s.68

bir tür pratik sezgisine sahiptirler ve bu yüzden kamusal dayanışma çağrısını kendiliklerinden yalan olarak yorumlarlar. Ve bu plandaki inatçı direnişleri yalnızca politik bir savunma refleksi ifade eder.¹⁹

Baudrillard tüketimin insanları yalnızlaştırdığını, sürüleştirdiğini savunur. Tüketim insanları kolektif bir koda dahil eder ama kolektif dayanışmaya yol açmaz. Otomobil sahiplerinin vergi puluna karşı işbirliği ya da televizyona karşı ortak bir tepki, itiraz düşünülemez.

1.2.1.Farkların endüstriyel üretimi

Modern toplumlarda farklılaştırmanın doğallaştırmayla paralel bir değişiklik yaşadığını belirten Baudrillard; makyaj ürünleriyle ilgili reklam metinlerinden örnekler verir: “Ultra Beauty hayal ettiğiniz bu doğal parlaklığı yüzünüze kazandıracak kadifemsi, düz, kalıcı makyaj”... “Hiç kuşkusuz karım makyaj yapmıyor”... “Allığın görünmeden yüze eklediği bu gölgeler”... Yüzün doğallığını bozarak yüzü doğallaştırdığını savunan bu reklam metinleri gibi farklılaştırma da insanlar arasındaki gerçek farklılıkları ortadan kaldırarak, kişileri ve ürünleri türdeşleştirirken farklılık söylemini devam ettirir.

“Tarz ve statü farklarını gösteren küçük nitelik farklarını aramak. Öyleyse Kent sigara için... Ya da yazısı 2 milyon okura ulaşan bu gazeteci gibi Marlboro için. Çok klas bir eşiniz ve Alfa Romeo 2600 Sprinze’iniz var mı? Eğer bir de tıraş losyonu olarak Gren Water’ı kullanıyorsanız, bu büyük toplumsal ve ekonomik konum mükemmel üçlüsünü oluşturacak post-endüstriyel soylulukta yerinizi alacaksınız!”²⁰

Bireyleri kişiselleşmiş olarak üreten bir yapısal farklılaştırma mantığı vardır, yani bireyler farklıdır ama bu farklılıkta bireylerin birbirlerinden ayrışırken bile uzlaştıkları bir kod vardır. Yani sistem asla kişiler arasındaki gerçek farklılaşmayı arzulamaz. Sistemin amaçladığı insanları birbirlerinden ayırt eden bu göstergelerin ticarileştirilebilen ve endüstrileştirilebilen bir özellik taşıması yani biçimsel bir farklılıktır. Sistem sürdürülebilirliğini özgün farklılıkların dışarıda bırakılmasına borçludur. Bu düzeyde artık farklılıklar birbirini dışlamaz, sadece modanın birleştiriciliği içinde birbirlerini içerirler ve değiş-tokuş edilebilirler. Sosyolojik olarak

¹⁹ Baudrillard, a.g.e, ss.95-100

²⁰ Baudrillard, a.g.e, s.106

grubun bütünleşmesini pekiştiren, farkların değiş tokuşudur. Burası Baudrillard'ın tüketimi; iletişim ve değiş tokuş sistemi olarak durmadan verilip alınan ve yeniden yaratılan göstergeler kodu olarak, dil olarak tanımladığı noktadır.

Doğumdan, soydan, dinden gelen farklılıklar öze ait oldukları ve moda olmadıkları için değiş tokuş edilemez ve tüketilemezler. Oysa günümüzdeki farklılıklar(giysi, ideoloji, cinsiyet) geniş bir tüketim ortaklığı içinde değiş tokuş edilirler. Bu toplumsallaştırılmış bir göstergeler değiş tokuşudur. Günümüzde farklılıklar gösterge olarak üretildiği için değiş tokuş edilebilmektedir.

Okul ve toplumsal alıştırmalar yoluyla bireylerin eşitlik, hukuk, adalet gibi değerleri büyük ölçüde içselleştirmiş olmasına rağmen nesnel hayatın gerçekleriyle bu değerlerin örtüşmediği gözle görülür bir gerçek olduğu için toplum bu kavramlar etrafında bir arada tutulamaz. Bunun için sistem daha başarılı bir şekilde insanların eşitliğine değil farklılığına, göstergelere dayalı bir bütünleşme modeli kurmuştur. Dolayısıyla; sadece tüketim, bir toplumu bütünleştirebilir.

Tüketim toplumu narsizmi körükler. Kitleler için üretilmiş ürünlerin kişiye özel olarak tasarlandığı imajını verir. Böylece insanlar kendileri için ideal göndergeye yaklaşarak, kendisi olarak kolektif modele boyun eğer. Baudrillard'a göre; tüketim toplumunda, bireyin narsizmi ayrıksılığın hazzı değil kolektif niteliklerin kırılıp yayılmasıdır. Birey, kendini beğenmeye özendirilir böylelikle o başkalarınınca da beğenilecektir. Bu etki daha çok kadınlar üzerinde yaratılır.

“Kadına kadınlık satılır. Sağlığına ve vücut bakımına özen göstermeye, koku sürmeye, giyinmeye tek bir kelimeyle yoktan var olmaya inanarak kadın kendini tüketir. Ve bu sistemin mantığı dahilinde olur: Yalnızca diğerleriyle ilişki değil, kendi kendiyile ilişki de tüketilen bir ilişki haline gelir. Bunu hiç de gerçek niteliklere, güzelliğe, cazibeye, zevke vb. inanarak kendinden hoşnut olmak algısıyla karıştırmamak gerekir; o durumda tüketim söz konusu değildir. Kendiliğinden ve doğal ilişki vardır. Tüketim her zaman bu kendiliğinden doğal ilişki yerine bir göstergeler sisteminde dolayımlanmış bir ilişkinin geçirilmesiyle tanımlanır. Bu durumda eğer kadın kendisini tüketiyorsa, kadını kendisiyle ilişkisinin göstergeler tarafından nesneleştirilmiş ve türetilmiş olmasındandır; bu göstergeler Dişil Modeli oluşturur ki bu model de tüketimin gerçek nesnesini oluşturur... Doğal niteliklerle değerli olmayla, bir modeli benimseme ve oluşturulmuş bir koda göre kendini değerli kalmak birbirinden farklıdır. Burada tüm doğal güzellik, cazibe, duygusallık değerlerinin doğallığa, erotizme, vücut

hatlarına, canlılığa ilişkin katlanarak büyüyen değerler yararına yok olduğu işlevsel dişillik söz konusudur.”²¹

1.2.2.Kitle iletişim ve kültür

Tüketim toplumunda ‘yeniden çevrim’ önemli bir kavramdır. Yeniden çevrim özgül bir varoluş değil bir simülasyon modelidir. Kent dokusunun yok ettiği doğanın yeşil alanların korunması, doğal park alanları oluşturulması gibi uygulamalarla numune olarak, dekor biçiminde var etmeye çalışılması bir yeniden çevrimdir. Tıpkı herkesin her şeyden haberdar olması, elbiseler, nesneler ve otomobiller konusunda kendini aydan aya, mevsimden mevsime, yıldan yıla yeniden çevrimlendiği moda gibi... Moda keyfi, hareketli ve çevrimseldir; bireyin içkin niteliklerine hiçbir şey katmaz. Bununla birlikte moda, yaptırımının toplumsal baskı ve dışlama olduğu baskıcı bir karaktere sahiptir. Durum kültür için de aynıdır. Kitle kültüründe herkes kültür değil kültürün yeniden çevrimi hakkına sahiptir. Bu; işin içinde olmak, olan bitenden haberdar olmak, her ay, her yıl kültürel donanımını yenileme hakkıdır. Artık kültürün belirleyicisi; üretim boyutu içerisinde üretilmesi ve göstergeden ibaret olmaya mahkumiyetidir. Kültür artık kalıcı olmak için üretilmez. Kültür alet değil ama prestij, konfor ögesi olduğu andan itibaren tüketim nesnesi haline dönüşen çamaşır makinesiyle aynı tarzda tüketilir. Kültür, başka bir söyleme kayarak başka nesnelerle yer değiştirebilir, onlarla türdeş olduğu ölçüde de tüketim nesnesi olur. Baudrillard, bu noktada kitle kültürü ve üst kültür ayrımının da ortadan kalktığını söyler. Çünkü örneğin bir sanat dergisi okumak, onun okuyucuları arasına girmek, sınıf simgesi olarak kültürel etkinliklerden yararlanmaktır.

Kitle iletişim araçlarıyla oluşturulan kitle kültüründe de içeriğin hiçbir önemi yoktur. Kitle iletişim araçlarında çözümleyici düşüncenin söz konusu olmadığını söyleyen Baudrillard, iletişim araçlarındaki yarışmaları buna örnek gösterir. Size bir soru sorulur, bu soruya anında cevap verdiyseniz en yüksek puanı kazanırsınız. Burada size verilen bir düşünme zamanı değil bir tepki zamanıdır. Aygıtın işin içine soktuğu entelektüel süreçler değil ani tepkisel mekanizmalardır. Ne önerilen yanıtları tartmak ne de düşünüp taşınmak gerekir; doğru yanıt görmek, foto- elektrik hücrenin optik motor şemasına göre yanıtı bir uyarım olarak kaydetmek gerekir. Bilmek görmektir. Analitik

²¹ Baudrillard, a.g.e, s.114

düşünme, bu esnada kaybedilen zaman en düşük puanla cezalandırılır. Önemli olan içerik değil katılımdır. Katılımcının amacı birkaç saniyeliğine de olsa iletişim aracından sesini duyurmaktır. Bunun için yarışmayı kaybeden yarışmacı hayal kırıklığı yaşamaz. Önemli olan katılmak ve sizinle bu ortamı paylaşmaktır!... Artık paylaşım simgesel bir araçla değil, teknik bir araçla olur. İşte bu anlamda paylaşım iletişimdir. Kitle iletişimin bilgiyi ve kültürü dışladığını savunan Baudrillard; gerçek simgesel ve didaktik süreçlerin işin içine girmesinin bu törenin anlamını oluşturan kolektif katılımı tehlikeye atacağından söz konusu olamayacağını katılımın yalnızca bir litürji ile, tüm anlam içeriği boşaltılmış biçimsel bir göstergeler koduyla gerçekleştiğini söyler.²²

Kitle iletişim araçlarında iletiler düzenlenirken haber, tartışma gibi programlarla reklam art arda sıralanır. İletilerin sistematik olarak birbirlerinin ardına gelmesi; tarihin ve önemsiz günlük haberlerin, olayın ve gösterinin, enformasyonun ve reklamın gösterge düzeyinde eşdeğer olduklarını dayatır.²³

1.2.3. Tüketim ve boş zaman

Zaman tüketim toplumunda ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Boş zamanın ritmi, içeriği, çalışmadan arta kalan bir şey olup olmadığı bir bireyden, kategoriden, sınıftan diğerine ayırt edici olur. Tüm insanların zaman ve ölüm karşısında eşit olduğu yönündeki eski söylem günümüzde boş zaman için devam ettirilmeye çalışılır. Baudrillard boş zamanımızın olmasının bunun zamanın özgür olmadığı anlamına geldiğini savunur. Tüketim toplumunun temel tercihleri çalışma zamanıyla boş zaman arasındaki anlamlı büyük kopukluğun üzerine kuruludur. Zaman, değişim değeri yasasına boyun eğen ender bulunan kıymetli bir maddedir. Bu, alınıp satıldığı için, çalışma zamanı konusunda açıktır. Ama giderek boş zamanın kendisi de tüketilmek için doğrudan ya da dolaylı olarak satın alınmak zorundadır. Bu noktada Baudrillard, hazır portakal suyunun dondurulmuş portakal suyundan daha pahalı olması örneğini verir. Hazır portakal suyu hemen içilebilir olması nedeniyle tüketiciye zaman kazandırır, portakal suyunun boş zamanı tüketiciye satılır. Boş zaman kullanmak için satın alınması gereken kazanılmış zaman, verim alınabilir sermaye, potansiyel üretim gücüdür. Zaman da tıpkı diğer nesneler gibi değişim değeri sistemine girer. Nesnelerin üretilmesinde

²² Baudrillard, a.g.e, ss.121-136

²³ Baudrillard, a.g.e, ss.152-163

harcanan zaman, nesnelerin kullanımında tüketiciye kazandırdığı zaman ve bu anlamda tüketiciye sağladığı boş zaman malın maliyetine eklenir.

“Çamaşır makinesi ev kadını için boş zamandır, satılmak ve satın almak için nesneye dönüştürülen potansiyel boş zamandır. (ev kadınının TV ve orada diğer çamaşır makineleri için yapılan reklamı seyretmek için kullanacağı boş zaman!)”²⁴

Çalışma zamanı ve boş zaman biçimsel bir ayrımdır. Çalışma zamanının normları ve zorlamaları boş zamana da aktarılmıştır. Çalışma alanında olduğu kadar boş zaman etkinlikleri ve tatilin her tarafında aynı ahlâki ve idealist başarı hırsıyla, aynı zorlama ahlâkıyla karşılaşılır. Aslında boş zaman etkinliklerinde zaman boş değildir, harcanmıştır ve toplumsal birey için bir statü üretimi anı olduğundan bir kayıp olarak harcanmaz.²⁵

Sistemin boş zaman aldatmacasından sıyrılabilmek için boş zaman serbest zaman ayrımına gitmek yararlı olabilir. Serbest zaman bireyin dış gerçekliğinin ona yüklediği rollerden sıyrılıp, kendisini özgür olarak tanımlayabildiği ve hissedebildiği, kendisini ve toplumsal gerçekliği eleştirel biçimde sorgulayabildiği bir alandır. Birey bir etkinliğe zorlanıyorsa ve bu etkinlik bireyin özgür tercihi değilse orada serbest zamandan bahsedilemez. Ancak tüketim çağıyla birlikte serbest zamanda kazanılan deneyimler giderek kendi deneyimlerimiz olmaktan çıkıp, sistem tarafından güdümlenen deneyimler haline dönüşmüştür. Boş zaman kapitalin ilgi alanına girmiş, farklı sektörlerdeki şirketler boş zamanın değerlendirilmesiyle yakından ilgilenmeye başlamışlardır. Günlük yaşam gittikçe artan ölçülerde kitle iletişim araçlarını da içine alan boş zaman sanayisi tarafından şekillendirilmeye başlamıştır.²⁶

Çalışma antik çağda yalnızca kölelere ait bir etkinlikken, ortaçağda daha geniş kesimlere yayılmış ancak yine de yalnızca hayatın devam ettirilmesine yetecek seviyede kalmıştır. Sanayi devrimiyle birlikte çalışma çok farklı bir anlam kazanmıştır. Çalışmayı yücelten kapitalizm serbest zamanı küçümsemiştir. Eskiden alet makinenin hizmetindeyken sanayi toplumunda insan makinenin emrine verilmiş, çalışma koşulları,

²⁴ Baudrillard, a.g.e, s.198

²⁵ Baudrillard, a.g.e, s.203

²⁶ Filiz, Aydoğan, Medya ve Serbest Zaman, 1.basım, İstanbul, OM Yayınları, 2000, ss.15,16

iş araçları, işbölümü kişinin kendisi tarafından değil kurumsal düzeyde saptanarak işçiye dayatılmaya başlanmıştır. İnsan artık kendi emeğine yabancısıdır. Yani sanayi döneminin başlangıcında makine, insana serbest zaman bırakmadığı gibi onun yeteneklerinin köreltip yaratıcılığına izin vermez. Gerek işçilerin zamanla bilinçlenerek hak talep etmeye başlamaları ve bu yöndeki görüşleri destekleyen ideolojilerin ortaya çıkışı gerek de kapitalistlerin işçilerden daha iyi verim almak ve tüketimin devamlılığını sağlayabilmek için işçilerin durumlarının iyileştirilmesi gerekliliğini anlamaları sonucunda çalışma şartları iyileştirilmiş, çalışanlara daha fazla serbest zaman hakkı tanınmış ve kapital artık bu serbest zamanı da planlamaya başlamıştır. Tüketiciler olarak çalışanlar, sermayenin menfaatleri doğrultusunda şekillendirilmeye başlanmıştır. Bu andan itibaren de boş zaman tıpkı çalışma zamanı gibi sistemin yeniden üreticisi konumuna geçmiştir. Bireyler serbest zamanı kendilerini gerçekleştirebildikleri zaman dilimi olarak değil, sistem tarafından hazırlanan paketleştirilmiş yaşam deneyimlerini tüketerek kullanmaya başlamışlardır. Bundan daha da tehlikelisi, bireylerin bu zamanı kendi zamanları gibi algılamalarıdır. Boş zaman ve serbest zaman kavramlarını birbirlerinden ayırarak kullanmak bireylerin kendilerine uygulanan tahakkümü hissetmelerini sağlamada yararlı olabilir.

İnsanlar tarafından anlaşılacak için insanları anlamak, insanlar tarafından dinlenmek için konuşmayı bilmek, insanların ilgisini çekmek için hoşla gitmeyi bilmek yani bir ürünü, kendi ürününü, insanlara satmayı bilmek tüketim toplumunda iletişimin anlamıdır. Tüm toplumsal engizisyon ve tüm psikolojik baskı buradadır. Tüketim toplumunda birey; toplumsal/ kitle iletişimsel olarak belirlenmiş birey kodlarına kendini uydurma baskısıyla karşı karşıyadır. Burada birey bireyselleştirme adına yok edilir.

İnsanlar arası ilişkilerin tıpkı ticari mal üretimi gibi şirketler tarafından üretilmesi ve bu nedenle üretildiği andan itibaren tüketim nesnesi olarak kabul edilmesi tüketim toplumunun karakteristik özelliğidir. Bu toplum aynı zamanda bir hoşgörü toplumdur. Günümüzde eski ölümcül düşmanlar birbirleriyle konuşmakta, birbirlerine şiddetle muhalefet eden ideolojiler söyleşmekte, barışçıl birlikte olma toplumun her alanına yayılmaktadır. Bu hoşgörünün nedeni ise; erdem, ideoloji ve kanıların tıpkı moda nesnesi gibi yalnızca gösterge değerine dönüştürülmüş oldukları için değiş tokuş ve iletişim nesnesi haline gelmeleridir. Çelişik olan her şey göstergeler sisteminde yer değiştirebilir. Bu bağlamda hoşgörü ne psikolojik bir özellik ne de bir erdemdir.

Hoşgörü sistemin kendisinin kipliğidir. Tüketim toplumunun hem bir ilgi hem de bir baskı toplumu olması gibi o aynı zamanda hem bir hoşgörü hem de bir şiddet toplumdur. Gündeliklik sürekli olarak bir şiddetle beslenir. Gündelik haberler, cinayetler, devrimler, nükleer ya da bakteriyolojik tehditler kitle iletişimin özünü oluşturur. Bolluk ve güvenlik belli bir eşiğe ulaştığı zaman denetlenemez bir şiddet doğurur. Bu şiddet amaçsız ve nesnesiz olmasıyla belirlenir. Modern toplum refah pratiğinin rasyonel bir etkinlik olduğuna inandığı için bu şiddet türü (gençlik çeteleri, sokak çatışmaları, huzursuzluk) bize toplumsal ilerleme ve bollukla çelişkiliymiş gibi gelir. Oysa Baudrillard, bu anlaşılmasız şiddetin bizi bolluk toplumu üzerine yeniden düşünmeye sevk etmesi gerektiğini söyler. Bolluk ve şiddet birlikte varolur ve ikisi birlikte çözümlenmelidir. Kolektif kaçış davranışları (uyuşturucu, hippiler), yıkıcılık (şiddet, suça eğilim), bulaşıcı depresiflik (yorgunluk, intiharlar, sinir hastalıkları) bu toplumun sorunlarıdır. Bazı uzmanlar düşüncelerimizin geçmişin yoksulluğu, eşitsizliği ve ekonomik tehlikesinde kök saldığı için bolluğa uyum sağlamanın kolay olmadığını söyleyerek bu şiddeti açıklamaya çalışmakta ve bunu aşmak için insanlara sadece mutlu olmayı, kendilerini mutluluğa adamayı öğretmenin, insanların mutluluk reflekslerini düzenlemenin yeterli olduğunu savunurlar. Baudrillard bu görüşlere karşı çıkarak bolluğun bir ilerleme değil yalnızca başka bir şey olduğunu söyler. Bolluk toplumu bir esenlik söylene olmanın yanı sıra bir zorlama toplumdur. Bu zorlamaya özgürleştirici yeni tür başkaldırı yanıt vermektedir. İnsanlar bu yolla, verimlilik ilkesiyle toplumsallaşmayı reddederler. Bolluk özgürlükle eşanlamlı olsaydı bu şiddet gerçekten anlaşılamazdı ama bolluğun zorlama olduğunun kabulüyle birlikte bu şiddet de anlaşılır hale gelir. Sistem, ihtiyacın tatmin edildiği yerde başka bir şeyden söz edilemeyeceğine inanır. Oysa arzu yalnızca olumluluğu içeren bir şey değildir çift yanlıdır.

“Böylece bolluk toplumundaki bu temel şiddet sorunu (ve dolaylı olarak da anomaliki depresif ya da geri çekilmeci semptomların tamamı) aydınlanmış olur. Fakirliğin, kıtlığın, sömürünün neden olduğu bu şiddet, arzunun ihtiyacın bütünsel olumluluğuyla unutturulan, görünmezleştirilen, sansür edilen olumsuzluğunun eylemde su yüzüne çıkmasıdır. Bu tatmin olmuş insan ve çevresinin saf eşdeğerliliğinin tam ortasında ortaya çıkan çift değerliliğin aykırı biçimidir. Bu üretkenlik buyruğuna karşı, yıkıcılığın(ölüm itkisi) ortaya çıkışıdır.”²⁷

²⁷ Baudrillard, a.g.e, s.230

Toplum şiddetin kontrol edilemez boyutlara çıkışını engellemek için iki düzeyde etkili olur. İlkin bu iç sıkıntısını ilgi alanlarını çoğaltarak emip dağıtmayı amaçlar. Bunun yanı sıra rahatlatıcı, sakinleştirici, halüsinasyon gördürücü her tür tedavi satılır. Sistem tıpkı büyümenin neden olduğu sorunları(çevre kirliliği, kazalar, doğal maddelerin tükenmesi) ortadan kaldırmak için büyük paralar harcadığı gibi insan psikolojisi üzerindeki olumsuz etkileri yok etmek için de çok büyük bütçeler ayırır. Burada ortaya yeni bir de pazar çıkar. İç sıkıntısı metaya dönüştürülerek tüketilebilir mal konumuna getirilir. Ama bu tüketim bünyesinde yine baskı ve sansürü barındırdığı için paradoksal olarak insanı yeni bir sıkıntıya götürür. Bu noktada da sistem şiddeti medyalaştırır ve böylece yukarıda bahsedilen medyadaki şiddet aracılığıyla günlük hayattaki dinginliğin kutsanması sağlanır.

Yorgunluk modern toplumun müzmin bir hastalığıdır. Denetlenemez yorgunluk denetlenemez şiddetle birlikte toplumun özünü oluşturur. Yüzyılın yeni hastalığı yorgunluk endüstri öncesi toplumların en önemli sorunu olan açlığın ve yerleşik kıtlığın aşılmasından kaynaklanır. Yeni şiddetin nesnesiz olması gibi yeni yorgunluk da nedensizdir. Fiziksel sarfiyattan kaynaklanmaz, kas ve enerji yorgunluğuyla ilişkisi yoktur. Rekabet ve toplumda yükselme buyruğu ile artık içselleştirilen hazların azamileştirilmesi üzerine oturan bu toplum bireylerde giderek büyüyen bir dengesizlik yaratır. Birey bu zorlamalar altında ezilir. Bu noktada yorgunluk, modern insanın varoluş şartlarına edilgin bir reddetme biçiminde verdiği yanıt olarak yorumlanabilir. Yorgunluk kendinin bilincinde olmayan bir başkaldırıdır. Burada uykusuzluk, migren, baş ağrıları, patolojik şişmanlık ya da iştahsızlık somatik oldukları için birbirlerinin yerine geçebilirler. Depresifliğin mantığıyla tüketimin mantığı aynıdır. Tüketim nesnesinin göstergesinden bağımsızlaşması gibi aşırı tüketimin neden olduğu yorgunluk biçimleri de birbirlerine gönderme yapabilirler.²⁸

Özetle; tüketim, yalnızca reklam endüstrisi ve ticari çıkarların pasif bir izleyici kitlesini etkilemesiyle ortaya çıkan bir süreç olarak görülmemelidir. Günümüzde bu olgu, hem kolektif hem de bireysel kimlik duygularının sembolik oluşumlarını içeren etkin bir süreç haline gelmiştir. Kimlik duygusu belirli bir sınıfa, sosyal statü grubuna üye olmakla insanlara kazandırılan bir şey olarak düşünülmemelidir. Günümüzde daha çok insan kendi kimliğini kendisi oluşturmak durumunda kalmaktadır. Kimlik

²⁸ Baudrillard, a.g.e, s.237

oluşturma sürecinde tüketim önemli bir rol oynar. Baudrillard, tüketicilerin giyim eşyası, gıda, mobilya gibi ürünleri zaten var olan duygularını dışa vurmak için satın almadıklarını savunur. Aksine insanlar kimlik duygularını bu satın aldıkları ürünler aracılığıyla oluşturur. Örneğın bizim toplumlarımızda insanlar kendiliğinden cazip bir kadın ya da yakışıklı bir erkek olmaz. İnsanlar kendi kimliklerini yaratmaya yardımcı olacağını düşündükleri malları tketererek olmayı arzuladıkları varlıklar haline gelirler.Yani artık gerçekten hareketle model değil modelden hareketle gerçek üretilmektedir.

Tüketim terimi, basit maddi nesnelerin değil, gösterge ve sembollerin tkertilmesini kapsamaktadır. Yani Baudrillard için tüketim materyalist bir süreç değil idealist bir uygulamadır. Tüketim idealist bir uygulama olduğu için de, bir sona, fiziksel bir doyuma ulaşması mümkün değildir. Tüketim bir eksiklik arzusu üzerine kurulmuştur. Onun için ağdaş tüketicilerin doyuma ulaşmaları mümkün değildir. Onlar ne kadar çok tkettirlerse o kadar daha tk etmek isteyeceklerdir. Bu durum kaynakların sonu gelinceye kadar devam edecektir. Ama o güne kadar insanlar elde edemeyecekleri bir şeyi, yani bütün arzularının doyuma ulaşmasını istemeye devam edeceklerdir.²⁹

²⁹ Bocock, a.g.e, ss.74,75

İKİNCİ BÖLÜM

2.SİMÜLASYON EVRENİ

2.1.Simgesel Değiş-Tokuş

Georges Bataille, ihtiyaçların ekonomisi diye bir şeyin olmadığını, artığın sosyo-politik düzenin bir sonucu olduğunu savunur. Sembolik değiş-tokuş daima bireyi ve onun ilişkilerini temsil eder. Yani, bu ilişkide bireysellik esastır. Bağış ve karşı-bağış, itaate meydan okumayı simgeler. Baudrillard, bireysel ilişkilere olanak tanıdığı için sembolik ekonomiye geri dönüşü savunur.¹ Tüm olumsuzluklarına rağmen simgesel değiş-tokuş düzeni bizim sistemimizden çok daha iyi bir alternatiftir. Çünkü değiş-tokuş düzeni doğaya saygılı, onunla uyumlu, onu bozmayan, kapitalist biriktirmeyi reddeden, saldırgan olmayan bir sistemdir. Buna karşın biriktirmeye dayalı kapitalizmin sonsuz tüketim mantığı doğanın tüm kaynaklarını gelişme, ilerleme gibi kavramların ardına gizlenerek ve tüm dünyanın geleceği pahasına mahvetmiştir.²

Georges Bataille ve Jean Baudrillard'ın çalışmaları Marcel Mauss'un hediye kuramında kesişir. Her iki yazar da daha fazla hediyeyle cevap vererek rakibe meydan okunan potlaç(karşılıklı hediye bağışı) uygulamasında sosyal harcamanın ilk örneklerini bulur.³ Hediyeinin antropolojisi, Marksizmin evrensellik iddiasını yıkarak, Baudrillard'a kapitalizmi eleştirmek için güçlü bir perspektif sunar.⁴ Mauss ve Bataille'den ödünç alınan Baudrillard'ın simgesel değiş tokuş düşüncesi Marx'ın üretken etkinliğine yönelik olumlu bir karşı savdır. Bundan dolayı, Baudrillard'ın ekonomi-politik eleştirisini ve simülasyon kuramını doğru anlamak için Mauss'un mübadele kuramını bilmek gereklidir.

Birçok uygarlıkta değiş-tokuşlar ve anlaşmalar hediye biçiminde yapılır, bunlar teoride gönüllü gerçekteyse zorunlu alıp vermelerdir. Bu yükümlülükler temelde bir zorunluluk, ekonomik bir çıkar olsa da cömertçe sunulan hediye olarak algılanmıştır. Mauss, bizden önceki ekonomilerde bireyler arasında yapılan pazarlık sırasında yaşanan

¹ Anthony, King; Baudrillard's Nihilism and The End of Theory, www.uta.edu (Baudrillard on the web adlı site), s.2

² Oğuz, Adanır; Baudrillard'ın Simülasyon Kuramı Üzerine Notlar ve Söyleşiler, 1.basım, İzmir, Dokuz Eylül Yayınları, 2000, s.68

³ Leslie, Anne Boldt-Irons; "Bataille and Baudrillard: from a general economy to transparency of evil", Angelaki, number 2, volume 6, August 2001, s.79

⁴ Anthony, King; a.g.m, s.2

mal, zenginlik ya da ürün mübadeleleriyle ilgili neredeyse hiçbir örnekle karşılaşmadığını, karşılıklı olarak yükümlülük altına giren, değiş-tokuş ya da anlaşma yapanların bireyler değil topluluklar olduğunu, şefler aracılığıyla klanlar, kabileler ve ailelerin karşı karşıya geldiğini söyler. Bu ekonomilerde değiş-tokuş edilen sadece mal, zenginlik, gayrimenkul, taşınır mal ya da ekonomik olarak kullanılabilir eşyalardan ibaret değildir. Karşılıklı nezaket gösterileri, şöenler, ayinler, kadınlar, eğlenceler söz konusudur. Yani zenginlik dolaşımı çok daha genel ve uzun vadelidir. İlkel insanların değiş-tokuş kültürünü potlaç olarak adlandıran Mauss, ilkel kabilelerin şöenler, fuarlar düzenlediklerini, kabile için önemli birer toplanma yeri olan pazarlar kurduklarını söyler. Kabile bu ortamlarda hiyerarşik yapılarına göre yer alır, bütün bu uygulamalarda hakim olan rekabet ve çatışma olgusudur. Yaşanan şiddetli mücadeleler şeflerin öldürülmesine, biriktirilmiş olan zenginliklerin bütünüyle israf edilmesine kadar varabilir. Bu süreç içerisinde en önemli şey alınan hediyeye karşılık verme zorunluluğudur. Potlacı oluşturan iki temel unsur vardır: zenginliğin verdiği onur, saygınlıkla bu statüyü devam ettirebilmek amacıyla hediye verme zorunluluğu. Alınan, değiş-tokuş edilen hediye kişiye iadeye zorlayan şey, alınan şeyin atıl ve devinimsiz olmamasıdır. Verilen kişi tarafından bırakıldığında bile nesne hâlâ o kişiye aittir. Kişi bu şey sayesinde kullanıcı üzerinde etki sahibi olur. Alıcı üzerindeki bu etki, daha değerli bir eşyasını verici konumundaki kişiye hediye edinceye kadar devam eder. Mal değiş-tokuşu esnasında gerçekte elde edilen otoritedir. Bağışın zorunlu dolanımına yön veren ana düşünce budur. Potlaç kültüründe verilen şeyin ruhu olduğuna inanılır. Birine bir şey sunmak kendinden bir şey sunmaktır. Böylece potlacın yapısı daha iyi ortaya çıkar. Bu düşünce sisteminde, gerçekte kendi tözünün bir parçası olan şeyi başkasına vermek gerekir, birinden bir şey kabul etmek onun tinsel özüne, ruhuna ait bir şeyi kabul etmektir. Bu şeyin alıkonulması tehlikeli ve ölümcül olabilir. Bunun nedeni sadece alıkoymanın yasak olması değil, aynı zamanda sadece moral açıdan değil fiziksel ve tinsel olarak bir kişiden gelen şeyin(yiyecek, taşınır taşınmaz mal, kadın, çocuk) alıkoyan kişi üzerinde büyüsel ve dinsel olarak da etki sahibi olmasıdır. Verilen şey etkisiz ve cansız değildir. Canlı olarak görülen ve bireyselleştirilen bu şey ya geldiği yere geri dönmeye ya da doğduğu klan ve toprak için kendi yerini alacak eşdeğerde bir şey yaratmaya çalışacaktır.

Hediyeler geri verilme güvencesiyle dolaşıma girerler. Ancak muhtemelen bütün toplumlarda belli bir süre öngörmek hediyeinin doğasında vardır. Bir toplu yemeğin, alınan tılsımlı eşyanın, hediyeinin iadesi hemen yapılamaz. Karşı yükümlülüğün yerine getirilebilmesi için zaman şarttır.

Bu sistemde vermeyi reddetmek veya davet etmeyi ihmal etmek almayı reddetmek gibi savaş nedenidir. Çünkü bu ittifakı ve birliği reddetmektir. Potlacın sadece cömertlikte birbirleriyle yarışan erkekler üzerinde değil doğa üzerinde de etki yarattığına inanılır. Hediye değiş-tokuşları, ölümlerin ruhlarını, tanrıları, hayvanları ve doğayı da erkeklere karşı cömert olmaya yöneltir. Hediyelerin değiş-tokuş edilmesinin büyük zenginlik yaratacağına inanılır. Çünkü tanrılara verilen küçük bir hediye karşılığında tanrılar çok daha büyük bir şey verme zorunluluğu duyacaktır.

Potlaç verme ve alınanı fazlasıyla iade etmeye dayanan bir sistemdir. Karşılıklı olarak sunulan bu hediyeler gelişmiş toplumlardaki mübadeleden farklı amaçlara hizmet eder. Burada her şeyden önce ahlâkî bir amaç söz konusudur, kişiler arasında arkadaşlık duygusu yaratılmaya çalışılır ve eğer istenilen etki yaratılamazsa her şey boşa gitmiş olur. Hiç kimse sunulan hediye geri çevirme özgürlüğüne sahip değildir. Herkes, kadınlar ve erkekler cömertlikte birbirlerini geçmeye çalışırlar. İnsanlar arasında en iyiyi, en değerliyi verme rekabeti yaşanır, hediye verme gösterişli biçimler alır. Bazı potlaçlarda sahip olunan her şeyi harcamak, hiçbir şeyi saklamamak gerekir. Tıpkı savaşta, oyunda, kavgada olduğu gibi potlaç sırasında da her şey kaybedilebilir. Hatta bazı durumlarda alıp vermek değil sadece harcamak, tüketmek söz konusudur. Bunun amacı bir şey istiyormuş gibi görünmekten dahi kaçınmaktır. Aileler, klanlar eşyalarını olduğu gibi yakar veya denize atarlar ve bu şekilde kendilerini toplumsal ölçekte ileri taşımış olurlar. Büyük zenginlikler devamlı olarak tüketilir, bu cömertliği hedefleyen bir tüketimdir. Dolayısıyla doğrudan bir kazanç amacıyla yapıldığında küçümsenen bir şey haline gelir. Saygınlık kavramı burada yıkıma neden olabilir. Kabilelerin, ailelerin, klanların bir araya gelmesi önemli gerilimlere neden olabilir. Hediye değiş-tokuşuyla yakınlık sağlanmaya çalışılır ancak bununla birlikte insanlar birbirlerine yabancı kalır, iletişim kurulmaya çalışılır bununla birlikte sürekli bir rekabet ortamında insanlar karşı karşıya gelir. Zenginlik göstergelerinin dolaşımı sürekli, bu zenginlikleri elde fazla tutmamak gerekir. Şeylerin faydacı değerinden toplumsal statü kazanmak için

vazgeçilir. Yani potlaçta; prestij, ekonomiyi geride bırakır. Malın sağladığı sembolik değer, onun ekonomik değerinden üstündür.⁵

2.2. Baudrillard'ın Ekonomi Politik Eleştirisi

Üretimin hem sistemin hem de onun radikal eleştirisinin(Marksizm) leitmotifi olduğunu söyleyen Baudrillard; radikal bir eleştiri sunmakla yükümlü olan devrimci söylevin üretim metaforundan başka bir şey değilse o zaman bunun radikal bir alternatif olamayacağını söyler ve Marksizm'e ait bütün kavramların sorgulanması gerektiğini vurgular.⁶

Marx'a göre malın ve çalışmanın iki boyutu vardır: Malın kullanım değeri ve değişim değeri; yararlı yani kullanım değerlerini yaratan somut çalışma, harcanan bir güç olarak çalışma yani değişim değerini yaratan çalışma. Kullanım değeri yaratan çalışma üretken bir tüketme eylemidir. Bu diyalektik çalışma tanımı ve kullanım değeri yaratan çalışmanın yüceltilmesi çalışmanın yalnızca ticari bir değer olarak değil aynı zamanda gerçek bir insani değer olarak da yüceltilmesine neden olmuştur. Çalışma ve üretim yoluyla elde edilenden başka servet edinme biçimi öngöremeyen Marx'ın uzun vadede kapitalizmin alternatifi olması mümkün değildir. Baudrillard'a göre bu; ilkel toplumların örgütlenme biçimini yadsıyan keyfi bir yaklaşımdır. Ekonomi politik denen sistem insanı sadece alınıp satılan bir çalışma gücü olarak üretmekle yetinmeyip aynı zamanda bu çalışma gücü kavramını temel bir insani potansiyel haline getirmeye çalışmaktadır.⁷

“Çalışma ekonomik bir kavram değil ontolojik bir kavramdır, başka bir deyişle yaşayan bir varlık olarak insanın kendisini kavrayan bir kavramdır. Çalışma dış dünyayı insanın iç dünyası olmaya zorlayan şeydir. Çalışma dışsallaştırma yoluyla insanın kendini var ettiği süreçtir. Bir kullanım değeri yaratıcısı olarak çalışma insanın içinde yaşamakta olduğu toplum biçiminden bağımsız olarak var olabilmesi için zorunlu bir koşul, insanla doğa arasındaki töz değiş tokuşuna aracılık eden doğal bir zorunluluk öyleyse yaşamsal bir zorunluluktur. Çalışma her şeyden önce insanla doğa arasında gerçekleşen bir eylemdir. İnsan doğa karşısında doğal bir güç rolünü üstlenmektedir.

⁵ Marcel, Mauss; Sosyoloji ve Antropoloji, çev. Özcan Doğan, 1.basım, Ankara, DoğuBatı Yayınları, 2005, ss.203-309

⁶ Jean, Baudrillard; Üretimin Aynası, çev. Oğuz Adanır, 1.basım, İzmir, Dokuz Eylül Yayınları, 1998, s.14

⁷ Baudrillard, a.g.e, ss.21,24

İnsanın gövdesine ait kollar, bacaklar, baş ve eller güçle donanmıştır. Bu güçleri harekete geçiren insanın amacı yaşamına yararlı bir yön kazandıran maddeleri özümsemektir.”⁸ Baudrillard bu ideolojik yaklaşım nedeniyle olumsuz niteliklerini yitiren çalışmanın mutlak bir değer olduğunu söyler. Baudrillard’a göre çalışmanın anlamsız bir şekilde kutsallaştırılması Marksist ekonomi politiğin kusurlarındandır. Üretim konusunda kafa yoran Marx harcama, kayıp, kurban etme, savurganlık, simgesel düzey gibi kavramları görmezden gelmiştir. Marksist anlamda çalışma maddi bir toplumsal zenginlik üretmektir. Bunun harcama üzerine oturtulan simgesellikle hiçbir ilişkisi yoktur.

İnsan tarihsel bir varlıktır, tarih diyalektiktir, diyalektik maddi üretim süreci demektir, üretim insanın var oluşunu sağlayan devinimdir, tarih üretim biçimleri tarihidir vs. Tarih, insan, diyalektik, üretim kavramlarının tümü Marksist yaklaşım içerisinde karşılıklı olarak birbirlerini hatırlatmakta ve geçmişte var olmuş ve halen var olan bütün toplumların bu koda uymak durumunda olduğu kabul edilmektedir. Bu kavramlar nesnel bir gerçekliği açıkladıkları ve evrensel oldukları iddiasındadırlar. Dolayısıyla da yorumlama evrenini terk ederek baskıcı bir simülasyon evrenine yerleşmektedirler. Oysa bu kavramlar yalnızca bizim gibi ekonomi politik ilkelerle yönetilen toplumları açıklamaktadır. İlkel toplumlarda ne üretim ne de üretim biçimleri vardır.⁹

Aydınlanma düşüncesi doğayı tekniğin egemenliği altına vermiştir. Bu süreç üretici bir güç olma özgürlüğü tanınmış doğa ve çalışma gücü olma özgürlüğüne sahip bir varlık olarak insan terimleri üzerine oturtulmuştur. Ekonomi politikte doğa egemenlik altına alınmış bir tözdür. Bilim ve teknik de doğayı sürekli olarak yeniden üreterek onun yerini almaya çalışmaktadırlar. Yani doğa kavramı aynı ideoloji içerisinde hem bir üretim faktörü, hem bir model, hem bir köle, hem de bir özgürleştirme(ancak yalnızca baskı altına alınmış doğa bir özgürlük metaforu olarak görülür) metaforu gibi çift yönlü anlamlara sahip olmaktadır. Kapitalist ideoloji denetim altına alınmış, rasyonalize edilmiş iyi doğa ve felaket getiren, tehditkar, düşman, kötü doğa şeklinde bir ikilik üretmiştir ve burjuva ideolojisi bu iki kutup arasında gidip gelmektedir. Aynı ikilik insan için de ortaya atılmıştır. Üretici sistemin

⁸ Karl, Marx; Kapital 1, aktaran Baudrillard, Üretimin Aynası, s.29

⁹ Baudrillard, a.g.e, s.43

bir elemanı olan, üretici, idealize edilmiş bir varlık olarak insan ve içgüdüsel olarak kötü güçlerle donatılmış bir varlık olarak insan. Bu burjuva ideolojisi; insanın aslen rasyonel ve özgürleştirilmesi gereken olumlu bir gücüllüğe sahip bir varlık olduğunu savunan Marksizm ve bilinçaltını doğal bir zenginlik ve gizli bir olumluluk gibi gösteren freudo-marksist uyarlamayla desteklenmiştir. Kapitalist ideolojinin ikiye bölen mantığı iş gücü için de geçerlidir. Sömürülen, doğaya ait iyi iş gücü normal olarak kabul edilirken aynı iş gücü özgürleştirilerek proletaryaya dönüştürüldüğünde kötü ve mücadele edilmesi gereken bir şey olarak görülmüştür. İnsan hem kendisine hem de doğaya üretim damgasını basarak doğayla kurmuş olduğu her türlü simgesel değiş tokuş ilişkisine son vermiştir. Marksizm de radikal bir eleştirisi olduğunu iddia ettiği kapitalizm gibi yapısalcı doğa anlayışını devam ettirerek mağlup edilmesi gereken doğa fikrini sürdürmüştür. Marx ilkel insanın da günümüz insanı gibi gereksinimlerini karşılayabilmek, yaşamak ve yeniden üretebilmek için doğayla boy ölçüştüğünü söylerken, simgesel değiş tokuş esnasında ilkel insanın doğayla boy ölçüşmek gibi bir düşüncesinin olamayacağı fikrini aklına bile getirmemiştir. En üst evresine kapitalizmle ulaşan doğadan kopuş sürecinin Yahudi-Hristiyanlık ile başladığını savunan Baudrillard'a göre; Hristiyanlık çok tanrılı dinlerle doğu dinlerine ters düşen bir doğa-insan ikiliği yaratmış ve tanrının doğayı insanın hizmetine verdiği görüşüyle insanın doğayı dilediği gibi sömürmesine olanak vermiştir. Rasyonel düşünce büyüdü doğa içine gömülmüş insanın sonudur. Baudrillard, simgesel değiş tokuş evresinden kopuş sürecinde Hristiyanlık'ın bir menteşe olduğunu ve Hristiyanlık'ın doğanın rasyonel ve yoğun bir şekilde sömürülmesini destekleyen en önemli ideoloji olduğunu savunur. Ekonomi politikse bu kopuşun yaşama geçirilmesidir. Ekonomi politik tüm insanlık geçmişinin kendi modeline boyun eğmesini istemekte Marksist eleştiriye geriye doğru taşınan bu amacı sorgulamamaktadır.¹⁰

Baudrillard, ekonomi politiğin ve onun eleştirisinin, hiçbir toplumun ekonomi olmadan yaşayamayacağı, ekonominin belirleyici bir süreç olduğu, ilkel toplumlarda üretim sürecinin kârdan çok gereksinimleri karşılama amacı taşıdığı ve mal ile hizmet değişiminin kültürel denklik ilkelerine göre yapıldığı postulatlarını reddeder. İkel toplumları yönlendiren geçim ekonomisi denen gereksinimler ve bunların karşılanması değildir, değiş tokuş kültürel denklik ilkesine göre düzenlenmez. Bu mübadele hasmane

¹⁰ Baudrillard, a.g.e, ss.48-59

denilebilecek bir karşılılık ilişkisine dayanmaktadır. Marksizm artık üretebilecekleri halde bunu üretmeyen ilkelerin davranışlarını da doğru anlamlandıramaz. İdeolojiye göre vahşiler doğanın ta kendisi oldukları için hayatta kalmaya yetecek kadarını elde ettikleri zaman üretmeyi durdurmaktadırlar. Oysa onlar gerektiğinde hayatta kalmak için gerekli olanın altına inmeyi bile göze alarak ürettiklerini şölenlerde tüketmektedirler. Bütün bu hatalı postulatların altında yatan neden bütün insanlığı bizim ekonomik kodlarımız içine yerleştirmeye çalışan kuramsal bir şiddettir. İlkel toplumlarda simgesel değiş tokuştan bağımsız bir aşama yoktur ve bu değiş tokuş üretim fazlasının sonucu değildir. İşlevsel olmaya çalışan her şey bu alanın dışındadır. Ne hayatta kalma diye bir ilke ne de geriye bırakma vardır. Bütün bu ilkeler bizim toplumlarımız tarafından üretilmektedir. Değiş tokuş edilemeyen bir şey var olamaz. Değiş tokuş her türlü artığı dışlar çünkü simgesel bir şekilde paylaşılıp, değiş tokuş edilemeyen şeyler karşılıklılık ilkesini bozarak iktidarın doğmasına neden olur. Değiş tokuş düzeni üretimi de dışlar, değiş tokuş edilen mallar bölünerek sınırlandırılmıştır. Çünkü üretim biçiminin bireyin ya da grubun eline terk edilmesi de karşılıklılık denilen ilkenin bozulmasına neden olabilirdi.¹¹

İlkel toplumlarda yapılan büyü de benzer nedenlerle yanlış açıklanmıştır. Batılı bakış açısına göre büyü, ilkel insanların bahçelerinde çalışmaları gerektiğini bilmelerine rağmen bunun yeterli olmadığını ve ürünü güvence altına almak için yapılmasının zorunlu olduğuna inandıkları bir etkinliktir. Yani büyü üretici güçlerin güvence altına alınmasıdır. İnsanlar büyü sayesinde doğal düzenin nedensellik zincirinde yer alabileceklerine inanmaktadırlar. Doğada bilinçli bir ilişkiler ağı olduğunu fark eden ilkel insan büyü aracılığıyla doğa üzerinde egemenlik kurmaya çalışmıştır. Baudrillard'a göre büyüyle ilgili bu yorumun kökeninde doğayla insanın ayrı varlıklar olduğu önyargısı vardır. Oysa ilkel insan hasat olayına çabasıyla katılmaktan çok bu işi bir ritüel gibi görmektedir. Toprak ya da çalışma bir üretim unsuru olarak algılanmamaktadır. Harcanan çaba belli bir üretim sonucu kâr elde etmeyi amaçlamamaktadır. Bu çaba herhangi bir ekonomik karşılık beklemeden bağışlama, armağan mantığıyla ilişkilidir. Simgesel düzeyde doğadan alınan her şey doğaya iade edilmelidir. İlkel insan bir karşı bağışta bulunmadan ne tarlayı sürebilir ne de bir ağaç kesebilir. Burada büyü aracılığıyla gruba yararlı bir değer üretmek söz konusu değildir.

¹¹ Baudrillard, a.g.e, ss.64,68,69,72

Tek amaç değiş tokuşun devamıdır. Baudrillard'a göre Marx'ın konuya ilişkin ilkel insanların bilim ve teknik aracılığıyla doğayı egemenliği altına alamadıkları için ilkel insanların büyüye başvurduğu, bilimin gelişmesiyle birlikte de simgeselin ortadan kaybolduğu (barutla kurşun döneminde Aşil efsanesinden söz edilemez) yorumu da yine kuramsal bir şiddet örneğidir.¹²

Üretim ve ekonomi belirleyici bir aşama olarak kabul edildiği sürece diğer toplumsal örgütlenme tiplerini kendi özgün yapıları yerine bir modelden yola çıkılarak açıklama çabaları asla sonuç vermeyecektir. Çünkü bu açıklamada sihir, din ve simgesele ait olan her şey ekonominin dışına itilmektedir. Marksizm bizim toplumumuza özgü ve onun dışında zorunlu olarak bir anlama sahip olması gerekmeyen yapılanmayı tarihe mal etmektedir.

Baudrillard'a göre bu işten koda özgü iflah olmaz bir etnosantrizm kazançlı çıkmaktadır. Materyalizm kapitalizme özgü kodu yeniden üretmekte, nesnesini baskı altına almakta, farkında olmadan onu bilince özgü gerçeklik alanının dışına itmekte ve bilgisizlik sistemiyle donanmaktadır. Bu bilgisizlik önemsiz olarak nitelendirilemez. Başka toplulukları açıklarken yapılan hatanın bugünün toplumlarını açıklarken yapılan hatadan daha önemsiz olduğunu söylemek ırkçı bir yaklaşımdır. Bir toplumu ezmeye çalışan başka bir toplum nasıl zgr olamazsa, başka bir kültür konusunda yanılan bir kültürün de kendi hakkında yanılması kaçınılmazdır. Ilkel ve feodal toplumlar hakkındaki bu bilgisizlik kapitalist oluşumlar konusundaki kuramsal, politik ve stratejik bilgisizliği de beslemiştir. Materyalizmin kapitalist toplumları açıklarken yaptığı hata onun simgesel örgütlenmeler konusundaki bilgisizliğini de ortaya çıkarmıştır.¹³

Tarihi materyalizm ekonomi politiğin son evresini açıklamayı ve onun defterini drmeyi amaçlar. Oysa Marx'tan bu yana ekonomi politik çok geniş bir alana yayılmıştır. Kapitalist evrende Marksist çözümlenin açıklayamadığı çok önemli değişiklikler olmuştur.¹⁴

Marx değişim değeri sisteminin bir soy ağacını verir:

- 1- Arkaik ya da feodal oluşumlarda maddi üretim yalnızca işe yaramayan bölümü değiş tokuş edilir. Çok geniş bir alan değiş tokuş ve mal evreninin dışında kalır
- 2- Sanayileşmiş maddi üretim kapitalist sistem tarafından yabancılaştırılır

¹² Baudrillard, a.g.e, ss.74-76

¹³ Baudrillard, a.g.e, ss.80,97,98

¹⁴ Baudrillard, a.g.e, s.107

- 3- Değiş tokuş süreci içerisinde yer alamayacağı yani yabancılaştırılamayacağı düşünülen erdem, sevgi, bilgi, bilinç gibi şeyler de değişim değeri evreninin içine dahil edilir. Bu genel bir çürüme, her türlü fiziki ve ahlâki nesnenin pazara götürüldüğü dönemdir.

Birinci ve ikinci dönem arasında ortaya kapital çıkmış, maddi değiş tokuş evreninin genişlemesiyle birlikte bir mutasyon yaşanmıştır. Ancak marksistler ikinci ve üçüncü dönem arasında yayılmadan başka bir şey görememektedirler. Birinci dönemde altyapısal ilişkiler oluşmuş, üçüncü dönemdeyse manevi değerlerin üstyapısal sonuçları ortaya çıkmıştır. Marx ve marksistler kültür, tüketim, haber, ideoloji, cinsellik gibi üçüncü döneme ait konuları mal, sömürü, kâr, para, artı değer gibi ikinci döneme ait kavramlarla açıklamaya çalışmıştır. Gösteri toplumu hâlâ altyapıyla açıklanmaktadır. Oysa bu mutasyon mal/biçimden gösterge/biçime geçiş ve genel eşdeğerlikler yasasının denetlediği maddi ürün değiş tokuşundan göstergenin ekonomi politığına geçişle ilgilidir. Kodun denetlediği değerler sistemi sömürününkinden çok daha zekice ve totaliter bir iktidar yapısına geçiş anlamına gelir. Baudrillard göstergenin mala özgü bir yan anlam olmaktan çok, değişim değerine ait göstergebilimsel bir ek olduğunu söyler. Kod adlı bu yeni ideolojik yapı üretimden çok daha karmaşıktır. Anlam ve fark üretilmesini sağlayan bu güdümlene biçimi, işgücü üreten güdümlene biçiminden çok daha radikaldir. Buradaki gösterge burjuva sınıfının yerini sağlamlaştıran, günümüzde orta ve küçük burjuva sınıfına kadar yayılmış olan farklılık ve prestij işlevinden farklıdır. Burada simgesel yapı üretim araçlarının mülkiyeti tarafından değil, egemenlik altına alınmış kod tarafından bozulmuştur. Bilinçli bir prestij ve farklılık psikolojisiyle toplumsal süreci bilinçsiz bir şekilde etkisi altına alan koda dayalı sistemi birbirine karıştırmamak gerekir.¹⁵

- Kapitalist üretim biçimi hâlâ geçerli midir? Evetse o zaman klasik Marksist çözümleme halen geçerliliğini korumalıdır
- Yapısı ve ilişkileriyle tamamen yeni, sonradan ortaya çıkmış bir üretim biçimine geçildiyse o zaman bunun kapitalizmden ayrı görülmesi gerekir
- Acaba halen üretim diye bir şey var mıdır ya da hiç var olmuş mudur?

¹⁵ Baudrillard, a.g.e, ss.108-111

Marksist yaklaşım bu güncel evreyi kapitalizm üzerinden yorumlamaktadır. Prestij, statü gibi geleneksel gösterge evresinde gösterenin bir gösterileni vardır. Gösterge/biçim aşamasındaysa kod, kendi mantığından başka hiçbir gerçekliğe gönderme yapmaz. Gönderilen artık saf dışı kalmıştır.

Artı değer, kâr, sömürü gibi kavramlar yalnızca devasa bir toplumsal evcilleştirme sürecini gizlemeye yaramaktadır. Oysa günümüzde artık çok sayıdaki üretici grup nötralize edilip buna karşılık tüketici olarak koruma altına alınmaktadır. İşsizlik ücreti pek çok batı toplumunda kurumsallaşmıştır. Bundan böyle vahşi sömürüden değil velayet altında tutulmadan söz etmek gerekir.

“Zorunlu sanayileşme ve doğrudan sömürünün yerini uzatılmış eğitim süresi, mali açıdan yirmi beş yaşına kadar desteklenen öğrenim, meslek içi sürekli eğitim, başka mesleki alanlara yönlendirme yani açıkça toplumsal üretkenliği artırma ve çeşitlendirmeye yönelik her şey almıştır –gerçekteyse sistem bu türden bir aşırı uzmanlaşma, çok işlevli eğitim, gerçek anlamda bir meslek içi eğitime sayısal açıdan çok kısıtlı bir düzeyde gerek duymaktadır. Hatta biraz da abartarak sistemin tüm kararları alan sorumluluğunu üstlenmiş çok işlevli ve çok dinamik bir teknokrat kadrosu tarafından yönetildiği ve saha dışına atılmış hiçbir sorumluluğa sahip olmayan bir kitleye ise yalnızca bir katılma ve eğitim görme illüzyonu sunulduğu söylenebilir... Çünkü sistem artık herkesten üretici olmasını değil oyunu oynamasını istemektedir.”¹⁰

Böyle bir sistemde artık emekçiler değil zenciler, kadınlar, gençler gibi saf dışı bırakılanlar ayaklanmaktadır. Burada amaç; bu koda, farklı muameleye tabi tutulmaya, yapısal ve hiyerarşik karşıtlıklar üzerine oturtulan stratejiye karşı çıkmaktır. Zenci ayaklanmasının amacı ekonomik sömürüden çok daha radikal olan ırk kodunu devre dışı bırakmaktır. Gençlik ayaklanması söz hakkından mahrum bırakılmayı, kadın ayaklanmasıysa belirsiz kadın kodunu saf dışı bırakmayı amaçlar. Artık ekonomik açıdan sömürülenler artı değerden bir şeyler koparmak için mücadele vermiyor. Yeni mücadelenin amacı; güncel toplumsal egemenlik stratejisini belirleyen kodun dayatılmasına karşı çıkmaktır. İşçi sınıfıyla toplumsallaşmanın dışına itilen kategoriler arasındaki mesafe giderek artmaktadır. İşçi sınıfı artık devrim ve çelişkileri ölçmeye

¹⁰ Baudrillard, a.g.e, s.119

yarayan altın para birimi değildir. Artık referans olarak verilebilecek bir devrimci özne yoktur.¹⁷

Baudrillard kapitalizmin ekonomi politik açıdan kendini yeniden üretememesi sonucu değil simgesel açıdan yeniden üretememesi sonucu tüketeceğini savunur. İlkel değiş tokuş sisteminde; artık, biriktirme, kazanılan ama tüketilmeyen, üretilen ama yok edilemeyen her şey bir iktidar ortaya çıkartacak noktaya geldiği an bilinçli olarak sınırsız bir verme ve alma sürecine sokularak ortadan kaldırılmaktaydı. Tek amacı sonsuza dek üretme ve biriktirme olan ekonomi politiğinse simgesel değiş tokuş ilişkisini yeniden üretebilmesi imkânsızdır. Kapitalizm simgesel değiş tokuşun tam karşıtıdır. Çünkü bu sistemde üretilen simgesel yolla değiş tokuş edilmemekte, değiş tokuş edilmeyense toplumsal bir iktidar ve sömürü ilişkisine yol açmaktadır. Kapitalizmin problemi artık üretim süreciyle ilgili değil insanların sisteme katılmalarını sağlayamayla ilgilidir. Feodalite rasyonel üretim yollarını burjuvaziye başlangıçta insanlara nasıl tükettirilmesi gerektiğini bilmiyordu. 1929 bunalımına kadar yalnızca insanları nasıl çalıştırıp sömüreceğiyle ilgilenen kapitalizm arzın olmasına rağmen talep yetersizliği yüzünden az kalsın yıkılacaktı. Bu büyük bunalımdan itibaren ön plana çıkan şey üretim değil tüketim oldu. Sistem insanlara tüketme ve harcama olanağı sunarak simgesel bir katılım yanılması sağladı. Ancak buradaki simgesel harcamanın amacı da yine kâr ve iktidarın devamlılığını sağlamaktı. Kapitalizmde tüketim demek üretime yeni bir ivme kazandırmak demektir. Sistem üretmeye, biriktirmeye, rantabl hale getirmeye mahkûm edilmiştir. Her tüketici harcama, armağan etme, yitirme gibi değerlerden yoksun olduğu gibi ekonomi politik sistemi yeniden üretmekle meşguldür. Aynı yapı politika için de geçerlidir. Konuşma tekeli ele geçirmek demek politik anlamda iktidarın sahibi olmak demektir. Ancak söz de (karar, sorumluluk) artık değiş tokuş edilememektedir. İktidar umutsuz bir şekilde söz hakkı ve sorumluluğunun bir kısmını devretmeye çalışmakta ancak katılımı sağlama çabaları her seferinde sistemin daha da genişlemesine neden olmaktadır. Baudrillard göre; tıpkı 1929 bunalımında sistem; ürettiğini tükettiremediği için yok olma tehlikesiyle karşılaştığı gibi günümüzde de ürettiği sözü tükettiremediği için sarsılabilir.¹⁸

¹⁷ Baudrillard, a.g.e, s.127

¹⁸ Baudrillard, a.g.e, ss.128-132

2.3.Simülasyon Çağı

Simülasyon tüm göstergelerin, yalnızca kendi aralarında değiş tokuş edilebilmeleri, gerçekte değiş tokuş edilememeleri anlamına gelir. Her yerde birbirine benzeyen simülakrlara ait bir oluşum düzeniyle karşılaştığımızı söyleyen Baudrillard modada güzel ve çirkinin, politikada sağ ve solun, tüm medya mesajlarına özgü doğru ve yanlışın, nesneler düzeyinde yararlı ve yararsızın, tüm anlama düzeylerinde doğal ve kültürel birbiriinin yerine geçebildiğini belirtir. Üretim dahil her türlü ereklilik (çalışma düzeni, üretim düzeni, ekonomi politik, değişim değeri/kullanım değeri diyalektiği vs.) sona ermiştir. Bütün bunlara son veren sistemin kendisidir. Ticari değerin yerine yapısal değeri koyan da odur. Dalgalanmaya bırakılan paralar ve göstergeler, dalgalanmaya bırakılmış üretim gereksinimleri ve ereklilikleri, dalgalanmaya bırakılmış bir çalışma kavramı bütün terimlerin birbiriyle yer değiştirebildiği, sonu olmayan bir spekülasyon ve enflasyona yol açmaktadır. Ticari değerden yapısal değer yasasına geçişle birlikte üretim denen toplumsal biçimde ortadan kaybolmuştur. Emek artık bir güçten çok diğer göstergeler arasında yer alan sıradan bir göstergedir. Emek sayılmayan, boş zamanı değerlendirmeye ve gündelik hayatın tüm diğer alanlarıyla bir eşdeğerlik ilkesi çerçevesinde yer değiştirebilmektedir.¹⁹ Emek artık üretken değildir. Kodun dayattığı gerçeklik ilkesine göre tüm topluma yayılmış devasa bir emek göstergeleri ritüelidir. Sistem artık insanlardan kendilerini kaybedercesine üretmelerini değil yalnızca toplumsalın bir parçası olmalarını istemektedir. Bütün toplumsal anlamlarını yitiren emek bir simülasyon olarak varlığını sürdürmektedir. Artık üretken bir süreç olmayan emek toplumu başka bir yapılanma düşlemekten alı koyan şeydir. Boş zamanı değerlendirme kapsamında dahi olsa çalışma; yaşamı baskı ve denetim altında tutan, kendisinden kurtulmanın olanaksız olduğu bir kod doğrultusunda düzenlenen sürekli bir meşguliyeettir. İnsanları her yerde bir okul, bir fabrika, bir kumsal ya da televizyon ekranı veya bilgi ve görgüsünü artırmak amacıyla eğitim programlarıyla sürekli meşgul etmek gerekir. İnsanlar artık evlerinden zorla alınıp makinelerin önüne atılmazlar her yönüyle sisteme entegre edilirler. Size kişiliğinize uygun bir iş bulunur, bu olmazsa yaşamınızı devam ettirmeniz için sigorta ödenir. Yani siz hiçbir durumda kaderinizle baş başa bırakılmazsınız. Önemli olan

¹⁹ Jean, Baudrillard, Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm, çev. Oğuz Adanır, 1.basım, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2002, ss.11,14,17

herkesin sistem adlı ağın en küçük boyutlarına kadar indirgenebilmesidir. Emek artık vahşice alınıp satılmamaktadır. Tasarım lanmakta, pazarlanmakta ve ticari bir mala dönüştürülmektedir. Üretim artık tüketim sistemi göstergelerinden biridir.

Marx; emeğin, karşıtı olan sermayeyi üretiyorsa üretken olacağını savunmuş ve kapitalin üretken olmayan emeğin içinde de kök salabileceğini öngörememiştir. İnsan emeğinin giderek artan bir bölümünün verimsiz emeğe dönüşmesine rağmen bu durum kapitalin genişlemesini engellememiştir. Emeği diğer etkinlik biçimlerinden özellikle de karşıtı olan boş zamandan ayırmak zordur. Sistem işsiz insanlara işsizlik sigortası ödeyerek işsizliği tehlikeli bir konjonktür olmaktan çıkarmaktadır. Böylece ücretlendirme emekten arındırılmış, gösterilenini yitirmiş bir gösterge haline gelmiştir.

“Artık çalışılmamakta yalnızca üretiyormuş gibi yapılmaktadır. Bu üretim ve emek üzerine oturtulmuş bir kültürün sonudur ve bu bağlamda verimli/ üretken terimi bilinenin tam karşıtı sayılabilecek bir anlama sahip olmaktadır. Bir üretim süreci içinde bu üretken ögenin belirleyici özelliği artık sömürülmesi, bir hammadde özelliğine sahip olması değil, yanında yer alan emekçinin ulaşmış olduğu en son statüdür.”²⁰

Emeğin anlam değıştirmesiyle birlikte ücret anlayışı da farklılaşmıştır. Artık sömürü biçimi olarak ücretlendirme sona ermiş ve kapitalist düzenin bir hissedarı olma şeklinde ücretlendirme başlamıştır. 1929 bunalımı ürün fazlalığından kaynaklanmıştır. Sistem bu krizde üreticinin sistemin ortağı olması gerektiğini keşfetmiştir. Ücret / gelir aracılığıyla kapital, üreticileri yalnızca parayı değış tokuş etmeye zorlamakla kalmayıp, onları sermayenin yeniden üreticileri konumuna sokmuştur. Kapitalin emek satın alıcısı olması gibi işçiler de ürün satın alıcısıdır. Böylelikle de herkes kapitalin zihniyetiyle beslenmektedir. Buna karşılık ücretin emek gücüyle ilişkisi kalmadığı için limitsiz ücret talebinin önünde de hiçbir engel kalmamıştır. Geleneksel ücret talebi işçinin yaşam koşullarıyla ilgiliyken azami ücret talebi ücretlinin, ücret aracılığıyla yeniden üretici konumuna mahkum edilmişliğine karşı saldırı yoluyla bir yön değıştirme, bir meydan okuma biçimidir. Ücretlinin aklına geleni istemesi hem sistemdeki ekonomik bunalımı derinleştirmekte hem de kendisine dayattığı total politika zorunluluğunu da sisteme karşı kullanmaktadır. Artık ücretlinin parolası asgari işe azami ücrettir. Sürekli artan bu yöndeki talep uzun vadede sistemi alt üst edebilir. Çünkü ücretliler devreye artık

²⁰ Baudrillard, a.g.e, s.29

üreticiler olarak değil sistemin kendilerine biçtiği asalaklar rolüyle dahil olmaktadır. Ücretlilerin sürece müdahaleleri artık diyalektik olmaktan çok bir tür felakete yol açma şeklindedir.

“Sömürüldüğü sıralarda isteyebileceği ücretin asgarisine sahip olabilmekteydi. Sınıfsal konumunu yitirdiğindeyse aklına esen her şeyi talep etmeye başlamıştır. Daha da şaşırtıcı olan şeyse kapitalin bu taleplere göreceli olarak yanıt vermesidir. Emek/ ücret eşdeğerliğine bizzat son vermiş bir kapitalizm, böylece bilinçsiz işçileri bilinçlendirmeye çalışan sendikaları da saf dışı etmiş olmaktadır.”²¹

Üretimin artık toplumsal bir kullanım değeri dolayısıyla da kendinden başka bir amacı yoktur. Onun için sistem üretim değil yeniden üretim sistemidir. Üretim için üretim düzeninde israf kavramı yoktur. Ürünlerindeki faydasızlık sistemi rahatsız etmemektedir çünkü sistemin asıl hedefi emeğin yeniden üretimidir. Herkes sistemden bunu beklemektedir. Her şey bir iş sahibi olma çerçevesinde sürüp gitmektedir, toplumsal demek önce insanlara iş imkânı yaratmak demektir. Bunun içinde insanların hayatında pratik yarar sağlamayan, kullanım değeri olmayan ürünlerin üretimi sistem için önemli(israf) değildir. Emek giderek üretken bir güç olma özelliğini yitirmekte ve bir ürün haline dönüşmektedir. Bu devrim sayesinde kapital üretime özgü bir aşamadan yeniden üretim aşamasına geçmektedir. Günümüzde tüm ürünler ve emek yararlılık ve yarasızlığın ötesine geçmişlerdir. Sisteme yeniden üretime dayanan bir tüketim egemendir. Bu noktada boş zaman aktiviteleri en az emek kadar üretken olabilirken fabrikada geçirilen zaman boş zamanı değerlendirme ya da hizmet sektörü kadar verimli olmayabilir. Şeyler kendilerini birbirinden ayırmamızı sağlayan somut amaçlarını yitirmişlerdir. Üretim düzeninde herkese yetecek kadar bol iş vardır, artık gerçekten üretim yapılan alanlar ve üretim yoktur.²²

Emek ve ücretle birlikte anlamını yitirmiş, gösterileninden arınmış bir başka gösterge de paradır. Ücretle emek arasındaki bağlantının kopmuş olması gibi parayla da üretim arasındaki bağ kopmuştur. Para mal dolanımını sağlayan bir araç olmaktan çıkarak dolanımın kendisine dönüşmüştür. Para artık her türlü mesajla değiş tokuş edilebilen anlamdan arındırılıp, kendi kendisiyle değiş tokuş edilebilen bir mesaja, bir simülakra dönüşmüştür.²³

²¹ Baudrillard, a.g.e, s.36

²² Baudrillard, a.g.e, ss.48,49

²³ Baudrillard, a.g.e, s.39

Baudrillard her alanda anlamını yitirmiş bu sistemle gerçeğe ait bir düzlemde mücadele edilmesinin imkânsız olduğunu ve her türlü mücadelenin bağış- karşı bağış mantığına dayalı simgesel bir düzleme kaydırılması gerektiğini savunur. Çünkü sistem egemenlik biçimini karşı bağışın olmadığı tek taraflı bir bağış düzeni üzerine oturtur. İnsanların sisteme karşılık verme hakkı yoktur.

Baudrillard'a göre; biri ekonomiye diğeryse kurban etmeye dayalı iki tip örgütlenme vardır. Bizim tersine döndürülmesi olanaksız bir şekilde geciktirilmiş ölüm sürecine saplanmış birinci örgütlenme biçimine ait olduğumuzu söyleyen Baudrillard; sermayenin çalışanları ölümüne sömürdüğünü ancak paradoksal biçimde de onların elinden ölüm hakkını aldığını söyler. Emekçinin ölümünü geciktirmek onların köleşmelerine yol açmakta ve onları yaşamın çalışılarak geçirilmesi gibi sonu gelmeyen bir sefilliğe mahkum etmektedir. İktidar verdiği ücretle emekçinin hayatta kalmasını sağlar. Öyleyse sanılanın aksine iktidar öldürme değil hayatta bırakma gücüdür, bu kölenin iade etme hakkı olmayan bir hayattır. Bu yaklaşım iktidarı ortadan kaldırmak için ortaya atılmış bütün devrimci söylemlerin değişmesi gerektiği anlamına gelir. İktidar, efendinin köleye tek taraflı bağışına ve karşı bağışın olanaksızlığına dayanıyorsa o zaman iddia edildiği gibi iktidardan daha fazla şey kopartılarak iktidar ortadan kaldırılamaz. Ona ancak karşı bağışla cevap verilebilir. Her devrimci söylemde köle ölme hakkına sahip olmalıdır. Ölümün geciktirilmesi iktidarın devamı anlamına gelmektedir. Simgesel sistemde karşılıklılık esastır. Size verileni sizin daha hızlı ve daha fazlasıyla iade etmeniz gerekmektedir. Veren el alan elden güçlüdür dolayısıyla iktidarın da sahibidir. Bunun için simgesel düzende alan el aldığını fazlasıyla iade ederek hemen veren el konumuna geçer ve iktidarın oluşması engellenir. İktidara dayalı bir sistemin stratejisiyse değiş tokuş sürecini değiştirmek, ölümün anında karşılık verme olasılığı yerine çalışmanın ölümcül çizgiselliğini, sürekliliğini koymaktan ibarettir. Küçük dozlardan oluşan bir fedakarlık(yavaş yavaş ölüm) fedakarlık değildir. Emekçi emeği karşılığında kendisine ödenen ücrete tüketimle cevap vererek yine sistemin devamlılığını sağlamaktadır. Ücret ücretliyi bir mal alıcısı konumuna dönüştürerek onun iş alıcısı konumunu sağlamlaştırmakta böylece simgesel borcunu artırmaktadır.

“Günümüzde ücret artık birilerinden söke söke alınmamaktadır. Bugün size ücretiniz verilmekte/bağışlanmaktadır. Üstelik bir çalışma karşılığı bile olmayan bu para size harcamanız için verilmektedir ki, bunun da bir başka

çalışma biçimi olduğu söylenebilir. Böylelikle ücreti alan kişi tüketim düzeni içinde, nesneleri kullanış biçimi aracılığıyla çalışma süreci sırasında maruz kalmış olduğu yavaş ölüm adlı simgesel ilişkinin tıpatıp aynısını yeniden üretmektedir. Nesneyi kullanan kişi nesnenin yaşadığı geciktirilmiş ölüm biçimi sürecinin birebir aynısını (nesneyi kurban etmemekte, onu eskitmektedir, onu işlevselleştirerek eskitmektedir) yani emekçinin kapital sürecinde yaşamış olduklarını yaşamaktadır. Ücret nasıl tek yönlü iş vermenin bedeliyse, bir nesne için ödenen para da kullanıcıyı nesnenin bu geciktirilmiş ölümü için ödediği bedeldir.”²⁴

Simgesel düzende iktidar kurban ederek sağlanırdı günümüzdeyse her türlü egemenlik biçimi satın alınmak zorundadır. Yine simgesel aşamada karşı bağışla iktidar tersine çevrilebilirken günümüzde iktidarı tersine çevirme yerini iktidarı yeniden üretme biçimini almıştır. Ancak iktidar satın alma olayını her zaman simüle eder. İktidar iktidarı tanımlamaya yarayan terimleri tersine çevirerek iktidarın gerçek yapısını gizlemektedir. İktidar aslında tek yönlü bir verme biçimiyken bunun tam tersi yapılarak iktidar tek yönlü bir alma biçimi şeklinde sunulmaktadır. Bu sayede sistem egemenliğini sürdürebilmektedir. Çünkü devrimciler iktidarın kendilerinden almış olduklarını geri almak için tüm enerjilerini harcarken aslında iktidarın sürekliliğine katkı sağlamış olmaktadır. Baudrillard; emek, ücret, iktidar, devrim gibi kavramların tersinden okunması gerektiğini söyler:

- Emek sömürülmek değildir, kapital tarafından verilen iştir
- Ücret söke söke alınan hak değildir, o da kapital tarafından verilmektedir –kapital ücretle emek değil egemenlik satın almaktadır-
- Emeğin geciktirilen ölümü bir zorunluluk değildir. Bu kapital tarafından tek yönlü olarak bağışlanan işe karşı umutsuz bir girişim, bir meydan okumadır
- İktidara karşı etkili olabilecek tek yanıt size verdiğini geri vermektir yani simgesel anlamda ölmektir.

Aynı tek taraflı bağış kitle iletişim araçlarında da vardır. Kitle iletişim araçlarının mesajlarına da cevap vermek imkânsızdır.²⁵

Değer yasasındaki bu değişikliklere paralel olarak ortaya art arda üç simülakr düzeni çıkmıştır:

- Rönesans’tan sanayi devrimine klasik dönemi belirleyen biçim kopyalama

²⁴ Baudrillard, a.g.e, s.74

²⁵ Baudrillard, a.g.e, s.75

- Sanayileşme dönemine egemen olan biçim üretim
- Kodun belirlediği güncel evredeyse egemen biçim simülasyondur.

Kastlardan ve mevkilerden oluşan bir toplumda sınıflar arası bir hareketlilik olmadığı için modadan söz edilemez. Her göstergenin işaret ettiği bir mevki vardır ve göstergelerin değiş tokuşu söz konusu değildir. Ortaçağın sonuna doğru feodal düzenin yıkılmaya başlamasıyla birlikte zorunlu göstergeler dönemi de bitmiş, bütün toplumsal sınıfların kendisinden yararlanabileceği özgür göstergeler dönemine girilmiştir. Bu prestij göstergelerinin bir sınıftan diğerine kaydırılabilme imkânıyla birlikte kopyalama dönemi başlamıştır. Birinci basamak simülakrlar evresinde, özgür gösterge zorunlu göstergenin kopyasıdır. Sahte, asılla birlikte Rönesans'ta doğmuştur. Örneğin yalancı mermer ortaya çıkan yeni sınıf için her şeyi yapabilme olanağı getirmiştir. Yalancı mermer, malzeme çeşitlerindeki karmaşaya son vererek tek bir yeni töz oluşturmuş, bütün malzemelerin yerine geçebilme özelliğiyle göstergeye dayalı prestijin elde edilmesinde büyük rol oynamıştır. Ancak simülakrlar yalnızca gösterge oyunlarını değil toplumsal ilişkilerle toplumsal iktidarı da kapsarlar. Yalancı mermerin mimaride her şeyin yerine geçebilen ortak bir töz oluşu gibi dünyayı da tek bir evrensel görüş altında birleştirme düşüncesi ortaya atılmıştır. Bunun içinse etkili simülakrlar yaratmak gerekmektedir. Örgütlenme aygıtı, çocuğa ideal bir kişilik kazandırmayı hedefleyen formasyon ve eğitim simülakrı bunlardan bazılarıdır. Bütün bunlar, kapitalin üretken rasyonelliğinden önce ortaya çıkmış olduğu için üretim yoluyla değil kopyalama yöntemiyle benzer bir evrensel denetim ve egemenlik projesi üretmiştir.²⁶

Makinenin icadıyla birlikte kopyalama sürecinden çıkılarak üretim sürecine girilmiştir. Bu sayede doğal yasalar ve biçim oyunları düzeninden çıkılarak, ticari değer yasası ve güç hesapları dönemine geçilmiştir. Otomatın insandan daha doğal bir insan olabilmekten başka amacı yoktur oysa robotun hedefi insana benzemek ya da onunla karşılaştırılmak değildir. Robotla birlikte ölü emeğin canlı emek üzerindeki hakimiyetine geçilmiştir. Sanayi üretim sonucu ortaya çıkan ürünler arasındaki ilişki gerçekte kopya ilişkisi değil, eşdeğerlik, aynılık üzerine oturtulmuş bir ilişkidir. Seri özelliği taşıyan bu nesneler birbirinin aynısı olabilen iki ya da sonsuz sayıda çoğalabilirler. Sanayi devrimiyle başlayan bu süreç her türlü özgün varlığı yutan, birbirinin tıpatıp benzeri serisel varlıklar üreten bir sürecin başlangıcıdır. Ancak serisel

²⁶ Baudrillard, a.g.e, s.78-82

yeniden üretim aşaması yani 2. basamak simülakr evresi kısa sürmüştür. Ölü emeğin canlı emeğe üstün gelmeye başladığı yani ilkel birikim sürecinin sona erdiği andan itibaren seri üretim düzeni yerini modeller aracılığıyla üretime bırakmıştır. Modeller aracılığıyla üretim 3. basamak simülakr evresine geçildiğini gösterir. Bu evrede köken ve ereklilik süreci tersine dönmüştür. Artık gerçekten hareketle model değil modelden hareketle gerçeklik üretilmektedir. Bu simülasyon evrenidir, bu sürecin başlangıcıysa sanayileşmedir.²⁷ bu yeni toplumda modeller, iç mekân tasarımına ilişkin el kitapları, Dr. Spock'ın çocuk bakımına ilişkin talimatları, tüm diğer taklit etme modelleri gerçeği önceler; gerçekte gerçek olmayan arasındaki ayrım artık belirgin değildir, suretlerin oluşturduğu gerçek hipergerçek bir toplumda sonsuzca yeniden üretilir.²⁸

Simülasyon, bir köken ya da gerçeklikten yoksun gerçeğin modeller aracılığıyla türetilmesidir. Simülasyon çağında tüm gönderen sistemleri tasfiye edilmiştir. Ancak gösterge sistemi bu gönderen sistemini yapay olarak yaşatmaya çalışmaktadır. Burada taklit değil aslı yerine göstergeleri konulmuş bir gerçek yani her türlü gerçek süreç yerine işlemsel ikizini koyan bir yapı vardır. Bu süreç gerçeğin tüm özelliklerine sahiptir. Baudrillard'a göre bundan böyle her türlü gerçek ve düşsel ayrımından yoksun, yalnızca yinelenen bir yörüngeye sahip modeller ve farklılıklar simülasyonu üretiminden ibaret bir hipergerçeklikten söz edilebilir. Baudrillard gizlemek ve simüle etmek arasındaki farkı da belirterek gizlemenin sahip olunan bir şeye sahip değilmiş gibi yapmak olduğunu simüle etmeninse sahip olunmayan bir şeye sahipmiş gibi yapmak anlamına geldiğini söyler. Birincisi bir varlığa diğeryse bir yokluğa göndermektedir. Ancak simülasyon “-mış gibi yapmak” değildir. Örneğin hastaymış gibi yapan bir insan yatağa yatarak çevresindekileri hasta olduğuna inandırmaya çalışır, hastalığı simüle eden kişideyse bu hastalığa ait semptomlar gerçekten görülür. Psikosomatik rahatsızlıklar bu duruma örnek verilebilir. Gizlemek gerçeklik ilkesine zarar vermezken simülasyon gerçeğe sahte, gerçeğe düşsel arasındaki ayrımı yok eder.

Baudrillard simülasyonun yeniden canlandırmanın karşısı olduğunu söyler. Yeniden canlandırma gösterge ve gerçeklik arasında bir eşdeğerlik bulunduğunu kabul etmektedir. Oysa simülasyon bir değer olarak göstergenin yadsınmasıdır ve gönderenin olmadığı bir göstergedan yola çıkar. Baudrillard imgeye özgü çeşitli basamakları sıralar:

²⁷ Baudrillard, a.g.e, s.88

²⁸ Douglas, Kellner; “Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm”, çev.Mehmet Küçük, Modernite versus Postmodernite, 3.basım, Ankara, Vadi Yayınları, 2000, s.372

- Derin bir gerçekliğin yansıması olarak imge
- Derin bir gerçekliği değiştiren ve gizleyen imge
- Derin bir gerçekliğin yokluğunu gizleyen imge
- Gerçekliğin hiçbir çeşidiyle ilişkisi olmayan yani kendi kendinin saf simülakrı olan imge²⁹

Birinci durumda imge olumlu bir niteliğe sahiptir çünkü burada imge ayin görevini üstlenmiştir. İkinci durumda imge olumsuz bir niteliğe sahiptir çünkü kötü büyü türünden bir şeydir. Üçüncü durumda imge bir görünümün yerini almaya yani büyülemeye çalışmaktadır. Dördüncü durumdaysa imge artık görüntü düzenine değil simülasyon düzenine ait bir şeydir. Bir şeyleri gizleyen göstergeler aşamasından gösterilecek bir şey kalmadığını gizleyen göstergeler aşamasına geçiş bir dönüm noktasıdır. Çünkü birinciler bir hakikate gönderirken; ikinciler simülasyon çağına girdiğimizi gösterir. Baudrillard Disneyland'ın simülasyon evreninin en iyi örneği olduğunu söyler. Kalabalıkları buraya çeken şey buranın çelişkileri ve güzellikleriyle gerçek Amerika'nın minyatürleştirilmiş toplumsal bir mikrokozmosuna benziyor olmasıdır. İçerideki kalabalık ve çeşitlilik insanları oradan oraya sürüklerken, dışarı çıkan insan yalnızlığa/arabasına doğru ilerlemek zorundadır. Disneyland, gerçek Amerika'nın Disneyland'a benzediğini gizlemeye yaramaktadır. Bu evrene çocuksu bir görünüm verilmesinin nedeni yetişkinlere özgü başka ve gerçek bir dünyanın var olduğuna inandırma isteğidir. Baudrillard'a göre hipergerçek bir uygarlığı zehirleyen ilk önemli pislik Disneyland'dır. Sistem yeniden sağlığına kavuşturma görevine çok önem verir. Bu eğlence merkezi zihinsel düzeyde yeniden sağlığına kavuşturma işlevini yerine getirir. Modern kentlerde cinsel, ruhsal, somatik pek çok alanda yeniden sağlığına kavuşturma enstitüleri vardır. Sokaklarda birbirlerinin yüzlerine bakamayan insanlar için yüz yüze bakma enstitüleri kurulmuş, birbirlerine dokunamayan insanlar için birbirine dokunma tedavileri uygulanmış, yürümeyi unutanlar için jogging keşfedilmiştir. Her şeye eski işlevi, eski tadı yeniden kazandırılmaya çalışılmaktadır.³⁰

Politika da simülasyon ilkelerine göre yapılmaya başlanmıştır. Baudrillard burada Watergate skandalını örnek verir. Günümüzdeki politik skandallar da ahlâkî ve politik ilkeleri eski sağlığına kavuşturmayı hedefler. Watergate'in başarabildiği tek şey

²⁹ Jean, Baudrillard; Simülakrlar ve Simülasyon, çev.Oğuz Adanır, 1.basım, Ankara, DoğuBatı Yayınları, 2003, s.23

³⁰ Baudrillard, a.g.e, ss.17,18,24

kendisinin bir skandal olduğuna insanları inandırmasıdır. Kapital, ahlâklı bir varlık olarak kabul edilmek ve ahlâk adına yargılanmak ister. Ahlâksız bir kapital ancak ahlâkî bir ütopyanın ardına gizlenerek var olabilir. Bu skandal sayesinde de dünyaya ahlâk aşılanmaktadır. Watergate iktidarı güçlendirmek için tasarlanmış bir skandal simülasyonudur. Eskiden skandallar gizlenmeye çalışılırken günümüzdeyse tam tersine bunun bir skandal olmadığı gizlenmeye çalışılmaktadır.

Baudrillard'a göre simülasyonun çarpıttığı bir ortamda her türlü determinasyon ortadan kaybolur, her eylem herkesin işine yaradıktan sonra akla gelebilecek tüm anlamlara bürünerek yok olur.

Burada da İtalya'da yaşanan bir bombalı saldırı örneğini veren Baudrillard; saldırıyı aşırı sol grupların mı, aşırı sağ provokasyonun mu yoksa tüm aşırı uçlara mensup teröristlere karşı bir tepki oluşturabilmek amacıyla iktidardaki merkez sağcılarının mı ya da güvenlik güçlerinin vazgeçilmez olduğunu göstermeye çalışan polislerin mi yaptığının anlaşılamadığını söyler. Bu anlaşılamazlığın nedeni simülasyon mantığının her şeyi egemenliği altına almış olmasıdır. Simülasyonun en belirgin özelliği en önemsiz olguları bile kapsayan gerçeğin yerini almış modellerden oluşmasıdır. Önce modeller vardır ve bu modeller tüm olayların çekim merkezindedir. Bu yüzden olguların kendilerine özgü çekim merkezleri yoktur. Tek bir olgu tüm modellere ait olabilir.³¹

“Simülasyon anlamı değişikliğe uğratar. Arı ve temiz bir görünüme sahip olmak isteyen her şey karıştına dönüşmektedir. Tüm iktidarlar ve kurumlar kendi kendilerinden ancak kendilerini yadsıyabildikleri ölçüde söz edebilmektedir. Bir ölüm simülasyonuna başvurarak ölümün elinden kaçabileceklerini sanmaktadırlar... Kendi ölümü sayesinde yeniden yaşama dönebileceğini düşünmek. Varlığını bunalım, olumsuzluk ve iktidar karşısı bir aynayla sürdürebileceğine inanmak. Bunlar bildik ve ölüp gitmiş her türlü iktidarla, kısırdöngüleşmiş bir sorumsuzluk ve asal biçime dönüşmüş yokluklarına bir son vermek isteyen her türlü kurumun başvurabileceği türden çözüm bahaneleridir.”³²

2.4.Teknoloji Çağında Birey

Baudrillard; batının bütün ütopyalarının gerçekleştiğini ancak tuhaf bir şekilde sanki gerçekleşmemişler gibi yaşamayı sürdürmek gerektiğini söyler. İnsanlar

³¹ Baudrillard, a.g.e, ss.35-39

³² Baudrillard, a.g.e, ss.41,42

ütopyalarını gerçekleştirmişlerse ve artık bunları gerçekleştirme umudu taşımayacaklarsa(yani amaçsız kalınmışsa) yapılabilecek tek şey bitip tükenmez simülasyonlar içinde onları hipergerçekleştirmektir. Batılı devrim gerçekleşmiş ancak beklenen sonucu vermemiştir. Özgürleştirilmiş olan şey her yerde katıksız dolaşıma geçmek ve yörüngeye oturmak için özgürleşmiştir. Özgür kalan şeyler sonu gelmez biçimde birbirinin yerine geçmeye ve böylelikle gitgide artan belirsizliğe mahkumdurlar.

Yani; batıyı var eden özgürlük, ilerleme, gelişme, kendini koruma gibi ilkeler günümüzde batının yok oluşunun temsilcisi konumundadırlar. 1960'ların cinsel devrimi cinsel özgürlüğe değil trans-seksüel bir cinselliğe (bir özgürleşme süreci olarak cinsellik hazzı hedefler trans-seksüel olan cinsellikse yapaylığı), kadın-erkek ayrımının birbirine karışmasına yol açmış, sanat devrimi iyi ve kötünün birbiri içinde yok olduğu trans-estetik biçimi yaratmış(burada pop-art örnek verilebilir: pop-art sanatla yaşam arasındaki uzaklığı ortadan kaldırmak için sıradan nesneleri kendine sanat nesnesi olarak seçer.), sibernetik devrim makine ve insan arasındaki ayrımı makine lehine ortadan kaldırmış, politik devrim politikanın hiçbir şeyi temsil etmediği trans-politika evresiyle sonuçlanmıştır. Batı'nın yaşadığı bu son süreçte kutuplar arası mesafe ortadan kalkmıştır. Cinsiyetler, özneye nesne, gerçekle gerçeğin sureti arasında artık mesafe yoktur.

Bundan böyle, hiçbir şey ölümle yok olmaz aksine hızla çoğalarak, sirayet ederek, şeffaflık ve doygunluk yoluyla, simülasyon salgınıyla yok olur. Baudrillard bu noktada doğal bir evre(kullanım değeri), ticari bir evre(değişim değeri), yapısal bir evre(gösterge değeri) şeklindeki üçlemesine bir evre daha ekler: değer fraktal (sünger, kar tanesi gibi parçalandıkça benzer motifler sergileyen doğal nesnelere verilen ad) evresi. Doğal evreye doğal bir gönderme, ticari evreye eşdeğerlik ilkesi, yapısal evreye kod uygun düşerken dördüncü evrede kesinlikle hiçbir gönderme yoktur. Bu evreye metastaz, rastlantısal bir dağılma, hızla çoğalma egemendir. Şeyler, göstergeler, eylemler düşüncelerinden, kavramlarından, özlerinden, değer, gönderme, köken ve amaçlarından kurtuldukları zaman sonsuza dek kendilerini yeniden üretirler. Örneğin ilerleme düşüncesinin yok olmasına rağmen ilerleme, üretime temel teşkil eden zenginlik düşüncesinin yok olmasına rağmen üretim devam eder. Canlı bir biçimin

düzensizleştiği, genetik bir kuralın artık işlemediği bir yerde tıpkı kanserde olduğu gibi hücreler düzensizlik içinde hızla çoğalmaya koyulurlar.³³

Mukadderat bir şeyin ortaya çıkışının ve yok oluşunun gerisinde aynı nedenin yatıyor olmasıdır. Mukadderatta sistemin genişleme mantığı onun yok olmasını da buyurur. Modern toplum mukadderatını yaşamaktadır.

Baudrillard; trans-politik biçim olarak terörizmin, patolojik biçim olarak AIDS ve kanserin, cinsellik ve estetik biçim olarak trans-seksüelin ve travestiliğin aynı zamanda ortaya çıktığına dikkat çeker. Bunların hepsi viral, büyüleyici ve zehirli bir çoğalma özelliğine sahiptirler. Elektronik virüsler dünya çapında enformasyonun; AIDS bütün insan grupları ölçeğinde cinselliğin ölümcül şeffaflığının ifadesidir. Bir kez özgürleşen tüm süreçler, bu süreçlerin prototipi olan bir aşırılığa girerler.³⁴

AIDS, elektronik virüsler, terörizm... Bir beden, bir ağ, bir sistem bütün negatif öğelerini dışarı atarsa, virüsün hastalık yapabilme gücü kendini gösterir. Tıpkı bilgisayarların elektronik virüslerin etkisi altında kalıyor olmaları gibi vücut da elektronik ve sibernetik makine olarak tasarlanırsa virütik hastalıkların etki alanına girer. Beden algısındaki bu değişiklik nedeniyle klasik tıp yeni dönem hastalıkları karşısında çaresizdir. Pozitifin aşırı üretimi ürkütücü sonuçlar doğurur. Bizim sistemimiz bütün doğal bağışıklıkları yok ederek yerlerine yapay bağışıklık sistemlerini yani protezleri yerleştirme eğilimindedir. Biyolojik bedenin bünyesindeki bütün mikropların, basillerin yani biyolojik düşmanların tümüyle yok edilmesi beden üzerindeki bu aşırı pozitifleştirme de biyolojik bünyede artık işsiz kalan kendi antikorlarınca yok edilmesi sonucunu verir. Baudrillard, AIDS ve kanserin modern patolojimizin prototipi olmasının mantıklı olduğunu söyler. Çünkü; bedeni yapay protezlere ve genetik fantezilere teslim ettiğimiz için, onun savunma sistemini bozar, biyolojik mantığını parçalarız. Terörizm de benzer nedenlerle açıklanabilir. Terör, kitlenin siyasal olarak aşırı biçimde çerçeve içine alınmasına tepkidir. Tıpkı AIDS ve kanserin bedenin biyolojik olarak aşırı biçimde çerçeve içine alınmasına karşı bir tepki olması gibi. Bütün bunlar gösterge ve söz akışının, zorunlu iletişimin, uygunsuz cinsel birlikteliğin reddi anlamına da gelebilir! Sistemin cinsel özgürlükten bahsettiği sırada cinsellik yoluyla bulaşan ve özellikle trans-seksüellerde görülen AIDS hastalığının

³³ Jean, Baudrillard; *Kötülüğün Şeffaflığı*, çev. Işık Ergüden, 3. basım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004, ss.12,13,21

³⁴ Baudrillard, a.g.e, ss.41,44

ortaya çıkışı, genetik yapının kontrol altına alınmak istendiği bir dönemde genetik kodun bozuk çalışmasından kaynaklanan kanserin ortaya çıkışı bedeninin sistem tarafından kendisine dayatılan ilkelere ölümcül karşı koyuşu olarak da yorumlanabilir. Sistemin rasyonelliğinin, kendi ularına karşı koyacağına güvenmek yararsızdır. Baudrillard'a göre uç olguları ortadan kaldırma bir yanılsamadır, aksine sistem karmaşıktıkça uçlar da daha uç olacaklardır. Artık iyi'nin kötü'ye karşı stratejisi yoktur. İnsan, kendini delilikten nevrozla koruduğu gibi; kötünden de iyi ile değil daha kötü ile korur. Olası tek strateji ölümcül bir stratejidir. AIDS, borsa çöküşleri, elektronik virüsler bunların tümü bulaşıcı ve ölümcüldür.³⁵

Bilimin nesnesi olan şeyler benzer stratejiyi takip eder. Keşfedilen nesne ölerken hem bilimden intikam almakta hem de kendini çözmeye çalışan bilime meydan okumaktadır. Örneğin sekiz yüz yıl boyunca diğer insanlarla hiçbir ilişki kurmadan vahşi ormanın derinliklerinde yaşayan bir kabile sonunda etnologlarca keşfedilmiştir. Ancak Tasadaylılar'ı keşfeden antropologlar bu insanlarla ilişki kurar kurmaz, kapatıldıkları mezarlardan açık havaya çıkartılan mumyaların anında toz haline gelmeleri gibi, onların yok olup gittiklerini görünce ormandaki yaşamlarına geri dönmelerini istemek zorunda kalmışlardır. Bilim burada Tasadaylılar'ı koruma çemberi altına alarak aslında kendini kurtarmıştır. Burada Tasadaylılar ölerken etnolojiyi yok ederken bilimde onların varlıklarını sürdürebilmeleri uğruna nesnesini incelemekten vazgeçtiğini söyleyerek fedakarlık simülasyonu yapmaktadır. Vahşi kalabilmelerini bile etnolojiye borçlu olan vahşiler! Etnoloji için müthiş bir zafer...³⁶

Günümüzde beden yapay bir yazgıya teslim edilmiştir. Bu yapay yazgı transseksüelliktir. Baudrillard yapay yazgıyı doğal düzenden bir sapma anlamında değil, cinsiyet farklılığının simgesel düzenindeki mutasyon anlamında kullanır. Transseksüelin iki anlamı vardır: Cinsel kutupların birbirinden farksızlaşması oyunu, hazzın yerine yapaylığın geçişi. Cinsellik haz duymayla ilgilidir, transseksüellik ise ister cerrahi müdahaleyle cinsiyeti değiştirme anlamında isterse de travestilerin giyimleri, davranış kalıpları anlamında hep bir yapmacıklığı barındırır. Bedenin yazgısının protezlere mahkum olmak olduğu çağda cinsellik modelinin transseksüellik oluşu

³⁵ Jean, Baudrillard; Tam Ekran, çev.Bahadır Gülmez, 1.basım, İstanbul, YKY, 2001, SS.9-15

³⁶ Baudrillard, Simülakrlar ve Simülasyon, s.25

mantıklıdır. Artık hepimiz simgesel anlamda transseksüelizdir. Çünkü cinsiyete ait bütün göstergeler cinsiyetler arasında değiş tokuş edilebilmektedir.³⁷

Söz konusu olan ister cerrahi isterse de göstergesel olsun protezlerle karşı karşıya olduğumuzu söyleyen, günümüzde bedenin yazgısının protez haline gelmek, cinsellik modelimizinse transseksüellik olduğunu savunan Baudrillard; burada Michael Jackson örneğini verir. Çünkü O, bizi ırktan ve cinsiyetten kurtaracak evrilmenin düşünülmüş tüm biçimlerindeki embriyondur.

Sibernetik devrim beyinle bilgisayarın denkliği karşısında insanı; “bir insan mıyım ben, bir makine mi sorusuna; gelmekte olan genetik devrim “bir insan mıyım ben genetik bir kopya mı sorusuna; cinsel devrim tüm arzu potansiyelini serbest bırakarak “erkek miyim, kadın mı sorusuna yöneltir. Tüm bu belirsizlik, sıkıntı ve bulanıklık her devrimin tuhaf sonucudur.³⁸

Modern toplum kusursuzluğa ve olumsuzluğun yasak edildiği bir yapıya mahkum edilmiştir. Şeylerin olumsuz yanlarını budayarak sentetik olarak onları yeniden yaratan cerrahi bir zorlamayla karşı karşıyayız. Artık bir yüzün rastlantısallığı, güzelliği ya da çirkinliği, olumsuz çizgileri, tüm bunları düzeltmek, güzelden daha güzeli yaratmak gerekmektedir. Cinsiyetimiz, elimizde kalan bu tek yazgı biçimi bile günümüzde kişinin fantezisine göre değişebilecektir. Yeşil alanlara, doğaya, genlere, olaylara, tarihe(Fransız devriminin insan hakları imajının düzeltilerek yeniden sunumu gibi) yani artık hemen her şeye imaj düzeltilmektedir. Yüz, söz, cinsiyet, beden, irade, kamuoyu her yerde insanlıkdışı biçimde yeniden oluşturulmaktadır. Bu dev plastik cerrahi girişiminin amacına ulaşabilmesi için her tür yazgı ve olumsuzluk kırıntısının kovulması gereklidir. Artık etkin değil edilgen fiil egemendir. Eylemden çok eylemin üretilmiş, teşvik edilmiş, istenmiş, medyatik dolayımına uğratılmış, teknik hale getirilmiş olması daha önemlidir. İletişim konuşmak değil konuşturmak; enformasyon bilmek değil bildirmektir. Bildirmekten başka bir bilme olmamalıdır. Konuşturmaktan başka bir konuşma olmamalıdır. Interaktif dışında bir eylem olmamalı yalnızca monitör ve bellek olmalıdır. İşlemi eylemden ayıran en büyük fark işlemin önceden düzenlenmiş olmasıdır. Onun için işlem olmayan konuşma konuşma; işlem olmayan haber haber olamaz. Bütün kategorilerimiz yapaylık dönemine girmiştir. Artık istemek değil

³⁷ Baudrillard, Tam Ekran, ss.17,20

³⁸ Baudrillard, Kötülüğün Şeffaflığı, ss.26-30

istetmek; yapmak değil yaptırtmak; değerli olmak değil değerli kılmak hatta zevk almak değil zevk aldirtmak daha önemlidir.

Baudrillard; insanların akıllı makineler düşleyip bunları yapmasını gizliden gizliye kendi akıllarından ve özgünlüklerinden vazgeçmiş olmalarına bağlar. İnsanlar düşünme işlevini makinelere bağlamışlardır. Tıpkı gelecek nesiller için özgürlükten bahsedilemeyeceği gibi bizim için de düşünce eyleminden bahsetmek imkânsızlaşmıştır. Gelecek nesiller, boşluktalarmış gibi kendilerini koltuğa bağlayarak yaşayacaklardır. Aynı şekilde yapay akıl insanları da kendi zihin alanlarından, bilgisayarları karşısında oturarak vazgeçeceklerdir. Bilgisayarı karşısında kımıldamadan duran sanal insan, ekran aracılığıyla sevişir, derslerini telekonferansla yapar. O bir hareket özürsü haline gelmiştir ve kuşkusuz zihinsel olarak da özürsüdür. Gözlüklerin, görmeyen gözün protezi olması gibi yapay akıl ve onunla ilgili teknolojik aygıtlar da düşünmeyen ve hareket etmeyen insanların protezleridir.³⁹

İnsanın işleyişini makineninkinden ayıran en önemli yan zevktir. Makine insana zevk aldırabilir ancak kendisi zevk alamaz. Çünkü insan gibi zevk alabilmesi için insan olmayı deneyimlemesi, insanı keşfetmesi gerekir. Oysa insan, makinenin keşfedicisidir. Bir makine asla kendi işlevini aşamaz. Bilgisayarın hüznünü açıklayan şey de budur. Ancak makinenin bekarlığı tele- komputer insanın bekarlığını da beraberinde getirir. İnsanlar artık aşkı bile bilgisayar başında yaşamaktadır. Bilgisayardan bulduğu sevgilisiyle telefonda görüşse bile; insan, yine de bilgisayarının başına geri döner. Makineler artık ötekinin yerine geçmiştir. İletişim kurmak bu kadar kolayken biriyle konuşmak niye?⁴⁰ Teknoloji, mesafenin kavramsal olabilirliğini ortadan kaldıran sanal dünyayı yaratır. Bilgisayar ekranı özellikle de internet aracılığıyla hareket, hız ve seyahat teknolojik simülasyon olarak güç kazanırken, gerçek anlamlarını yitirirler. Ekran simüle edilmiş dünyaya seyahatin hipergerçek aracı haline gelir. İnsan ekranın ötesine geçememesine rağmen araç(medya) vasıtasıyla kendi kendini dolaştırır. Ekran karşısında hareket edemeyen insan kendini bilgisayar proteziyle tamamlayarak hareketli hale gelir.

Sanal makinelerimizle ilişkilerimiz iç içe geçmiş durumdadır. Aygıtın tele-komputer insana tahsis edilmesi gibi insan da aygıtı tahsis edilmiştir. Makine, insan ne

³⁹ Baudrillard, a.g.e, ss.51,52,56,57

⁴⁰ Baudrillard, a.g.e, ss.56, 57, 60

istiyorsa yapar. Ama buna karşılık insan makinenin yapmaya programlandığı işlevleri gerçekleştirir yalnızca. İnsan sanallık işlemcisidir. Örneğin fotoğraf makinesi kullanımında bu imkânlar dünyayı kendi görüşüne göre düşünen öznenin imkânları değil, objektifin imkânlarını kullanan nesnenin imkânlarıdır. Bu anlamda fotoğraf makinesi her isteği başkalaştıran, her niyeti silen, yalnızca fotoğraf çekmeye ilişkin refleksin hafifçe belli olmasına izin veren bir makinedir. Objektif, bakışın yerine geçmiş ve bakış ortadan kaybolmuştur. Özne kara kutuya kapanmış, öznenin kendi bakışı yerini makinenin kişisiz bakışına bırakmıştır. Aynada kendi düşselliğiyle oynayan öznedir. Objektifte ve genel olarak ekranlarda ise tüm medyatik ve tele-komputer tekniklerin lehine kendini kuvve olarak teslim eden şey nesnedir. Yapay aklın temel özelliği her şeyi bilgi işlem haline getirebilmesidir. Baudrillard, bundan böyle teknik bir görüntü içinde ya da bir ekran üzerinde yansıyıp kırılmayan hiçbir eylem ve olayın; fotoğraflanmış, filme alınmış, kaydedilmiş olmayı arzular olmayan, bu bellekte toplanmayı ve burada sonsuza dek çoğaltılabilir olmayı istemeyen hiçbir eylemin olmadığını savunur. Ölümden sonraki kalıcı sonsuzlukta değil yapay belleklerde toplanmayı ve sanal bir sonsuzlukta kendini aşmayı istemeyen bir olay yoktur artık. Sanal atılım tüm ekranlarda ve tüm programların göbeğinde kuvve olarak var olma atılımıdır, bu büyümlü bir taleptir. Tıp alanındaki teknik gelişmelerin insana erkek miyim ben, kadın mı sorusunu sordurtması gibi makine teknolojilerinin gelişmesiyle de makine miyim ben yoksa insan mı sorusu ortaya çıkmıştır. Baudrillard'a göre bu sorunun cevabı yoktur. Teknoloji antropolojiyi gizlice ele geçirmiştir. Geleneksel makine ve insan ilişkileri karmaşık değildir. İşçi, makinesi tarafından yabancılaştırılmıştır. Oysa yeni teknolojiler, makineler, interaktif ekranlar insanı kendine yabancılaştırmaz insanla makineyi birbirine entegre eder. Video, televizyon, bilgisayar tıpkı kontakt lens gibi bedenin protezleri haline gelmiştir. Ötekilik yerini aynılığa bırakmıştır. Bunun bir kölelik olduğu yolunda eleştiriler yapılacaktır ancak Baudrillard'a göre tele-komputer insanın kendi iradesi olmadığı için köle olmayı da bilmeyecektir.⁴¹

İlerleme süreci; insanı, zihnini ve bedenini, teknik yapma-nesnelere aktarmaya ve bağışıklık sistemlerini terk etmeye zorladığı için, insanların iç bağışıklık sistemlerini yok eder. Baudrillard, insanların yok edilişinin mikropların yok edilişiyle başladığını savunur. Çünkü mevcut haliyle; mizaçları, gülüşü, tutkuları, cinselliği ve salgılarıyla

⁴¹ Baudrillard, a.g.e, ss.61-63

insanın kendisi de pis bir mikroptan başka bir şey değildir. Modernizm tüm bunları ortadan kaldırmayı amaçlar. Baudrillard aşırı viral mikropların hiçbir bakteri ve mikrobun hayatta kalmadığı tamamen sterilize ortamlarda yayıldığını söyler. Bu mutlak olumlulukta bünye artık işsiz kalan kendi antikorlarınca yok edilir. Bir sistem tüm olumsuz öğelerini dışladığında zehirlilik bu sistemi, bedeni ya da bilgisayar ağını ele geçirir.

“AIDS ve kanserin modern patolojimizin ve her tür öldürücü virallığın prototiplerine dönüşmüş olması mantıklıdır. Beden hem genetik fantezilere hem de protezlere teslim edildiğinde savunma sistemlerinin düzeni bozulur. Kendi dışsal işlevlerinin artmasına mahkûm olan bu fraktal beden, aynı zamanda kendi hücrelerinin çoğalmasına da mahkûmdur. Beden metastaza girer: İç ve biyolojik metastazlar, protezlerden, ağlardan ve bağlantılardan oluşan dış metastazların simetrisidir.”⁴²

Nakil organ ve yapay ikame biçimine bedenin isyan etmesi gibi zihinde kendisine dayatılan organlar arası işbirliğine sayısız alerji türüyle başkaldırır. Bu tepki her türlü olumsuzluğun ve eleştirel başkaldırının yerini almıştır. Tıpkı doğanın da insanın kendisine yönelik işlevsel nüfuzuna doğal afetlerle karşılık vermesi gibi.

Modern toplumlar olumsuzluğa tahammül edememekte, insanın genetik yapısıyla dahi oynayabilecek aşırı bir noktaya vararak her türlü olumsuzluğu yok edip, sentetik ve mutlak bir iyi yaratmayı hedeflemektedir. Korunma, doğal göndermeleri öldürme, şiddetin temizlenmesi ve olumsuza estetik cerrahi yapılması sayesinde bundan böyle yalnızca iyilik kavramıyla uğraşmak isteyen, kötülükten söz etme olanağının kalmadığı bir toplumda kötülük viral ve terörist biçimlere bürünür. Kesintisiz olumluluk üretiminin korkunç sonuçları vardır. Olumsuzluk, kriz ve eleştiriye gebeyse; aşırı olumluluk da kriz ve eleştiriye süzme yeteneksizliğiyle felakete gebedir. Tohumlarını, basillerini, mikroplarını yani biyolojik düşmanlarını yok eden biyolojik bedenin metastaz ve kanser tehlikesiyle yani vücudun kendi olumlu hücrelerini yutmasıyla karşı karşıya kalması gibi kendi olumsuz öğelerini ortadan kaldıran her yapı benzer sonuca mahkûmdur.⁴³

Doğal dünyada kusursuzluk söz konusu olamaz, özellikle insan önemli bir kusurdur. Eğer dünyanın kusursuz olması amaçlanıyorsa bunun üretilmesi gerekir.

⁴² Baudrillard, a.g.e, s.67

⁴³ Baudrillard, a.g.e, s.86

Ancak kusursuz cinayet, hiçbir eksiği olmayan bir dünya yaratmak ve bir iz bırakmadan aradan çekilmek anlamına geliyorsa insanoğlu bunu başaramamış demektir. Çünkü o her şeye karşın izler-virüsler, dil sürçmeleri, mikroplar, felaketler- bırakmaktadır. Yapay dünya tıpkı insanınkilere benzer kusurlara sahiptir. Ancak; Öznenin nesneyi keşfettiği durumların her zaman dikkat çekmesine rağmen nesnenin özneyi keşfetmesi üzerinde hiç durulmamaktadır. Tıpkı bizim onları keşfettiğimiz gibi virüsler de bizleri keşfetmiştir.⁴⁴

Her yanımızı sarmış durumda olan kodlar genetik var oluşumuza kadar uzanmıştır. Artık cinsellik ve çocuk doğurma da her türlü rastlantısallıktan arındırılmıştır. Klonlamayla, genetikte kod adı verilen bir ana kalıp uğruna anne ve baba yok olmuştur. Bireyselleşmiş bir organizmanın her bir hücresi özdeş bir bireyin dölyatağı haline gelebileceğinden artık tek hücreden sonsuz sayıda insan yetiştirilebilecektir. Eşeyli dünyaya getirme yerini ebedi ikizliğe bırakmıştır ve ötekinden vazgeçilmiştir. Özdeşlerin kopyalanması öznedeki bölünmeye son verdiği için bundan böyle ne özne vardır ne de sanayi nesnesi bir aynadan başka bir şey. Kitle iletişim araçları ve sanayi ürünleri için kullandığımız terimleri bedenın seri üretimi için de kullanabiliriz. Bundan böyle hiçbir şeyin diğerdan ayırt edilemeyeceği özdeş nesneler ve görüntüler üretimini buyuran yapay protezler vardır. Sanayi çağının protezleri dışsal ve dış tekniklidir, teknoloji çağının protezleri ise içselleşmiş ve iç tekniklidir. Genetik kodun ana ilkesiyle kanserli hücrenin metastazındaki mantık aynıdır. Kişi artık genetik formülünün kanserli metastazından başka bir şey değildir. Kanser bir hücrenin tüm organik yasalarını hiçe sayarak sonsuza değin hızla çoğalır, klonlamada da aynı, tek bir ana kalıp sonsuza dek çoğaltılabilir. Eskiden eşeyli üreme bireyde sonsuza dek ve tek tip çoğalmaya karşı çıkıyordu oysa günümüzde özdeşliğin genetik ana kalıbı saptanabildi ve artık kişilerin rastlantısal cazibesini oluşturan tüm farklılıklar ortadan kalktı.⁴⁵

Olumsuzluğa tahammül edemeyen modern insan bir olumsuzluk, anormallik olarak değerlendirdiği ölümü de hayatından çıkarmak için büyük çaba sarf eder. Foucault batılı modernleşmenin başlangıç aşamasında delilerin toplumdan dışlanma sürecini çözümlemişti ancak aklın gelişmesiyle birlikte normalliğin sınırları daralarak çocuklar, yaşlılar, yoksullar, az gelişmişler, zekâ katsayıları düşük olanlar, sapıklar,

⁴⁴ Jean, Baudrillard; Kusursuz Cinayet, çev.Necmettin Sevil, 1.basım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998, ss.58,71

⁴⁵ Baudrillard, Kötülüğün Şeffaflığı, ss.121-123

transseksüeller, entelektüeller, kadınlar gibi yeni pek çok kategori ortaya çıkmıştır. Normal insan düşüncesi giderek daha ırkçı bir temele oturmaktadır. Rasyonel toplumumuzun temel ayrımlayıcı kategorilerinden biri de ölümlerdir. Modern toplumlarda ölümler yavaş yavaş yok olmakta, birer gerçek varlık, kendileriyle değiş tokuşta bulunmaya değmeyecek varlıklar olarak görüldükleri için şehrin dışına taşınmaktadırlar. Mezarlığa götürülen ölümler zaman içinde oluşacak tüm gettolara örnek oluşturmuştur. Yeni kentlerde deliler, suçlular ve anormaller için kalacak bir yer bulunurken ölüm için herhangi bir mekân yoktur. Baudrillard'a göre bunun nedeni günümüzde ölümün normal olmayışıdır, ölmek akla bile gelmeyecek anormal bir şeydir, zaten yeni olan da bu yaklaşımdır.⁴⁶ Modern toplum bütün değerlerini yaşam üstüne oturtmuş, ölümü normalin dışına itmiştir. Oysa bizden önceki toplumlarda ölümle yaşam arasında keskin bir ayrım yapılmamakta, ölüm günlük yaşamın doğal bir parçası olarak algılanmakta, canlılar ölümlerin ruhları ve anılarıyla beraber yaşamaktadır. Ölümden uzaklaşma modern insanın yaşamını ölüm korkusunun baskısı altına almaktadır.

Vahşiler yalnızca kendi kabilelerine mensup olanları insan olarak tanımlarken modern dünyada bu anlayış tamamen değişmiş ve artık insanlık kavramı evrenselleştirilerek bütün insanlara insan denmeye başlanmıştır. Ancak insani olan daha işin başında yapısal ikizi olan insanlık dışını yaratmıştır. Kültürün gelişmesiyle birlikte öteki ortaya çıkmış, ötekini insanlık dışı ve işe yaramazlıkla suçlayan ayrımcılık gelişmiştir. Baudrillard'a göre ayrımcılığın ortaya çıkmasına neden olan şey bize ait gelişigüzel bir insan kavramıdır. Baudrillard; rasyonel düşünce konusunda giderek derinleşen kültürümüzün doğayı, hayvanları, küçümsenen ırkları insanlık dışına ittikten sonra insani adlı bu kanserin salt kendi üstünlüğüne inanan bu toplumda dal budak salacağını söyler.⁴⁷

⁴⁶ Baudrillard, Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm, s197

⁴⁷ Baudrillard, a.g.e, s.195

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.SİMÜLASYON EVRENİ VE MEDYA

3.1.Medya Kuramlarına Genel Bir Bakış

İletişim tarihi insanlık tarihiyle yaşıtken; kitle iletişiminin tarihi teknolojik gelişmelerin tarihidir. Marshall McLuhan gibi teknolojik belirleyiciliğe inanan iletişim kuramcıları ise uygarlık tarihini yapan ve değiştirenin iletişim teknolojileri olduğunu ileri sürerler. Bu bölümde; endüstri sonrası toplumunda yaşanan değişiklikler yani medyanın ne olduğu sorunsalı ile medyanın toplum ve birey üzerinde yarattığı etkiler incelenmeye çalışılacak ve Baudrillard'ın medya üzerine görüşleri daha önce ortaya atılan medya kuramlarıyla da karşılaştırmalı olarak verilecektir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, ABD'de yaşanan ekonomik gelişmelere paralel olarak artan refahla birlikte bazı kuramcılar artık endüstri toplumunun son bulduğunu ve yerini hizmet sektörünün ön plana çıktığı post-endüstriyel topluma bıraktığını savunurlar. Bu görüşün en ünlü savunucularından Bell'e göre; bu toplumu sanayi toplumundan ayıran en önemli faktör bilginin birinci plana geçmesidir. Artık temel ekonomik kaynak üretim araçları, emek, sermaye ve doğal kaynaklar değil bilgidir. Bilginin elde edilmesi, örgütlenmesi, denetlenmesi ve kullanımı sanayi sonrası toplumun temelini oluşturur. Böyle olunca sermaye birikimi, yatırım ve üretim geri plana düşer.¹

Klasik dönemde bilginin kendinden başka amacı yoktur, işe yararlık amaç değildir. Bilgi yalnızca var olmayı hedefler. Sokrates'in belirttiği gibi bilgi erdemdir. Ancak 1700'lü yıllarda teknolojik gelişmelerin yavaş yavaş filiz vermeye başlamasıyla birlikte bilginin anlamında da köklü bir değişiklik olmuştur. Bilgi var olmayı hedefleyen bir şey olmaktan çıkarak uygulanan bir şey haline gelmiştir. Bilginin anlamındaki bu değişiklik, çağdaş kapitalizmi kaçınılmaz ve hâkim kılmıştır. Teknik değişikliğin hızı, zanaatçıların asla ortaya koyamayacakları kadar büyük bir sermaye talebi getirmiştir. Yeni teknoloji aynı zamanda üretim yoğunlaşmasını da gerektirmiş yani fabrikalar ortaya çıkmıştır. Bilginin işe uygulanışı üretim patlamasına yol açmış buna paralel olarak da yaşam standardı yükselmiştir. Üretimin büyük ölçüde makineler

¹ İrfan, Erdoğan; Korkmaz Alemdar, Öteki Kuram, 1.basım, Ankara, Erk Yayınları, , 2002, s.40

aracılığıyla gerçekleştirilmesi ve artan refah sonucu boş zaman ve satın alma gücü de artmış ve üretim sektörünün yanında yeni bir sektör hizmetler sektörü ortaya çıkmıştır.

Bell'e göre; hizmet sektörünün büyümesiyle birlikte insan başka insanlarla daha çok çalışmaya başlamıştır. Bell, bilgi artışıyla birlikte üretim sektöründe çalışan işçilerin de kalitesin yükseldiğini ve Marksist yabancılaşmanın ortadan kalktığını iddia eder. Beklentilerin yükselmesiyle bireysel istekler önceliğini yitirmiş, toplumda yapılacak hizmetlerde halkın isteği ön plana çıkmıştır. Yani sanayi sonrası toplumda toplumsalcılık belirgindir. Post-endüstriyel topluma geçişle birlikte bazı düşünürler ideolojinin sonunu ilan etmiş demokratik ilkelerin egemen olduğu bir toplumda, büyüme, farklılaşma, yekpareleşme ve kalite yükseltme süreçlerine sahip bir sistemde ideolojiden özellikle de sınıf mücadelesinden bahsetmenin anlamsız olduğunu öne sürmüşlerdir. İdeolojinin sonu teziyle birlikte de nesnel bilim ve teknoloji görüşü desteklenmiştir. İdeolojinin sonunun medyayı da tarafsızlaştırdığı savunularak medyada nesnellik ve tarafsızlık iddiaları meşrulaştırılır.²

Özetle; teknolojiideki hızlı gelişmeye koşut olarak toplumda yaşanan değişim sosyal bilimlerin alanında çalışan insanları, teknoloji ve etkileri üzerine daha çok düşünmeye zorlamıştır.

Medya araştırmaları, iki savaş arası dönemde başlamıştır. 1930'larda yani Nazizmin ve faşizmin dünyasında egemen olan düşünce kadir-i mutlak medya anlayışıdır. Dönemin hâkim yaklaşımı hipodermik iğne kuramına göre, medya mesajları tıpkı bir şırınga gibi kitlelerin zihnine enjekte edilir. Medyayı ellerinde bulunduranların kitlelere istediklerini yaptırabilecekleri varsayımı ilk döneme damgasını vurmuştur. Ancak medya aracılığıyla istenilen her şeyin yapılabilceğini savunan kadir-i mutlak medya kuramı uzun süreli rağbet görmemiştir. Medya araştırmalarının ikinci döneminde bu yaklaşım niceliksel bir araştırma sorunsalına, neyin, kimin üzerinde, ne kadar etkili olduğu sorunsalına dönüştü. Bu dönemin önde gelen iletişim kuramcısı Lazarsfeld ve arkadaşları, yaptıkları araştırmalarla medyanın sanıldığı kadar etkili olmadığını ortaya çıkardılar. Örneğin medyadaki siyasal kampanyalar sonucu kararını değiştirenlerin çok küçük bir azınlık olduğu bilimsel verilerle ortaya çıktı. Çoğunluğun kararı değişmemiş, sadece önceki konumları güçlenmiş ve kristalize olmuştu. Lazarsfeld ve arkadaşları, kişilerarası iletişimin üzerinde durarak 'iki aşamalı iletişim' kavramını ortaya koydular.

² Erdoğan, Alemdar, a.g.e, s.53

Buna göre; kitle iletişim araçlarının mesajı önce belli bir grup içerisinde diğerlerine göre daha önemli bir konuma ve mesajı yorumlama gücüne sahip kişilere ulaşır, onların yorum sürecinden geçerek çevrelerine yayılır. Araştırmacılar bu kişilere kanı lideri adını verir. Bu kuramcılar; kişilerarası iletişimin kitle iletişiminden daha etkili olduğunu savunur. Ancak her iki döneme de hakim olan problem medyanın ne olduğu değil ne kadar etkilediğidir.

Teknolojik determinizmi savunan medya kuramları da medya araştırmaları içinde geniş yankı bulmuştur. Innis ve McLuhan askeri, sınai ve idari teknolojilerin olduğunu, fakat bunların topluma etkisinin iletişim teknolojilerinin etkisiyle eşit olamayacağını savunurlar. Onlara göre; iletişim teknolojileri bütün teknolojilerin merkezindedir ve uygarlık tarihini yapan/değiştiren de iletişim teknolojileridir. Innis'e göre toplumsal değişimin kaynağı teknolojidir. Toplumsal biçim ve kültürdeki değişiklik iletişim teknolojilerindeki değişimin uzantısıdır. Teknolojik araçların çoğu insanın fiziksel yeteneklerini geliştirme çabası içindir. İletişim araçları düşünce/beynin uzantısıdır. Yeni iletişim araçlarını elde etme amacıyla oluşan rekabet toplumdaki rekabetçi uğraşın temel eksenidir. Çünkü zihinsel değişim teknik aygıtlar sayesinde oluşmakta ve eski düzenleri teknik aygıtlar yıkmaktadır. Yani iletişimi denetlemek hem bilinci hem de toplumsal örgütlenmeleri denetlemek anlamına gelir. İletişim araçlarının sahipleri toplumsal egemenliği de ellerinde bulundururlar. Dolayısıyla sisteme alternatif üretmek için yeni iletişim araçları bulmak gerekir. Yeni araçlar varolan güç merkezlerini baltalar, yeni örgütlenme kalıpları yaratır ve yeni bilgi şekillerinin anlatımını kolaylaştıracak şekilde düzenlenir. Böylece toplum değişime uğrayarak dengesini bulur.

Innis, burjuvazinin ekonomik gücünü kullanarak yeni teknoloji şekillerini, siyasal hakları ve gücü elde etmeye çalıştığını söyler. Oysa emeğini satarak yaşayan insanların yeni teknolojileri aramaya önderlik etme hakları yoktur. Yeni araçlar ancak egemen ideolojinin karşısında yer alanlar tarafından geliştirilirse sisteme alternatif olabilirler. İletişim araçlarının toplumu bu denli güdümlenebilecek gücü olduğu düşüncesi kabul edilecek olsa dahi teknolojiyi geliştirmenin günümüzdeki maliyeti düşünöldüğünde teknolojinin kapitalist düşünceyi bu yolla aşamayacağı açıktır. Emekçi sınıf teknolojinin zihinsel keşfedicisi olsa bile bunu kapitalist egemenlik altında yapmak zorundadır.

Erdoğan ve Alemdar; Avrupa’da feodalitenin çöküşünün, yeni bir iletişim aracının ortaya çıkışıyla değil, yeni bir sınıfın feodalite içinde gelişmesi ve kendi çıkarlarına uygun bir iletişim aracını yaratmaları sonucu gerçekleştiği örneğini vererek kuramın yanlışlığını ortaya koymuşlardır.³

Innis bütün iletişim araçlarının zaman veya uzay yanlısı olduğunu savunur. Parşömen, çamur, taş gibi dayanıklı ve taşınması güç olan araçlar zaman, kâğıt ve papirüs gibi hafif ve daha az dayanıklı araçlarsa uzay yanlıdır. Herhangi bir araç belli çıkar ve örgütlerin başkaları aleyhine büyümesini sağlar ve bunlara bir örgütlenme biçimi kabul ettirir. Yer yanlısı araçlar imparatorlukların büyümesini teşvik eder, laik, siyasal otoriteyi destekler. Merkezi olmayan örgütlerin büyümesini teşvik eder. Zaman yanlısı araçlarsa tarih ve geleneği besler, gerici örgütlerin büyümesini destekler. Innis sözlü ve yazılı gelenek arasında kaçınılmaz bir çatışma olduğunu söyler. Yazılı gelenek geçmiş yerine şimdi ve geleceğe, moral düzene dayanan bilgi yerine teknik düzene ve bilime, zaman içinde süreklilik yerine uzay üzerinde devamlılığa önem verir. Sözlü ve yazılı gelenekler arasındaki bu mücadele sonucunda yazı sözü ortadan kaldırır ve egemen aracın çıkarlarına ve kültürel tutumuna uyum sağlayan bilgi kalır. Yazılı gelenekte bilginin meşruiyeti laik ve gelecek yönelimli olmasına bağlıdır. Innis’e göre çağdaş batı tarihi, iletişimin egemenliğinin ve basın üzerine kurulmuş bilgi tekelinin tarihidir. Basının gelişimi ortaçağ kilisesinin tekeli kırılmış, milliyetçiliğin ve imparatorlukların gelişimini sağlamış, laik toplumun yaratılmasında etkili bir güç oluşturmuş, otoritenin kaynağını kiliseden devlete; bilgiyi dinden bilime geçirmiştir. Yani batı uygarlığı teknolojinin ürünüdür. Innis, insan faktörünü göz ardı etmiştir, onu teknolojinin edilgen ögesine indirgemıştır.⁴

İletişim tarihçisi Innis’in düşüncelerinden etkilenen Marshall McLuhan da Innis gibi iletişim teknolojilerinin ekonomik, sosyal ve politik kurumlar üzerindeki etkisini incelemiş ancak ondan farklı olarak iletişim teknolojilerinin bireyler arası iletişimdeki etkilerini de ele almıştır.⁵

Teknolojinin yani aracın kendiliğinden iyi ya da kötü olmadığı, aracın değerinin nasıl kullanıldığına bağlı olduğu şeklindeki yaygın inancın aksine McLuhan, aracın gerçek içeriğinin kendisi olduğunu savunur. Araç iletidir tezi McLuhan’ın medya

³ Erdoğan, Alemdar, a.g.e, ss.167,168

⁴ Erdoğan, Alemdar, a.g.e, ss.168–170

⁵ Nurdoğan, Rigel; Kadife Karanlık, 1.basım, İstanbul, Su Yayınları, 2003, s.7

teorisinin temelini oluşturur. İletişim aracının mesajın kendisi olması, iletişim aracının mesajı dönüştürdüğü anlamına gelir. Araç insanın uzantısıdır. Araç mesajdır. Onun için içerik yerine biçime eğilmek gerekir. Eğer araç bilinmezse mesaj da bilinmez. Araç kullanan kişilerin algısal alışkanlıklarını değiştirir. Bir araç bizim algılarımızı değiştirdiği ölçüde araçtır. Araç yansız değildir, kullanan kişilere olduğu kadar topluma da mesaj verir. Mesajın içeriğinin iletiliği araçtan daha önemli olduğu görüşünü reddeden McLuhan aracın önceliğini vurgular. Araçla neyin söylendiği önemli değildir. Bir hikâyenin sözlü söylenmesi, tiyatrodan oynanması, sinemayla anlatılması, televizyonda sergilenmesi farklı anlamlar taşır. McLuhan bir medya(arac) bizim algımızı şekillendirir, araç iletidir ile bunu anlatmak istiyorum der. Araç sadece mesajın taşıyıcısı değildir, insanların algısını değiştirmede mesajdan çok daha etkilidir. Araç iletişimin anlamını saptadığı için hiçbir iletişim aracı yansız olamaz. Mesaj bilinçli beyin üzerinde etkiliyken medyum vücudu ve beyni bilinçsizce etkiler. Bir aracın içeriği daima başka bir araçtır. Örneğin yazmanın içeriği konuşmadır. McLuhan aracın ileti olduğunu söylerken içeriğin tamamen önemsiz olduğunu savunmaz. Ancak içeriği ön plana çıkartıp aracı önemsemeyen görüşlerin yeni teknolojilerin insanlar üzerinde yarattığı etkiyi anlayamayacaklarını söyler. McLuhan'ın araç iletidir sözü farklı anlamlara sahiptir. İlk anlamı insanların içeriğine bakmadan sadece aracı sevdikleri için onu kullandıklarıdır. İnsan televizyon izlemek için televizyon izler. İkinci anlamı; bir aracın mesajının toplumda bıraktığı etkidir. Basımın mesajı Batı kültürünün bakışı ve basımın etkisidir. Üçüncü anlamıysa aracın niteliğinin mesajın limitini belirlediğidir.⁶ Culkin ise, McLuhan'ın araç iletidir sözünden birbirine bağlı dört anlam çıkarmıştır: a) içerik yerine biçime eğilmek gerekir; iletişimin şekli sadece içeriği değiştirmez, aynı zamanda her şekil belli iletiler için tercihe sahiptir. b) içerik daima belli bir şekilde vardır ve dolayısıyla bu biçimin dinamiği tarafından bir dereceye kadar yönetilir. Eğer araç bilinmezse ileti de bilinmez; bu anlamda araç ortak iletidir. c) araç kullanan kişilerin algısal alışkanlıklarını değiştirir. Araç yansız değildir, izleyicilere etki eder. Duyularda pencereler açar ve kapatır. Örneğin televizyon kullanılmamış tembel duyulara mesaj iletir. d) araç kişilere olduğu gibi topluma da mesaj verir.⁷

⁶ Rigel, a.g.e, ss.8-9,16-17

⁷ Erdoğan, Alemdar, a.g.e, s.172

McLuhan'ın araç iletidir tezini benimseyen Baudrillard da medyanın içeriğinin değil biçiminin önemli olduğunu savunur. 'Mesaj iletidir' 1970 ve 1980'lerde Baudrillard'ın düşüncelerine rehberlik eder. Bu yıllarda Baudrillard; medyayı; imge, gösterge ve kodları yeniden üreten simülasyon makinesi olarak değerlendirir. Medyada bilgi ve göstergelerin çoğalması anlamı nötralize eder. Yani araçtaki enformasyon ve gösterge artışı içeriği etkisiz kılar. McLuhan'nın dediği gibi araç iletidir. Ancak Baudrillard McLuhan'ın tezini bir adım daha öne götürür ve gösterge artışının yalnızca mesajın değil aracın(medya) da sonu olduğunu savunur. Artık terimin gerçek anlamında medya yoktur. Medya ve gerçekliğin için için kaynadığını söyleyen Baudrillard gerçekle medyanın sunduğu gerçeklik arasında ayırım yapabilmenin imkânsız hale geldiğini savunur. Kitle bütün medya içeriklerini emer, nötralize eder, üstelik anlam yerine daha çok gösteri talep eder, medya ve gerçeklik arasındaki sınırı aşındırır. Böylece medya medyanın kitle üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunun ve kitlenin medyayı nasıl ürettiğinin bilinemeyeceği bir düzeye vararak kitle içerisinde için için kaynar. Özetle medya kitlenin muhabbet tellahıdır, onun zevklerini, fantezilerini ve gösteri merakını yeniden üretir. Bu şekilde; Baudrillard, medyanın kitle bilinci üzerindeki empoze gücüne dayanan manipülasyon kuramına da kısa devre yaptırır. Medya ve kitle anlamı tasfiye ettikleri için medya mesajlarının ideolojik eleştirileri doğrular nitelikte olması imkânsızdır.⁸

McLuhan farklı araçların farklı duyuları harekete geçirdiğini ve kimi duyuları ön plana çıkartırken kimi duyuları da tembelleştirdiğini söyler. Çiçero döneminde* beş duyu deyiminin görme, işitme, tat alma, koklama ve dokunma gibi bütün duyuların eşit olduğu, fiziksel ve psikolojik enerjinin bütün duyu alanlarına dengeli biçimde dağıldığı, sağlıklı, doğal durumdaki insanı tanımladığını söyleyen McLuhan; herhangi bir kültürel düzenlemede, bir duyu bir enerji hücumuna hedef oluyorsa ve tüm ötekilerden daha fazla mesaj alıyorsa her zaman sorun çıkacağını söyler. Modern batılı insan için bu görsel durumdur. Batılı insan yalnızca beyninin bir bölümüyle düşünür ve öteki bölümünün açlığını duyar. Eğer kültürünüz sizi göze önem verme yönünde besliyorsa –ki Gutenberg devrimiyle gelişen Batılı kültür mesajı göze gönderir- beyniniz herhangi bir başka duyu eğilimine eşit ağırlık vermekte zorlanır. Görsel uzam yapısı, Yunan

⁸ Kellner, Douglas. Baudrillard: A New McLuhan? www.uta.edu (Baudrillard on the web adlı site)

* Çiçero: M.Ö. 106-43 yılları arasında yaşamış, hukuk felsefesiyle ilgili görüşleriyle ünlü düşünür.

fonetik okuryazarlığınca yaratılmış olan Batı uygarlığının insan eliyle oluşturulmuş bir yapısıdır. Bütün öteki duyulardan ayrılmış ya da soyutlanmış olan, gözler tarafından algılanan bir uzamdır. İşitsel uzam yapısı ise, okuryazar olmayan insanların yaşadığı ham haldeki doğanın doğal uzamıdır. Hem işitsel hem de görsel uzamı kullanabilen ikikültürlülüğü yaşayan insanlarsa en şanslılardır.⁹Özetle iletişim araçlarının etkisi öncelikle duyular üzerindedir, aracın yapısındaki değişiklik kullanılan duyuyu dolayısıyla insanların ve ardından da toplumun olayları algılayış tarzını değiştirir.

İnsanlık tarihini; kabile çağı, edebiyat çağı, basım çağı ve şu an içinde yaşadığımız elektronik çağ olarak dört önemli döneme ayıran McLuhan, ilk insanlar için duymanın en önemli duyu olduğunu ve duymayı kontrol eden beynin sağ yarı küresinin bu dönemde hâkim olan yarı küre olduğunu söyler. Kabile çağı fonetik alfabenin bulunmasıyla sona erer. Alfabenin icadıyla edebiyat çağına geçilmiş insanların dünya algılarında da önemli bir değişim yaşanmıştır. İnsanlar bu dönemde kulakları kadar gözlerini de kullanmaya başlamışlardır. Fonetik alfabenin bulunmasıyla bilim, matematik ve felsefe de ortaya çıkmıştır. Edebiyat çağına basım teknolojisi son vermiş, Gutenberg'in buluşu görsel bağımlılığı daha da artırmıştır. Telgrafın icadıyla da elektronik çağ başlamıştır.¹⁰ McLuhan basına dayanan uygarlığın telgrafın gelişmesiyle gücünü kaybettiğini, radyoyla egemenliğini yitirdiğini, televizyonla da öldüğünü söyler. Televizyon katılmayla insanları toplumun canlı üyeleri yapar. Televizyon sadece enformasyon yayan bir araç değil, aynı zamanda insanın deneyimini düzenlemede radikal bir yoldur. Televizyon görüntü ve sesi birleştirir ve duygusal dokunma duyusu verir. Dolayısıyla televizyonda göz, kulak ve el oyuna girer. Yani McLuhan Gutenberg devrimi sonrası televizyonun icadıyla birlikte insanların görsel uzamın yanında işitsel uzamı da birlikte kullanmaya tekrar başladıklarını ve bunun olumlu bir gelişme olduğunu düşünür. McLuhan, araçları sıcak ve soğuk olarak ikiye ayırır. Eğer araç tek duyuyu uzatıyor ve izleyiciye tamamlaması için çok şey bırakmıyorsa bu sıcak araçtır(radyo, fotoğraf). Eğer az şey veriyor ve izleyici tarafından çok şey ekleniyorsa bu soğuk araçtır(televizyon, telefon). Enformasyon bakımından verdiği az olduğu için televizyon soğuk araçtır. Televizyonda iletiyi tamamlamak için izleyicinin aktif katılması gereklidir. Bu da televizyon ekranındaki noktaları ve çizgileri birleştirerek

⁹ Marshall, McLuhan; Global Köy, çev. Bahar Öcal Düzgören, 1.basım, İstanbul, Scala Yayıncılık, 2001, ss.77,80,88,89

¹⁰ Rigel, a.g.e, ss.13,14

yapılır. Basılı yazıya dayanan iletişimde araç sıcaktır. Sıcak iletici, alıcı taraftaki insanın görme duyusuyla algıladığı işaretlerden yola çıkarak dış gerçeklik hakkında algılamalar yapmasında kişinin tasarım yeteneğini kullanmasına gerek bırakmayan ileticidir. Sıcak ileticiler dış gerçeklikle ilgili enformasyonu hazır olarak vermektedirler. Bunu yaparken duysal bir dengesizlik yaratmakta, görme duyusunu egemen kılmaktadırlar. Radyo da belirli bir duyu organını ön plana çıkarttığı ve dış gerçekliğin tasvirinde kişisel tasarım yeteneğine fazla yer bırakmadığı için sıcak iletişim aracıdır. Soğuk araçlar ise dış gerçekliğin resmine varmada seyirciden canlı bir muhayyile isteyen araçlardır. Bunun en iyi örneği televizyondur. McLuhan'a göre sesli film de soğuk iletişim aracıdır. Buradaki katılma düşünen insanın bilinçli katılması değil, fiziksel bakımdan duysal ve beyinsiz bir katılmadır. McLuhan'ın izleyicinin muhayyile gücünden anladığı ekranda izlenen görüntülerin gerçek yaşamın bir yansıması olduğunu anlayacak bir etkinlik değil, görüntüleri oluşturan ışıkça farklı tonlardaki sayısız noktacığın duyu organları ve merkezi sinir sistemince bir bütün olarak algılanmasıdır. Tasarım gücünün yalnızca duyular ve merkezi sinir sistemine ait bir sorunsal gibi algılanması McLuhan'ın sıcak ve soğuk medya ayrımını günümüzde etkisiz kılmaktadır. Kitap okurken görülen harflerden ve kelimelerden hareketle dış gerçekliğin resmine ulaşmak için de aynı tasarım gücüne ihtiyaç vardır. Bunun için yazılı iletişimle televizyon ve sinema arasında tasarım gücü bakımından bir algılama farklılığının sınanmasına dayanan bir kuram geliştirmek olanaksızdır.¹¹

McLuhan'ın sıcak ve soğuk medya ayrımına karşılık Baudrillard, bütün medyanın soğuk medya haline dönüştüğünü savunur. Baudrillard'a göre bütün bilgi ve iletişim araçları anlamı nötralize eder ve aktif bir süreç olarak anlam üretmekten ziyade anlama direnç gösteren, Baudrillard'ın imgenin pasif emilimi kavramıyla tanımladığı tek boyutlu medya deneyimi olan, sığ seyircilere sahiptir. İletişim araçları kitleleri enformasyon bombardımanına tutar ama gerçekte onlara hiçbir şey vermez.¹²

McLuhan çalışmalarında kitle iletişim araçlarının, baskı makinelerinden başlayarak radyo ve özellikle de televizyonun, etkilerini incelemiş; elektronik iletişim araçlarının kültürü yaygınlaştırarak dünyayı global bir köy haline dönüştüreceğini savunmuştur. 1950'lerde, kitle iletişim araçlarının etkilerinin verili toplumun egemen kültürünü

¹¹ Ünsal, Oskay; Ünsal, Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri, 5.basım, İstanbul, Der Yayınları, 2000, ss.223,224

¹² Kellner, a.g.m

pekiştirici yönde olduğunu savunan McLuhan; 1960'larda modern elektronik iletişim araçlarının; özellikle televizyonun dünyayı tek bir evrensel köye dönüştüreceğini savunmaya başlamıştır.¹³ McLuhan 'global köy' kuramını, elektronik medyanın insanlığı yeniden birleştirdiği düşüncesi üzerine oturtur. Global köyün elektronik iletişim teknolojisi ile insanlar birbirleriyle daha yakın ve daha fazla ilişkiye girerler. İnsanlar birbirlerinden uzakta ama birliktedirler.

*"Elektrik akımı, birbirinden farklı olan toplumları, bütün yer kürede, sık sık dünya çapında değer çatışmalarına ve doğası gergin kültürel rahatsızlıklara yol açan aşındırıcı bir temas noktasına getirmiş ve böylelikle, örneğin Beyrut'ta bir rehine alındığında, dünyanın öteki tarafında bulunan tüm bir ulusun tehlikeyle yüz yüze kalması söz konusu olmuştur."*¹⁴

Teknolojik iletişim sayesinde insanlar yeniden dokunma ve duyma duyularını ön plana çıkarmışlardır. Bunun sonucunda bireysellik kültürümüzden çıkmıştır. Örneğin matbaanın icadıyla kitabın yaygınlaşması sonucu kitap okuma toplu bir etkinlik olmaktan uzaklaşmış ve bireysel bir uğraş haline gelmiştir. Bireyselliğin gelişmesiyle insanlar arasındaki bağ da zayıflamıştır. Oysa McLuhan'a göre elektronik çağda bunun tam tersi gerçekleşmektedir. Elektronik medya sayesinde sözel gelenek yeniden oluşmuş ve insanlar bütün duyularını yeniden eşit oranda kullanmaya başlamışlardır. Sözel kültürler Gutenberg ile yazılı kültüre dönüşmüş, günümüzdeyse elektronik kültüre geçilmiştir. Buna bağlı olarak düşüncelerimiz de değişmektedir. İnsanlar uzmanlaşmaktadır. Ancak bu uzmanlaşma, mekanik iletişim çağında(gazete ve kitap başta olmak üzere yazılı iletişim çağı)olduğu gibi insanın insandan uzak kalmasıyla değil, aksine elektronik iletişim çağında dünyanın evrensel bir köye dönüşmüş olması nedeniyle insanların her zamankinden daha yoğun ilişkiler içinde bulunabilmesiyle sürdürülebilir olmuştur. Böylece yazıyla yapılan algılamamanın oluşturduğu bireyciliğin yerine, toplumsallaşmaya çok daha yatkın bir zihinsel yapıya sahip yeni insana geçilmiştir. Elektronik çağda iletişim araçlarının işlevi; insanlara hem birbirlerinden uzak durabilme hem de tek bir sistemin içinde bir bütün oluşturma olanağı sağlamaktır. McLuhan kitabın aksine insanlar arasında topyekûn bir bağlanma oluşturma özelliğine sahip televizyonu bu nedenle çağın en önemli iletişim aracı olarak kabul eder. McLuhan

¹³ Oskay, a.g.e, s.207

¹⁴ McLuhan, Global Köy, s.14

dünyanın global bir köye dönüşümünden bahsederken bu köydeki değişik gelişme düzeyindeki toplumların ve değişik toplumsal sınıfların aralarındaki ilişkilere hiç değinmez.¹⁵

McLuhan'a göre bütün araçlar insanın duyu organlarının uzantılarıdır. Örneğin toprak kazmak için icat edilen kürek elin, otomobil insan ayağının, teleskop gözün bir uzantısıdır. Ancak ortaya çıkan her yeni teknoloji bir öncekini ıskartaya çıkarır. Ateşli silahın bulunmasıyla ok anlamını yitirmiştir. Elektronik ağ da bizim sinir sistemimizin bir uzantısıdır ve insanın bir uzantısı olan teknoloji insan ilişkilerini etkiler. Teknoloji insan duyularından herhangi birini öne çıkmaya zorlar, aynı anda öteki duyuları ya zayıflatır ya da tümüyle ortadan kaldırır. Yeterince ileriye gidildiğinde insanoğlu kendi makinesinin bir yarattığı haline gelir.¹⁶ Baudrillard bu teknolojinin insanın uzantısı olduğu fikrini eleştirir. Artık biz dünyaya değil dünya bize egemendir; nesneyi düşünen biz değil, bizi düşünen nesnedir. Tekniği insanın uzantısı olarak gören düşünce yanılığının içindedir. Egemen olduğumuzu sandığımız oysa çalıştırıcılarından başka bir şeyi olmadığımız teknoloji üzerimizde egemenlik kuran bir dünyanın araçlarıdır. Buradaki yanılığın kitle iletişim araçlarındaki yanılığın aynıdır. İktidarın kitle iletişim araçlarını kullanarak kitleleri güdümlendiğini düşündüğümüz anda gerçekte iktidarın yürütme işlevini bozguna uğratanın sessiz yığınlar olması gibi .

Her yeni buluşun insanın bir uzantısı olduğunu ve duysal duyuya bağlı olarak yaşayan insanın matbaanın icadıyla birlikte görsel alana kaydığını savunan McLuhan Gutenberg Galaksisi adlı kitabında matbaanın insan yaşamına etkilerini inceler. Kulak dünyası sıcak bir dünyayken göz dünyası soğuk bir dünyadır. McLuhan bu kitabında duyular arasındaki uyumun nasıl bozulduğunu anlatır. Bir kültürün içinden ya da dışından bir teknoloji başlatılır ve bu teknoloji duyularımızdan birine ya da diğerine bir üstünlük tanırса bütün duyularımız arasındaki uyum değişir. Duyularımız arasında sürekli bir etkileşim vardır. Ancak bu duyulardan birine öncelik tanındığı takdirde bu duyu diğer duyular üzerinde baskıcı bir konuma sahip olur. Gutenberg devriminin duyular üzerindeki bu olumsuzluğunu aşmayı sağlayan elektronik çağda görsel duyu geri plana itilerek işitsel duyu yeniden ön plana çıkartılmıştır. Elektrikli enformasyonun eşzamanlılığı insanlar arasında diyalog ortamının yeniden doğmasını sağlar. Bunun için

¹⁵ Oskay, a.g.e, s.217

¹⁶ McLuhan, a.g.e, s.25

McLuhan, verimli bir çağda yaşadığına inanır.¹⁷ McLuhan, medyaya olumlu sosyal mukadderat yüklerken, Baudrillard için televizyon ve kitle iletişimin fonksiyonları; insanların cevap vermesini engellemek, gösteri ve gerçek arasında ayırım yapmanın imkânsız olduğu simülakrlar evrenini yaratmaktır. Baudrillard için medya, kendi kendini ayartmanın narsistik cazibesinden oluşur. Bizler kanal veya medya aracını(internet, televizyon vs.) değiştirdiğimiz zaman – ki onlar bizim etrafımızda dolanır ve bizim yönetici olmamıza, görüntü, ses, bilgi ve olayların karşı konulmaz cazibesinin kontrolörü olmamıza izin verirler- zihnimizde oluşan olay, ışık ve gölge oyunlarından hoşlanırsınız. McLuhan çağdaş iletişim teknolojilerine karşı olumlu bir bakışa sahipken, Baudrillard’ın bakışı olumsuzdur.¹⁸

Baudrillard’ın medya kuramını etkileyen McLuhan, kavramlarındaki bulanıklık, global köyü tartışırken toplumlar ve toplumdaki sınıflar arasındaki farkı görmezden gelmesi, teknolojik belirleyiciliğe vurgu yaparken teknolojinin insan yapımı olduğunu atlayarak kuramında insana yer vermemesi, teknolojik gelişmelere bakışındaki aşırı iyimserlik gibi nedenlerle günümüzde eskisi kadar ilgi çekici değildir.

‘Teknik Yeniden Üretilirlikler Çağında Sanat Yapıtı’ başlıklı makalesiyle Baudrillard’ı etkileyen bir başka düşünür Walter Benjamin, geleneksel medya kuramlarından farklı olarak medyanın etkili olup olmadığı sorunsalıyla ilgilenmez, fotografik ve sinematik algılama tarzlarının klasik resimden nasıl farklı olduğunu gösterir, yeniden üretim teknolojilerinin sanat yapıtlarının doğasında olduğu kadar kültürel hayatta yarattığı değişiklikleri de saptar. Oysa geleneksel medya araştırmaları, sorunsalını; tüm bu sorunlardan uzak bir noktada, inanılmaz bir basitleştirme içinde, mesaj kavramı üzerine kurar. Oysa; Benjamin, medyayı yalnızca bir araç olarak değil, başlı başına bir kültürel biçim, kültürel biçimlerin alanı olarak ele alır.¹⁹ Yani; geleneksel yaklaşımlar medyanın etkili bir araç olduğu varsayımını doğru kabul ederek yola çıkarken, Benjamin etkili olmak için üretilmiş olanın(teknoloji) ne olduğunu sorar.

1960’ların sonundan 1980’lerin başlarına kadar ve etkisi daha az olmakla birlikte günümüzde medya kuramcıları arasında neo-Marksist yaklaşımlar yaygındır. Bu yüzden kitle iletişim araçlarını analiz ederken Marksizmin anahtar kavramlarından haberdar olmak önemlidir. Düşünce özgürlüğünün güçlenmesinde medyanın önemli bir

¹⁷ Marshall, McLuhan; Gutenberg Galaksisi, çev. Gül Çağalı Güven, 1.basım, İstanbul, YKY, 2001, 38,199

¹⁸ Kellner, a.g.m

¹⁹ Mahmut, Mutman; “Medyayı Nasıl Sorgulamalı”, Toplum ve Bilim, sayı, 67, Güz 1995, s.33

rol oynadığını düşünen liberal kuramcılarının aksine Marksist kuramcılar, kitle iletişim araçlarının statükoyu yeniden ürettiğini savunurlar. Marksist medya analizinde, medya, alternatif bir perspektif oluşturmaz aksine egemen sınıfın görüşlerini yeniden üretir. Marksist ekonomi politiği savunanlara göre kitle iletişiminde popüler ve geleneksel olmayandan kaçınma ve en önemli ve en meşru değerleri benimseme eğilimi vardır. Örneğin batılı demokrasilerdeki seçimlerde medya egemenden yana tavır koyarak seçmeni manipüle etme gücüne sahiptir.²⁰

Marksizmi revize ederek bugüne uygulamayı hedefleyen Frankfurt Okulu'nun en önemli temsilcilerinden olan Horkheimer ve Adorno kişilere kendi toplumsal konumlarının değiştirilemezliğinin benimsetilebilmesi için eski çağlarda olduğu gibi zor kullanılmadığını, artık bilinç endüstrisinin bu işi üstlendiğini savunur. Zor kullanımından vazgeçilmesi, insancıl duyguların değişimiyle değil, çağdaş üretim sürecinde kullanılan teknolojilerin en yüksek seviyede realize edilebilmesi için insan etmeninin zor yerine, katılımcı kültürel düzenlemelerle sisteme dahil edilmesi zorunluluğuyla ilgilidir. Horkheimer ve Adorno'ya göre çağdaş toplumların ulaşmış oldukları teknolojik düzey bilinç endüstrisinin eliyle fakat bilinç endüstrisinin de üzerinde etkili olabilen asıl diğer güçlü endüstrilerin ardındaki toplumsal egemenlik nedeniyle insanın bilinçlenmesine ve özgürleşmesine katkı sağlamamaktadır. Teknoloji ve bilimde alabildiğine ilerleyen insanlık öznelliğini eskisinden de fazla yitirmiş toplumsal konumunun gerçekliğini anlayabilecek noktaya ulaşamamıştır. Sinema, tiyatro, roman gibi entelektüel etkinlikler birer endüstriye dönüşmüştür ve artık bir endüstri olan sanat ise varolan toplumsal yapının alternatifini oluşturamaz. Sanat kullanım değerinden dolayı değil değişim değerinden dolayı üretilen bir meta haline gelmiştir. Son noktada hepsi belli bir tüketici grubunu hedefledikleri için; bir reklam spotu, bir otomobil ya da bir film arasında öz olarak hiçbir fark yoktur. Bu kültürün basitleştirilmesi, temelsizleştirilmesidir. Kültürün bir meta haline gelmiş olduğu bu sistem bireye seçme hakkı vermek bir yana onun bireyselliğini elinden almaktadır. Adorno ve Horkheimer'in bu yaklaşımları, hatalı bir şekilde, erken medya kuramının bir başka örneği olarak yorumlanmıştır. Hâlbuki Lazarsfeld'cilerin reddettiği erken medya kuramı; medya aracılığıyla istenilen her şeyin yapılabileceğini varsayarken; Adorno ve Horkheimer, medyanın bir özne değil sistemin kendisi haline geldiğini

²⁰ Daniel, Chandler; "Marxist Media Theory", www.aber.ac.uk, s.2

savunurlar. Medya, birilerinin manipölasyonu ya da teknolojinin hikmeti kendinden menkul gücü sonucu bireyleri etkilemesi sorunu değil, sistemin işleyişinin ta kendisidir.²¹

İletişim araçlarının medya üzerindeki manipölatif gücünü savunan, eleştirilerini medya(aracı) üzerinden yapan özneci görüşlerin aksine; Baudrillard, nesne taraflı bir bakış açısıyla, kitlenin iletileri nötralize ederek gerçekleştirdiğı sessiz direnişten bahseder. Baudrillard'a göre; medyanın yararlı kullanımından söz edenler de haksızdır, güdümlene diye bas bas bağırınlar da. Çünkü anlamla simölasyon sistemleri arasında hiçbir bağ yoktur.

3.2.Sessiz Yığın Kitle

Kitleleri akım ve akıntılar tarafından etkilenebilen maddelere benzeten Baudrillard toplumsalın onları mıknatısladığını ancak bu akımın onların üzerinden akıp giderek yığınların nötr bir kitle olarak kalmaya devam ettiklerini söyler. Kitle; politikanın, toplumsalın ve anlamın taşıyıcısı değildir. Her şey onların üstünden hiçbir iz bırakmadan uçar gider bunun için de kitleye yapılan çağrılar hep sonuçsuz kalır. Onlar tepkisizliktir. Kitlelerin içinde her zaman bir enerji vardır ancak bu sanıldığı gibi günümüzün sessiz gönderenlerinin geleceğın tarih kurucuları olarak sessiz çoğunluk olmaktan kurtulacakları anlamına gelmez. Onların özgürleştirici gücöl bir enerjileri ve sahip oldukları bir amaç yoktur. Şimdiye kadar kendilerini etkileyebilmiş tüm güçlerden çok daha etkili bir emme ve nötralize etme gücüne sahiptirler. Kitlelerin ne geçmişte ne de gelecekte yazabilecekleri bir tarih vardır, onların gücü günceldir ve bu gücü sessizliklerinden alırlar. Kitle toplumsalın içinde kaybolduğı bir kara deliktir. Kitlede her iki yana doğru bir kutuplaşma yoktur. Kitlenin kutupların birbirinden ayrılmasıyla hayatta kalan sistemler çökerten gücü buradadır. Anlam dolanımını olanaksız kılan da budur. Kitle toplumsalı emip yok ettiğı için nesnesi toplum olan sosyoloji onu anlayamamaktadır. Toplumsalın ölümü sosyolojinin kendi ölümü anlamına gelmektedir. Kitlenin bir ayrıcalığı, bir niteliğı, bir yüklemi ve bir göndereni yoktur. Onun kesin olarak tanımlanmasını engelleyen şey de budur. Baudrillard'a göre artık var olmayan gönderenlerin, anlamın, temsil etme sisteminin kara kutusu olan kitle toplumsalla ilgili

²¹ Mutman, a.g.m, s.33

olan her şey unutulduğunda geriye kalan artıktır.²² Kitleler, yabancılaşmaktan ve öznelliğini kaybetmiş olmaktan şikâyet eden bireyin yok olduğu yerdir.²³

İster politik, ister eğitici, isterse kültürel içerikli olsun amaç anlam üreterek kitleleri anlamın egemenliği altında tutmaktır. Daha iyi haber verme, daha iyi toplumsallaştırma, kitlelerin kültür düzeyini yükseltmeye çalışma gibi ideallerin hepsi boştur. Çünkü gösteri isteyen insanlara mesaj verilmeye çalışılmaktadır. Kitle, anlamın gerisinde yatan hegemonyanın farkına varmakta ve göstergenin anlamını yitirmesini sağlayıp, her şeyi görülene indirgeyerek buna karşı gelmektedir. Kitlenin stratejisi kültürü, toplumsalı, bilgiyi, gücü anında emip yok etmektir. Baudrillard anlamı aşağılayan bir örnek verir. Bir avukatın Fransa'dan sınır dışı edileceği gece Fransa'nın Dünya Kupası'na katılmak için oynayacağı eleme maçı da vardır. Birkaç yüz kişi geceyi hapisanenin önünde geçirerek olayı protesto ederken milyonlarca insan ekran başında maç seyretmektedir. Entelektüellerse bu vurdumduymazlık karşısında utanç ve şaşkınlık duymaktadırlar. Onların açıklamalarına göre bu sessiz yığın kendiliğinden vurdumduymaz olamaz, onlara bu hak ve yetki verilmemiştir. Çünkü bu vurdumduymazlık onlara ancak iktidar tarafından bahsedilebilir. Baudrillard'a göre bu yorumlamanın gerisinde kitlelere yönelik büyük bir aşağılama yatmaktadır. Aldatılabildiğine göre kitle kendi başına özgün davranamaz öyleyse ona devrimci bir rasyonellik bahsedilmelidir. Baudrillard yine de tanrının bizi kitlenin sessizliğinde koruması için dua eder! Siyasal partilerin, yayın organlarının, sendika ve eğitim kurumlarının yıllardır süren çabalarına karşın nasıl olur da kitlelerin edilgenliği devam edebilir? Nasıl olur da kitle bir futbol maçını politik ve insancıl bir drama yeğlerler? Devrimci düşünce bunu iktidarın kitleyi futbol gibi araçlarla afyonlayarak güdümlmesiyle açıklar. İktidar da sorumluluğun bu kadar kolay bir şekilde futbola yıkılmasından memnundur. Bu düşünce kendini rahatlatmakta ve iktidar olduğuna inanmasını sağlamaktadır. Bu açıklamaların hiçbirinin doğru olmadığını savunan Baudrillard bu açıklamaların kitlelerin duyarsızlığının onların tek gerçek yaşam deneyimi olduğu gibi rahatsız edici bir düşünceyi, kitlelerin kendilerine sunulan parlak idealleri reddederek misilleme yaptığı saptamasını göz ardı ettiğini söyler.²⁴

²² Jean, Baudrillard; Sessiz Yığınların Gölgesinde-Toplumsalın Sonu, çev. Oğuz Adanır, 1.basım, Ankara,Doğu Batı Yayınları, 2003, s.14

²³ Jean, Baudrillard; Siyah An'lar, çev. Ayşegül Sönmezay, 1.basım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999, s.60

²⁴ Baudrillard, Sessiz Yığınların Gölgesinde, s.20

Simülasyon evreninde politika ve toplum birbirinden hızla uzaklaşır, her biri kendi köşesine çekilerek orada yok olmaya yüz tutar, onları birbirlerine bağlayan tek bağ medya ve kamuoyu yoklamalarıdır. Siyasal irade, kendini yalnızca televizyonların zihinsel ekranı ve kendine aracılık eden kamuoyu yoklamalarıyla var edebilir.²⁵

Bir temsil etme sistemi olarak politika göstergelerin çoğullaşmasıyla uzayıp giden ve artık hiçbir şeyi temsil etmeyen, belli bir gerçeklik ya da toplumsal gerçeklik içerisinde hiçbir eşdeğerliliği olmayan bir şeye dönüşmüştür. Politikanın artık politik örgütleri güçlendirecek bir toplumsal tanımı bile yoktur.(bir halk, bir sınıf, nesnel koşullar) Tek bir gönderen vardır o da sessiz çoğunluk. Artık temsil edilemeyen kitlenin varlığı bundan böyle toplumsal değil istatistikseldir ve bu kaypak kavramın ortaya çıkabildiği tek yer sondajlardır. Temsil edilemeyen, ses vermeyen kitleler sık sık sondajlanırlar. Sondajda onların düşünceleri yansıtılmaz yalnızca onlara ne düşündükleri konusunda testler yapılır. Baudrillard'a göre referandum -ki kitle iletişim araçları da sonsuz bir soru/yanıt referandumudur- politik gönderenin yerini almıştır. Sondajlar, testler, referandum ve kitle iletişim araçları temsil etme sistemine değil simülasyon evrenine ait sistemlerdir. Artık amaçlanan bir gönderen değil bir modeldir. Sondaj/ sessiz çoğunluk ikilisinde artık iki kutup ve diyalektik bir ilişki yoktur. Kutupların çökmesi ve yörüngeye modellerin yerleşmesi işte bu ideal bir simülasyon biçimidir. Artık dışavurum ve temsil edilme değil yalnızca toplumsallaşma simülasyonu vardır. Onlardaki sessizliğin anlamı budur. Ancak bu sessizlik konuşmayan bir sessizlik değildir, kitle sadece kendi adına konuşulmasını yasaklamıştır. Bu anlamda ortada bir yabancılaşma değil etkili bir silah vardır. Artık hiç kimse sesiz çoğunluğu temsil edemez sesiz çoğunluk böylece kendini temsil edenlerden öç alır. Kitleler sınıf ya da halk gibi kendilerine başvuru bütünlere benzemezler. Devrimci umutların artık suya düştüğünü söyleyen Baudrillard'a göre; kitle ölümün ta kendisidir. Kendisini yönetmekle yükümlü olan politikanın sonudur. Politika onun içinde bir irade ve temsil etme gücü şeklinde eriyip gitmektedir. İktidar uzunca bir süre stratejisini kitlelerin uyusukluğu üzerine kurmuş ve kitleler edilgenleştikçe iktidar da kendinden eminleşmiştir. Ancak bu strateji yalnızca iktidarın merkeziyetçi olduğu dönemlerde geçerliliğini koruyabilmiştir. Kitleler iktidarı kendi mantığıyla vurmuştur. İktidarın tepkisizleştirdiği kitle kendi ölümünün göstergesi haline gelmiştir. Bunun için iktidar

²⁵ Baudrillard, Tam Ekran, s.67

artık kitleden susmasını değil konuşmasını istemektedir. Ancak iş işten geçmiştir. Sistem kitleleri konuşturabilmek için elinden geleni yapmaktadır. “Fransız halkı böyle düşünüyor... Alman halkının büyük çoğunluğunun kınadığı....” Gösterge bombardımanına tutulan kitleden bunlara yanıt vermesi de istenmektedir. Ancak bu cevap isteme, konuşturma stratejisi de ters tepmektedir.

“Haber yaptığını iddia ettiği gibi bilgilendirme ya da biçimlendirme ve yapılandırma yerine, “toplumsal olanı” giderek daha bir nötralize edip, klasik toplumsal kurumlarla, haberin içeriğine karşı duyarsız ve tepki göstermeyen bir kitle yaratmaktadır.”²⁶

Tıpkı 1929’daki talep krizinden sonra ekonomide girilen arzla birlikte talep de üretmeye başlanması süreci bundan böyle anlam boyutunda da yaşanmaya başlanmıştır. Artık anlam sıkıntısı yoktur çünkü her yerde gereğinden fazla anlam üretilmektedir, yetersiz kalan taleptir. İktidar artık anlam talebi üretme sistemidir. Çünkü anlam arzusu ve anlama minimal düzeyde katılım olmazsa iktidar boş bir hayal, anlamsız bir perspektif olmanın ötesine geçemez. Talep üretimi iktidara anlam üretiminden daha pahalıya mal olmaktadır. Mal ve hizmet talebi yapay olarak üretilebilir. Gerekirse malların fiyatı herkesin alabileceği seviyeye çekilebilir. Oysa anlam ve gerçekliğin yokluğu doldurulamaz. Anlam yokluğuyse kesin bir yıpranmışlık anlamına gelir. ²⁷ Bir nesne haline sokulan her şey, özne açısından potansiyel bir ölüm tehlikesi oluşturur. Çok kısa bir süre için bile olsa, özne kitleyi yönettiğini düşünebilir; ancak bu düşünce öznenin karşı konulmayacak bir şekilde başkaldırmasını engellemeyecektir, simülasyon evreninde tek devrim biçimi budur ama bu sessiz bir devrimdir. Bu rengarenk değil karanlık ve ironik bir devrim olacaktır. Bu devrim, diyalektik değil, kendinden kaçabilmenin imkânsız olduğu bir devrimdir. Günümüzde harcanan enformatik, medyatik ve iletişimsel enerjinin tek amacı; sesiz kitlenin yaşamından küçük de olsa bir anlam parseli kapabilmektir.²⁸

Her geçen gün daha çok haber ve bilgiye karşın daha az anlamın üretildiği bir evrende yaşadığımızı söyleyen Baudrillard bu bakış açısından yola çıkılarak üç varsayımdan söz edilebileceğini belirtir:

²⁶ Baudrillard, Sessiz Yığınların Gölgesinde, s.29

²⁷ Baudrillard, a.g.e, s.32

²⁸ Jean, Baudrillard; Çaresiz Stratejiler, çev. Oğuz Adanır, 1.basım, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2002, s.91

- Birinci varsayıma göre haber anlam üretmekte ancak tüm alanlarda karşılaşılan anlam kaybını engelleyememektedir. İletişim araçları aracılığıyla ne kadar çok anlam üretilirse üretilsin anlam kaybı o kadar hızlıdır ki anlam üretimi bu hıza yetişemez. Bu durumda devreye ek iletişim araçları sokmak gereklidir.(korsan radyo, bireysel yayın hücreleri vs.)
- İkinci varsayıma göre haberin anlamla hiçbir ilişkisi yoktur. Teknolojik özelliğe sahip araçlar anlam içermez. Bunun için haber enflasyonu ile anlam deflasyonu arasında anlamlı bir ilişki bulunmaz.
- Üçüncü varsayıma göreyse haber enflasyonu ve anlam deflasyonu arasında haberin anlamı nötralize edici özelliği nedeniyle zorunlu bir ilişki vardır. Anlam yitimi kitle iletişim araçlarının haberi eriten ve ikna edici biçime sokan müdahaleleriyle ilişkilidir.

Üçüncü yaklaşımın en ilginç varsayım olduğunu belirten Baudrillard ancak bunun kabul gören genel kanıyla çeliştiğini vurgular. Toplumsalın iletişim araçlarının gönderdiği mesajlarla ilgilenme oranıyla doğru orantılı olduğu düşünülür. İletişim araçları ve gönderdikleri mesajlarla ilgilenmeyenlerin tam olarak toplumsallaşmadığı kabul edilir. Haber iletişim kuran ve anlam üreten bir şey olarak değerlendirilir. Oysa Baudrillard'a göre haber, anlam ürettiğini sandığımız anda gerçekte kendi ürettiği içeriği/anlamı yok etmektedir. Bunun iki nedeni vardır. Haber iletişim kurmak yerine sahneye koyduğu iletişim oyunu içerisinde yok olup gitmektedir. Sistem kendi gerçekliğini kanıtlayabilmek için sürekli anlam üretmektedir. Kitleler de sistemin kendilerini hapsediği bu anlam simülasyonuna ters bir simülasyonla(sessizlik) karşılık vermektedirler. Kitlelerin tepkisizliklerinden dolayı aptal olduklarını savunan eleştirel düşünce bu önyargısı sayesinde sistemin ayakta kalmasına yardım eden bir tuzaktır.

İletişim araçları toplumsallaşmayı sağlayan araçlar değil toplumsalın kitle içerisinde yok olmasına neden olan araçlardır. Baudrillard bu görüşünü McLuhan'ın araç iletidir savunusuyla temellendirir. Anlam iletişim aracı tarafından yutulur.

Baudrillard kitleleri çocuklara benzetir. Çocuklar bir yandan özgür, bilinçli, sorumluluk sahibi kişiler olmak zorundayken bir yandan da boyun eğmek, itaat etmek, kurallara uymak zorundadırlar. Çocuk bütün bu alanlarla mücadele etmektedir. Kendisine nesne konumu verildiğinde buna her türlü itaat etmeme, karşı koyma,

özgürlük isteme gibi özneye ait davranışlarla cevap verirken kendisinden özne olması istendiğindeyse aynı inatla nesne direnişi göstermekte, edilginleşip, aptallaşıp, aşırı uyumlu olmaktadır. Günümüzde direnen özne tek taraflı bir değerlendirmeye olumlu olarak nitelendirilmektedir. Oysa bu bakış açısı edilgenliğe dayalı diğer direnme biçimini reddeder. Bu düşünce sistemin yalnızca bizi sürekli nesne konumunda görme isteğini ele alır sistemin bizim özne konumuna geçmemizi istediği(ne pahasına olursa olsun konuşun, oy verin, mesajlara geri bildirimde bulunun) şantaj boyutunu ihmal etmektedir. Oysa günümüzde bu boyut çok daha ağır basmaktadır. Sistem kendini maksimum düzeyde anlam üreterek kanıtlamaya çalışma ve herkese söz hakkı vererek kitlelerin de anlam üretimini destekleme üzerine oturtmuştur. Böyle bir ortamda direnişin adı ya da özgürlüğün anlamı konuşmak değil aksine konuşmayı reddetmektir. Kitleler de bunu yapar. Sistemin mantığını tersine çevirip kendi direnme mantığı haline getirir. Bir ayna görevi yaparak sistemin iletmediği anlamı hiç emmeden kendisine geri gönderir.²⁹

Kitleyi kitle iletişim araçlarının dışında bir yerde aramak boşunadır. Kitle ne öznedir ne de nesne. Onu gerek bir özneye dönüştürme gerek de nesne konumuna geçirip inceleme çabaları hep sonuçsuz kalmıştır. Denenen tüm güdümlene çalışmaları kitle tarafından emilerek yok edilmiştir. Kitle ancak sondaj ve istatistik çalışmalarıyla saptanabilir. Ancak burada da gerçek nesneler yoktur.³⁰

Kitle iletişim araçlarındaki mesajın içeriğiyle kimse ilgilenmez. Eleştirel düşünce değerlendirmekte, seçmekte, ayrımlar üretmekte ve anlam konusunda bir seçim yapmaktadır. Buna karşın kitleler hiçbir seçim yapmadıkları gibi duyarsızlıktan başka bir şey de üretmemektedirler. Kitle aracın büyüleme gücünü mesajın eleştirel boyutuna tercih eder. McLuhan'ın dediği gibi araç iletidir. Politika da benzer süreci yaşamaktadır. Çünkü politika inanılabilirlik üzerine oturmaktadır. Kitlelerin eylem ve söylevlere karşı geçirgen olduğuna, sondaj ve istatistiklerin somut veriler olduğuna inanır. Çünkü ancak bunlara inanıldığında politikanın da varlığına inanılabilir. Oysa politika bir süreden beri eğlendirici özel programlara dönüşmüştür. Baudrillard burada da seçim sonuçlarının açıklanacağı gece seçim programlarının içinde yer alan piyango çekilişleri gibi öğeleri örnek verir. Türkiye'de de son birkaç dönemdir seçim programları magazin

²⁹ Baudrillard, a.g.e, ss.124-135

³⁰ Baudrillard, Sessiz Yığınların Gölgesinde, s.34

dünyasından ünlülerin eşliğinde, skeçli, şarkılı, türkülü geçmektedir. Halkın gözünde politika çoktandır bir televizyon oyununa dönüşmüştür. Halk yalnızca seyircidir. Maç, film ya da çizgi roman politika için birer örnek algılama modeline dönüşmüştür.³¹ Kitleler kendilerine gönderilen her şeye blok halinde ve onları bir gösteriye dönüştürerek yön değiştirmektedirler. Örneğin sinemanın başlangıçta rasyonel, belgesel, haber yönü güçlü, toplumsal bir iletişim aracı olabileceğini düşünürken, sinema kısa bir süre sonra düşselin alanı içine girmiştir. Tıpkı tüketimin bir türlü rasyonelleştirilememesi, ihtiyaçla olan bağlantısının kısa zamanda kesilmesi gibi... Ekonomistler bile ekonomik aklın ipin ucunu kaçırdığını söylemektedirler. Kitleler ekonomik düzeni zaafa uğratma pahasına tüketmektedirler. Kullanım değeri gösterge değerine dönüştürülmüştür. Sistemin kısa vadede bundan çıkar sağladığı savunulabilir ancak uzun vadede kitlelerin oynadıkları oyun sonucu, ekonomi gereğinden çok kullanılarak, her türlü rasyonel kullanım tanımlamasıyla ilişkisini kesmiş, bir gösteriye hatta bir komediye dönüşmüştür. “Tüketmemizi isteyen siz değil misiniz? Alın işte her şeyi yarasız ve saçma sapan bir şekilde ve giderek daha fazla tüketeceğiz.” Durum sağlık alanı için de geçerlidir. İlaç tüketimi denetlenemeyen boyutlara ulaşmıştır. “Bakılmak istiyoruz, ilaç istiyoruz, sağlık güvencesi istiyoruz, sağlıklı olmak istiyoruz, her geçen gün de daha çoğunu isteyeceğiz, hem de sonsuza dek.” Kitleler kendilerine ait sosyal sigorta kurumunu çökertmek üzeredirler. Tepkisiz kitleler toplumsal adli yolda yürüyerek onun mantığını ve sınırlarını aşmakta toplumsalı çökertmektedirler. Sessiz çoğunluklar kendilerine zorla onattırılmak istenen toplumsallaşmayı ya da kendilerini hayaletle dönüştürmek isteyenleri hayaletle dönüştürerek kendi mantıkları doğrultusunda ortadan kaldırmaktadırlar.³² Kentleşme, sanayi yoğunlaşması, üretim, iş, tıp, okuma-yazma, sosyal sigortalar, toplumsal güvenceler gibi toplumsal gelişmenin kilometre taşları ve en etkin toplumsallaştırma modeli olan kapital toplumsalı aynı devinim içerisinde üretir ve yok ederler. Kitle iletişim araçları ve haberde benzer etkiye neden olur. Kitle iletişim araçları ve haber iki yönde gidip gelmektedir. Görünüşte daha çok toplumsal üretirken, toplumsal ilişkilerle toplumsalın kendisini derinlemesine nötralize

³¹ Baudrillard, a.g.e, s.37

³² Baudrillard, a.g.e, s.44

etmektedirler. Oysa toplumsal üretenler aynı zamanda onu yıkıyor ve ürettiği şeyler kitleler tarafından emiliyorsa toplumsal anlamsız bir tanıma dönüşmüştür.³³

Paramparça olan toplumsallık içinde yaşayan bireylerin birer terminale dönüştükleri, artık ne denetlenebilen ne de ortak bir şekilde kullanılabilen yan yana konmuş bir iletişim uzamından ibarettir. Oysa; toplumsal ancak perspektifin olduğu yerde var olur, simülasyon uzamı içindeyse ölür. Simülasyon uzamında gerçekte model birbirine karışmıştır. Gerçek hipergerçekleştirilmiştir. Hipergerçekte gerçek şiddet yoluyla değil modelin güç düzeyine yükseltilmesiyle yıkılır. Bütün iletişim araçlarının görevi bu haddinden fazla gerçek olanı üretmektir.³⁴

Anlamın kitleler tarafından nötralize edilerek bunun yerine gösteri istenmesine en iyi örnek haberdeki anlamın da kitleler tarafından tüketilmesidir. İster politik, ister eğitici, isterse kültürel içerikli olsun haberin niyeti kitlelere anlam iletimini sağlamaktır. Medyanın bu amacına karşılık durmaksızın gösteri isteyen kitleler taleplerini elde etmişlerdir. İlginç gösteriler ortadan kalktığında haber programlarının izlenmediği görülmüştür. Haberde görselliğin ön plana çıkışıyla birlikte gerçek hipergerçekleşmiştir. Gerçeğin hipergerçekleşmesi gerçeğin yok oluşu demektir. Gerçeğin sunumundaki bu aşırılık onun ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Haberler izleyicinin deneyimine sunulan yüzeysel imgelerle gösterenlerin birbirini takip etmesinden başka bir şey değildir. İnsanlar bir önceki akşamın haberlerini anımsayamazlar çünkü anımsanmaya değecek bir şey yoktur. Yalnızca deneyimlemeye sunulan imgeler ve gösterenler vardır. Haberler bölük pörçük bir imgeler kolajıdır. Her bir imge çok daha fazla sayıda imgenin ortaya çıkmasına yol açar, çok daha fazlasını anımsatır, her imge bir taklitçidir. Haberler imgelerin imgelerinin imgeleridir. Yani haber nihai aşırı gerçekliktir.³⁵

Televizyon gösteri çağını başlatan başlıca iletişim aracıdır. Modern hayat içinde gösteriyi, metanın toplumsal yaşamı tümüyle işgal etmeye başladığı an olarak tanımlayan Guy Debord, modern dünyada izleyici olan bireylerin izledikleri nesnelere yabancılaştıklarını ve ne kadar çok seyrederlerse o kadar çok yabancılaşacaklarını belirtir.³⁶ Televizyonla ortaya çıkan görsellik diğer kitle iletişim araçlarına da

³³ Baudrillard, a.g.e, s.56

³⁴ Baudrillard, a.g.e, s.70

³⁵ Madan, Sarup; Post-yapısalcılık ve Postmodernizm, çev. Abdülbaki Güçlü, 2.basım, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2004, s.235

³⁶ Guy, Debord; Gösteri Toplumu ve Yorumlar, çev. Ayşen Ekmekçi, Okşan Taşkent, 1.basım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1996, s.22

sıçramıştır. Görsellikle birlikte gelen gösteri haberi büyük ölçüde etkilemiş, haberdeki anlam ve görüntü dengesini görüntü lehine yıkmıştır. Baudrillard'a göre simülasyon evreni bir caydırma evrenidir. Bu evrende televizyon gerçekliği görüntü ve söze dönüştürerek gerçekliği teknoloji yardımıyla saf dışı bırakır. Kitleleri görüntü, ses, yazı bombardımanına tutan televizyon bunu yaparken kitleleri ikna etmeyi amaçlamaktadır. Bu ikna sonucunda kitleler televizyonu güvenilir, sağlıklı bir araç olarak görecektir. Televizyon seyircinin göremediği bir dünyayı görüntü ve sese dönüştürerek seyirciye gösterir ve onun algısını değiştirir. Artık bir gerçeğin görüntüsü vardır, bir de görüntünün gerçeği. Televizyon gerçeklikle oynayıp onu yeniden yaratabilmektedir.³⁷ Medya pratikleri uzam ve zaman duyularımızı yeni baştan düzenlemiştir. Gerçek olan artık dünyayla doğrudan doğruya bir bağlantı içinde olduğumuz değil, televizyon ekranından bize verilir. Televizyon dünyadır. Televizyon yaşamın yaşam da televizyonun içerisinde çözelmektedir. Kurgu gerçekleştirilir, böylelikle gerçek kurgusal olur. Taklit üretimin yerini alır.³⁸ Baudrillard, gösterilen şeyin hiçbir şey ifade etmediğini kitlelerin televizyondan yalnızca eğlence programı istemelerinden ya da her şeyi eğlenceye dönüştürmelerinden anlaşılabileceğini söyler. Körfez Savaşı gösteri çağının, aşırı anlam ve anlamsızlık arasındaki ilişkinin en iyi örneğidir. Baudrillard, Körfez Savaşı'nın medyadaki yansımasını kitlelerin gösteri isteğinin bir yansıması olarak görür. Körfez Savaşıyla birlikte bir savaş ilk kez, bütün dünyada naklen anlatılmıştır. Savaş esnasında yapılan yorumların hiçbirisi anlam lehine olmamış, anlam ikinci plana itilmiştir. ABD'de Vietnam Savaşı'nda görülen savaş haberlerine denetim uygulanması Körfez Savaşı'nda da yaşanmış, savaş esnasında haberde başlıca kaynak CNN ve batı basını olmuştur. Yani haber akışı tek yönlü, bilgi tek kaynaklı olarak sunulmuştur. Körfez Savaşı teknolojinin üstünlüğünü vurgulayan bir savaş olarak değerlendirilebilir. Bu dönemdeki haberler savaş teknolojilerini iyi bir teknoloji olarak sunmuşlardır. Televizyon ekranından izlenen görüntüler karşısında seyirci teknolojiye büyülenmiştir. Seyirciler ilk anda gerçek yaşamda olup bitenle bunun sunulduğu arasındaki farkın ayırdına varamamıştır. Teknolojiden etkilenen insanlar imajın imajını izlemişlerdir. Amacı bilgilendirmek olan kitle iletişim araçları savaş boyunca bilgilendirmeye eğiliminde olmuşlar, akla değil duygulara seslenmişlerdir. Muhabirler

³⁷ Rigel, a.g.e, s.256

³⁸ Sarup, a.g.e, s.234

savaşı teknolojik gücün büyüyle, naklen yayının bir parçası gibi, bir bilgisayar oyunu aktarıncasına yayınlamışlardır. Bu dönemde savaşı insanları eğlendirerek sunan bir habercilik anlayışı egemendir.

3.3.Müstehecen Medya/Şişko Toplum

Baudrillard'ın söyleminde medya artık iletişim sağlayan bir araç olarak değil, anlamlı iletişimi eritip yok eden, yaşamla görüntüyü birbirine karıştıran bir çeşit kültür deneyimi ilkesi olarak görülür. Baudrillard, televizyondaki görüntülerin giderek müstehecenleştiğini savunur. Müstehecenlik kavramıyla, hayatımızın en özel süreçlerinin medyanın gıda kaynağı haline gelmesi kastedilmektedir. Aynı zamanda bütün bir evren de evimizdeki ekran aracılığıyla gözlerimizin önüne serilmektedir. Bütün bunlar kamusal ve özel alan ayrımını paramparça eder. Müstehecenlik bütün olguların aşırı derecede görünürlük kazandığı durumdur. Her şeyin müstehecenleştiği, enformasyon haline getirilerek sunulduğu bir sistemde aşırı anlamla yüklenen toplum da şişkoleşmektedir.³⁹

Modernite kapital tarafından yönetilen üretim çağıyken, simülasyon çağı modeller ve kodlar tarafından yönetilen göstergelerin ve bilginin çağıdır. Simülasyon evreninde model veya kod sosyal gerçekliği inşa eder, model ve gerçek arasındaki mesafeyi aşındırır. Televizyon için de durum aynıdır. Model ve gerçek, bilgi ve eğlence, imaj ve politika birbirine karışmış durumdadır. Televizyon programları gerçek yaşam durumlarını simüle ederler.⁴⁰ Televizyonun gündeliğin sıradanlığını kendine referans olarak aldığını söyleyen Baudrillard; ev yaşamının kameralarla sürekli olarak gözetlendiği yarışma programlarını çözümler. Baudrillard'ın verdiği yarışma örneğinde; toplumda iyi bir yere sahip, mesleki açıdan oldukça iyi para kazanan, dekoratif bir ev kadınına sahip ve toplumun orta-üst katmanına ait bir ailenin ev yaşamı yedi ay boyunca aralıksız olarak kameralarca kaydedilip yayınlanmıştır. Baudrillard daha en baştan seçilen aile prototipinin(ideal Amerikan ailesi) hipergerçekliğe ait olduğunu söyler. Bu programlarda çekimler anlamsız olana aşırı anlam yüklerler. Bu

³⁹ John, Tomlinson; Kültürel Emperyalizm, çev. Emrehan Zeybekoğlu, 1.basım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999, s.87

⁴⁰ Douglas, Kellner; "Boundaries and Borderlines: Reflections on Jean Baudrillard and Critical Theory", www.uta.edu (Baudrillard on the web adlı site)

programlardan alınan haz anlamın aşırılığında kaynaklanır. Gerçeği hipergerçeğe dönüştüren mikroskobik simülasyonun sunduğu haz budur.⁴¹

Bu yarışmalarla birlikte artık insanlar televizyonu değil televizyon insanları izlemektedir. Bu yeni dönemde gözetleme ve cezalandırmaya dayanan panoptik gözetleme sisteminden aktifle pasifin yok edildiği bir caydırma sistemine geçilmiştir. Bundan böyle modele boyun eğme zorunluluğu ortadan kalkmıştır. Çünkü artık model insanların kendisidir. Hipergerçekçi toplumda modelle gerçek, gerçekle medium birbirine karışmıştır. Medium gerçeğin içine yayılmış ve dağılmış olduğundan algılanması imkânsızlaşmıştır. Yaşam televizyonun televizyonda yaşamın içinde çözülerek erimiştir. Gönderici ve alıcı sürekli birbirleriyle yer değiştirmektedir. Bu durumda iktidar süreci ya da gönderici bir süreçten bahsetmek imkansızlaşmıştır. Toplumsal ilişkiler bundan böyle propaganda, ideoloji, reklam gibi ikna etmeye değil caydırma üstüne oturtulmuştur. Baudrillard'a göre bu aile konusunda, televizyon bir gösteri aracı değildir. Toplumumuz artık gösteri toplumu olmaktan çıkmıştır ve gösteri toplumunun zorunlu kıldığı özgün bir yabancılaşma ve baskı tipine de sahip değildir.

Dijital olanın yaşamımıza girmesiyle birlikte hayatımızın her alanını ikili karşıtlıklar kaplamıştır. Testler, soru/yanıtlar, sondajlar bizi yönetmektedir. Tüm içerikler çözülmek üzere kodlanmış ve yönlendirilmiş sorgulamalar, hükümler ve ultimatolar yöntemiyle etkisizleştirilmiştir. Anlam süreci soru/yanıt, bit ya da aklın alabileceği en düşük miktarda enerji/ bilgi aracılığıyla oldukça kısaltılmıştır. Moda, reklam, medya her yerde anlık hükümlerden ibaret mesajlar üretir. Talep arzı, soru yanıtı yutup yok eder ya da kodu önce emip çiğnedikten sonra çözülebilecek şekilde kusar. Temel bir toplumsal denetleme biçimi olan kod her yerde karşımıza çıkar. Artık gönderenler sistemi olmadığı için yaşantımız referandumlar tarafından belirlenmektedir. Her gösterge, her mesaj(modal, politika, medya vs. hangi alana ait olursa olsun) karşımıza soru/yanıt formatında çıkar. İletişim sisteminin tamamı karmaşık sözdizimine sahip bir dilsel yapıdan soru/yanıt, test uygulamaları şeklinde biner bir sisteme geçmiştir. Yanıt önceden tasarlanmış ve sorunun içine konmuş olduğundan testler ve referandum birer simülasyon modelidirler ve bir ultimatodan başka bir şey olamazlar.⁴² Simülasyon evreninde hepimiz istatistiklerle uyumlu bir işbirliğine

⁴¹ Baudrillard, Simülakrlar ve Simülasyon, s.56

⁴² Baudrillard, Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm, s.96

zorlanırsınız. Kamuoyu yoklamalarını müstehcen olarak nitelendiren Baudrillard, bu araştırmaların gizli bir görüşü ortaya çıkartıp, vicdani sorumluluklara tecavüz ettikleri için müstehcen olmadığını(çünkü ortaya çıkan görüşler gerçekten sır olsaydı sır sahibi sırrına ihanet etmezdi) müstehcenliğin toplumun sürekli olarak kendi kendini dikizlemesinden kaynaklandığını söyler. Bu grup hastalık hastası bir deli gibi, her an ne istediğini öğrenmeye, ateş grafiğini çözmeye çalışmaktadır. Toplumsal kendisi için bile bir saplantı, bir kusur haline dönüşmüştür. Aşırı bilgiyle yüklenen toplumsal giderek şişkoleşmektedir.⁴³

Anlam sürecinin boyut değiştirmesiyle birlikte derin düşünce ortadan kalkmıştır. Bu televizyon ve sinema ekranlarındaki görüntüler için de geçerlidir. Görüntüler karşısında derin düşüncelere dalabilmek imkânsızdır. İmgeler insana özgü algılama sürecini art arda gelen sekansların algılanmasına dönüştürürler. Bu görüntülere ancak evet/hayır'a benzeyen anlık tepkilerle cevap verilebilir. Yani görüntülere verilen tepki de minimize edilmiştir. Mesajların görevi artık bilgi taşıma değil test ve sondaja tabi tutarak denetlemektir. Test denetler çünkü yanıtlar önceden belirlenerek cevabın içerisine yedirilmiştir, insanların kodu istenenden farklı çözme şansları yoktur. Baudrillard günümüzde her şeyin karşımıza çoktan seçmeli bir şekilde çıkmasının bile teste tabi tutulmakta olduğumuzu gösterdiğini söyler. Bunun için kamuoyu gerçek dışı değil hipergerçek bir politik tözdür. Bu hipergerçekliği yaşatan şey testlerdir. Soru/yanıt yaşamı kökten etkileyecek niteliğe sahiptir. Bu ikili yapı her türlü eklemli söylevi bozup, artık çağdışı olan gösteren/gösterilen, temsil eden/temsil edilen diyalektiğine son verir. Artık gösterileni olan nesneler tükenmiş, oyların temsil edici temsilcilere gideceği görüşün ve yanıtın yanıt anlamı taşıdığı görüşü sona ermiştir. Her şey kurguya dayalı hipergerçek mantığın içinde son bulmuştur. Sondajlar toplumsal görüş üretemezler. Artık kamuoyu görüşü simülakrından başka bir şeye de başvurmamaktadırlar. Kamuoyu görüşü konusunda önemli olan kamuoyu görüşü imgesinin aslının yerini almasıdır. Kitleleri temsil etmenin sırrı da buradadır. Bundan böyle hiç kimse herhangi bir görüş üretmemelidir herkes kamuoyu görüşünü yeniden üretmelidir. Maddi alanda olduğu gibi görüşler alanında da üretim yerini yeniden üretime bırakmıştır.⁴⁴ Ancak Baudrillard sorulan soruya simüle edilmiş yanıtın (soruyu yeniden üreten) başkasının

⁴³ Baudrillard, Çaresiz Stratejiler, s.86

⁴⁴ Baudrillard, Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm, ss.96-103

alınabilme olanaksızlığını, sondajlanan insanların bir meydan okuması olarak görür. Çünkü insanlar sorulara istenen yanıtları verip, onları yalıtarak aslında iktidara özgü kısırdöngüden asla kurtulamamalarına neden olmaktadır yani kendilerine verilen ayna görevini yerine getirmektedirler.⁴⁵ Sistem nesneyle özne arasındaki bu kimin kazanacağı henüz belli olmayan mücadelenin kısırdöngüsel yapısına hapsolmuştur.

⁴⁵ Baudrillard, Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm, s.108

SONUÇ

Medya ve görüntüler aracılığıyla her şeyin bir gösterge sanayisine dönüştüğünü savunan Baudrillard, dünyanın gerçekliği sorununu teknik simülasyonla ve içinde görülecek hiçbir şey olmayan görüntülerin bolluğuyla çözdüğümüzü söyler. Göstergenin en yüce işlevi gerçekliği ortadan kaldırmak ve sonra da bu kayboluşu perdelemektir. Kitle iletişim araçları da bu işe yarar. Simülasyon evreninde sorun gerçeklikten yoksunluk değil gerçekliğin doruk noktasına ulaşması hipergerçekleşmesidir. Gerçeğin kaybolup yerine sahtelerinin geçtiği bu simülasyon evreninde eleştirilerini hâlâ gerçeklik üzerinden yapan eleştirel düşünce anlamını yitirmiştir. Çünkü artık eleştirel alternatifini içeren bir iktidar yoktur. Örneğin Baudrillard'ın batılı bir maskaralık olarak adlandırdığı Schwarzenegger'in iktidara gelişi; insanların hayran oldukları birine oy vermeleri değil, oyunun iktidara gelişi yani simülasyonun bir özetidir. Yönetilmeyen, giderek daha fazla sistem gibi işleyen bir dünyada yaşadığımızı söyleyen Baudrillard, sistemin kendi kendine olumsuzluğu yaratıp, ironik şekilde kendini yok etme yönünde ilerlediğini söyler. Sistem artık kendi kaderinden kaçamamakta, kendini yeniden üretme mekanizması içinde ölüme sürüklenmektedir. Bu nihilist, öz yıkımcı bir öne kaçıştır. Böyle bir sistemde; sadece eleştirel yaklaşım ortaya koyamayan kitleler, ironik bir şekilde bu kötülükle mücadele edebilirler.*

Nihilist olmak, radikal bir alay ve şiddet yoluyla egemen sistemleri tahammül sınırlarına kadar zorlayıp, bu meydan okumaya kendi ölümleri aracılığıyla yanıt vermelerini ihtar etmekse, o zaman ben kuramsal bir terörist ve nihilistim. Aynen başkalarının silaha sarılarak terörist ve nihilist olmaları gibi. Gerçeğin kendisi değil, kuramsal şiddet başvurabileceğimiz tek kaynaktır. Oysa bu bir ütopyadır. Sistemin kendisi de bir anlamda nihilisttir. Çünkü kendisini yadsıyanlar da dahil olmak üzere her şeyi ilgisizlik, kayıtsızlık kazanına boşaltmaktadır diyen Baudrillard; sistemdeki şiddet yüklü bu yapıyı gidebilecek en uç noktaya taşıyarak sistemi bu meydan okuma eylemine ölümlerle yanıt vermeye zorlamak gerektiğini söyler. Baudrillard artık ideolojiden söz etmez. Yaşadığımız dönemde bütün amaçlar ortadan kaybolmuştur, sadece modeller vardır. İdeolojiler değil simülakrlar vardır.

* Baudrillard'ın 14.04.2005 tarihinde İstanbul'da katıldığı "İslâm, Latin Dünyası ve Modernite" konulu konferansta yaptığı konuşmadan alınmıştır.

İktidar, var olduğunu kanıtlamak için iletişim araçları aracılığıyla sürekli anlam üretmekte, ancak anlam yerine gösteri isteyen kitlenin anlamı yutması nedeniyle haber hem anlamı hem de toplumu anlamsızlaştırmaktadır. İletişim araçları toplumsallaşmayı sağlayan araçlar olma özelliklerini yitirmiş, aksine toplumsalın kitle içerisinde için için kaynadığı ve yok olduğu bir araca dönüşmüştür.

İçeriklerin için için kaynaması, anlamın emilmesi, iletişim araçlarının giderek anlamsızlaşması, toplumsalın kitle içerisinde yok oluşu insanda felaket duygusu yaratarak, onun umutsuzluğa kapılmasına neden olabilmektedir. Ancak bu felaket senaryosu, anlam ve iletişim idealizminin peşinden gidildiği müddetçe doğrudur. Baudrillard'a göre bu felaketimsi son ve yok oluşun anlam kazanması ancak sistemimizin bize dayatmaya çalıştığı üretim ve çizgisel bir biriktirimi amaçlayan bakış açısı benimsendiğinde anlamlıdır. Oysa anlamın ihtarlarına boş verdiğimiz anda anlamın yitimiyle ortaya çıkan felaket nihilist ve ölümcül bir anlama sahip olmayacaktır. Anlamın ötesine geçildiğinde karşımıza anlamın nötralize edilmesi sonucu ortaya çıkan çekicilik çıkmaktadır. Kitleler anlamı emerek sisteme sessizce meydan okumaktadırlar. Bu bakış açısından anlamı diriltmeyi amaçlayan tüm çabalar yararsızdır. Yaşananların bir felaketle sonuçlanacağını söylediği için aşırı kötümserlikle eleştirilen Baudrillard kötümser olmadığını, bir felaket yaşanacağını ancak bu felaketin düz bir çizgi halinde sonuca gitmenin imkânsızlığını ifade ettiğini söyleyerek karamsarlık iddialarını reddeder.¹ “Kitleleri büyüleyen şey iletişim araçları mıdır yoksa kitleler mi iletişim araçlarını gösteri aracı olmaya zorlar” sorusuna yanıt arayan Baudrillard, iletişim araçlarının anlamla yanılgıyı birlikte götürdüğünü ve bunu istediği gibi kullandığını söyler. Yani sisteme özgü içsel simülasyonla, sistemi yok edici simülasyonu birbirinden ayırabilmek mümkün değildir, bu ikisi kısır döngüleşmiş bir mantıkla birbirlerini yansıtmaktadırlar. Baudrillard'a göre bu sakıncalı bir durum değildir. Düşünür bu olayı gidebileceği en uç noktaya kadar götürmeyi yani felaket türünden bir çözümü önerir.

Buradan hareketle, Baudrillard'ın özne değil nesne yanlısı olduğu söylenebilir. Bilim, teknoloji ya da siyasal iktidar gibi özneler nesnelerini denetim altında tuttuklarını hayal edebilirler. Tahakküm modellerine yol açan bu senaryonun tersine çevrilmesi de

¹ Adanır, Baudrillard'ın Simülasyon Kuramı Üzerine Notlar ve Söyleşiler, s.16.

mümkündür. Nesne özneye, doğal fenomenler bilimle, kitleler medyayla oyun oynuyor olabilir.²

Baudrillard, sistemin katılımı sağlamak amacıyla sürekli anlam üretmesi ve insanlara sınırsız konuşma özgürlüğü vermesine rağmen stratejisini anlam üretimini ve konuşmayı reddetmek üzerine kuran kitlelerin sessiz direnişini hiperuyumluluk olarak adlandırır. Kitleler sistemi, sistemin kendi mantığına tamamen uyup, kendilerine biçilen ayna görevini yerine getirerek çökertecektir. Bu bakış açısından bakılınca öznelere, kitlelerin bilinçlenmesi, anlamın değer kazanmasını isteyen görüşler sistemi bu yolla alt edebileceklerini düşünürken gerçekte sistemin devamlılığına katkı sağlamaktadırlar. Çünkü sistem kesinlikle aşırı miktarda anlam ve söz üretilmesini istemektedir. Artık ne gösteren vardır ne de gösterilen. Kutuplar ortadan kaybolmuştur. Kitleler aracın büyüleyiciliğini mesaja tercih ederler. Artık hoş giden ne anlam ne aşırı anlamlılıktır, hoş giden anlamın nötrale edilmesidir. Sistemin geldiği son noktada; anlam, gösteri karşısında yenik düşmüştür. Haber enflasyonu ile anlam deflasyonu arasındaki ilişki bizi gösteri çağına taşımaktadır. Medya çağı bir gösteri çağıdır. Gösteri çağıysa ideolojinin yerine kozmetiğin geçtiği, hakikatin imaja yenik düştüğü, her şeyin eğlenceye dönüştürülerek içeriksizleştiği, hafızanın, algı ve eleştirel yaklaşımların son bulunduğu bir çağdır.

Tüm olayları birer enformasyona ve veriye dönüştüren sistemi, aşırı anlamın ve bilginin yıkacağını savunan Baudrillard, bu olayı ‘Tanrının Dokuz Milyar Adı’ başlıklı hikâyede yaşananlara benzetir. Bu hikâyede; Tibetli keşişler, tanrının dokuz milyar ismini kâğıda dökme işlemini tamamladıkları zaman dünyanın son bulacağına inanırlar. İsimleri yazmaya başlarlar, ancak elle bu işin üstesinden gelemeyeceklerini anlayınca IBM uzmanlarına başvururlar. Bilgisayar tanrının adlarını sıralamayı bitirdiğinde, dünya yok olur, yıldızlar sönüp gider. Öyleyse evreni yok etmenin yolu bilgiden geçmektedir.³

Nesneyle özne arasındaki bu ilişkiyi yumurta tavuk karşılığına benzeten Baudrillard, nesnenin öznenin amacını tersyüz edişini parodik bir kısır döngü olarak niteler. Tersyüz etme hikâyelerinin en matrak hikâyeler olduğunu söyleyen düşünür fare-psikolog ilişkisine gönderme yapar. Burada fare: “sonunda psikologu, kafesin

² Christopher , Horrocks; Baudrillard ve Milenyum, çev. Kaan Ökten, 1.basım, İstanbul, Everest Yayınları, 2000, s.74.

³ Baudrillard, Çaresiz Stratejiler, s.87.

kapağını her açışında bana bir parça ekmek uzatması konusunda kusursuz bir şekilde eğittim” demektedir.⁴

Bugün savaşı kimin kazandığını söyleyebilmek imkansızdır. İktidarın kitleler üzerindeki simülasyon gücü mü, yoksa kitlelerin iktidarı çökerttikleri ters simülasyon mu? ⁵Bir taraf sürekli olarak anlamın egemenliğini kusursuzlaştırmaya, bu alanda yatırım yaparak toplumsalı anlamlı kılmaya çalışırken; diğeri bütün bu anlam oyunlarına yön değiştirtmekte ve onları nötralize edip, alaşağı olmalarını sağlamaktadır. Bu kavganın bir galibi olduğunu söyleyebilmek o kadar kolay değildir.

⁴ Baudrillard, a.g.e, s.80.

⁵ Baudrillard, Sessiz Yığınların Gölgesinde, s.32.

KAYNAKÇA

- Adanır, Oğuz. Baudrillard'ın Simülasyon Kuramı Üzerine Notlar ve Söyleşiler. İzmir, Dokuz Eylül Yayınları, 2000, 1.basım
- Eski Dünyaya Yeni Bir Bakış. Dokuz Eylül Yayınları, 2.basım, İzmir, 2002
- Aydoğan, Filiz. Medya ve Serbest Zaman. OM Yayınları, 1.basım, İstanbul, 2000
- Baudrillard, Jean. Kusursuz Cinayet. çev. Necmettin Sevil, Ayrıntı Yayınları, 1.basım, İstanbul,, 1998
- Üretimin Aynası. çev. Oğuz Adanır , Dokuz Eylül Yayınları, 1.basım, İzmir, 1998
- Foucault'yu Unutmak. çev. Oğuz Adanır, Dokuz Eylül Yayınları, 1.basım, İzmir, 1998
- Siyah An'lar. Çev. Ayşegül Sönmezay, Ayrıntı Yayınları, 1.basım, İstanbul, 1999
- Tam Ekran. çev. Bahadır Gülmez, YKY, 1.basım, İstanbul, 2001
- Cool Anılar. çev. Yaşar Avunç, Ayrıntı Yayınları, 1.basım, İstanbul, 2002
- Çaresiz Stratejiler. çev. Oğuz Adanır, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1.basım, İstanbul, 2002
- İllüzyon, Yitirilen İllüzyon ve Estetik. çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı 19, Ankara, (Mayıs, Haziran, Temmuz 2002)
- Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm. çev. Oğuz Adanır, 1.basım, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2002
- Sessiz Yığınların Gölgesinde-Toplumsalın Sonu. çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, 1.basım, Ankara, 2003
- Simülakrlar ve Simülasyon. çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, 1.basım, Ankara, 2003
- Tüketim Toplumu. çev. Hazal Deliçaylı, Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, 2.basım, İstanbul, 2004

- Kötülüğün Şeffaflığı. çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, 3.basım, İstanbul, 2004
- Benjamin, Walter. Pasajlar. çev. Ahmet Cemal, YKY, 5.basım, İstanbul, 2004
- Bocock, Robert. Tüketim. çev. İrem Kutluk, Dost Kitabevi, 1.basım, Ankara, 1997
- Chandler, Daniel. Marxist Media Theory. www.aber.ac.uk
- Debord, Guy. Gösteri Toplumu ve Yorumlar. çev. Ayşen Ekmekçi, Okşan Taşkent, Ayrıntı Yayınları, 1.basım, İstanbul, 1996
- Drucker, Peter. Kapitalist Ötesi Toplum. çev. Belkıs Çorakçı, İnkılâp Kitabevi
- Erdoğan, İrfan; Alemdar, Korkmaz. Öteki Kuram. Erk Yayınları, 1.basım, Ankara, 2002
- Harvey, David. Postmodernliğin Durumu. çev. Sungur Savran, Metis Yayınları, 1.basım, İstanbul, 1997
- Horrocks, Christopher. Baudrillard ve Milenyum. çev. Kaan Ökten, Everest Yayınları, 1.basım, İstanbul, 2000
- Kellner, Douglas. Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm: Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar. çev. Mehmet Küçük, Modernite versus Postmodernite, Vadi Yayınları, 3.basım, Ankara, 2000
- Baudrillard: A New McLuhan? www.uta.edu (Baudrillard on the web adlı site)
- Boundaries and Borderlines: Reflections on Jean Baudrillard and Critical Theory. www.uta.edu (Baudrillard on the web adlı site)
- King, Anthony. Baudrillard's Nihilism and The End of Theory. www.uta.edu (Baudrillard on the web adlı site)
- Leslie, Anne Boldt-Irons. Bataille and Baudrillard (from a general economy to the transparency of evil). Angelaki Journal of the Theoretical Humanities, Volume 6, Number 2, August 2001
- Mauss, Marcel. Sosyoloji ve Antropoloji. çev. Özcan Doğan, Doğu Batı Yayınları, 1.basım, 2005
- McLuhan, Marshall. Gutenberg Galaksisi. çev. Gül Çağalı Güven, YKY, 1.basım, İstanbul, 2001

- Global Köy. çev. Bahar Öcal Düzgören, Scala Yayıncılık, 1.basım, İstanbul, 2001
- Mutman, Mahmut. Medyayı Nasıl Sorgulamalı. Toplum ve Bilim 67, Güz 1995
- Nune, Mark. Baudrillard in Cyberspace: Internet, Virtuality, and Postmodernity. www.uta.edu (Baudrillard on the web adlı site)
- Oskay, Ünsal. Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri. Der Yayınları, İstanbul, 2000
- Rigel, Nurdoğan. Kadife Karanlık. Su Yayınları, 1.basım, İstanbul, 2003
- Sarup, Madan. Post-yapısalcılık ve Postmodernizm. çev. Abdülbaki Güçlü, Bilim ve Sanat Yayınları, 2.basım, Ankara, 2004
- Smart, Barry. Postmodern Toplum Teorisi. çev. Mehmet Küçük, Modernite versus Postmodernite, Vadi Yayınları, 3.basım, Ankara, 2000
- Tomlinson, John. Kültürel Emperyalizm. çev. Emrehan Zeybekoğlu, Ayrıntı Yayınları, 1.basım, İstanbul, 1999
- West, David. Kıta Avrupası Felsefesine Giriş. çev. Ahmet Cevizci, Paradigma Yayınları, 1.basım, İstanbul, 1998

ÖZGEÇMİŞ

1981 Yılında Erzurum’da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Erzurum’da tamamladı. 1999 yılında kazandığı Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, TV ve Sinema Bölümü’nden 2003 yılında mezun oldu. Aynı yıl, aynı bölümde yüksek lisans eğitimine başladı. Halen Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, TV ve Sinema Bölümü’nde Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktadır.

